

**TYÖNHAKUKOULUTUKSEN
KÄYNTIINLÄHTÖ JYVÄSKYLÄSSÄ**

Toni Savela

Toni Savela
Yhteiskuntapolitiikan pro
gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Toni Savela: Työnhakukoulutuksen käyntiinlähtö Jyväskylässä

Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopisto (102 s.+ liitteet) helmikuu 1999

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella työnhakukoulutuksen merkitystä työttömille työnhakijoille sekä miten työnhakukoulutus uutena palvelumuotona koetaan. Tutkimuksessa pyrin selvittämään myös sitä, miten erityisesti pitkäaikaistyöttömät kokevat kurssin ja miten koulutus vaikuttaa heidän työnhakuaktiivisuuteensa sekä -pystyvyyteensä. Lisäksi tarkastelin työnhakukoulutuksen käyntiinlähtöä institutionaalisenä uudistuksena. Työnhakukoulutuksen järjestäminen liittyy laajempaan palveluprosessin uudistamiseen työhallinnossa.

Tutkimuksessani tarkastelin kahden työnhakukurssin toimintaa Jyväskylässä. Toisen kurssin järjesti TSL ostopalveluna ja toisen kurssin puolestaan Jyväskylän työvoimatoimisto. Tutkimukseen osallistui 18 kursseille koulutuksen suorittanutta työtöntä. Lisäksi haastattelin työvoimatoimistossa työskentelevää viittä työnhakukouluttajaa. Viiden kuukauden kuluttua kurssin päättymisestä tein seurantahaastattelun, jossa tiedustelin kurssin vaikutusta kurssilaisiin. Haastattelut tehtiin teemahaastattelumenetelmällä. Lisäksi osallistuin itse tutkittaville kursseille ja käytin haastatteluaineiston tukena osallistuvaa havainnointia. Tarkasteltavat kurssit järjestettiin keväällä 1998 Jyväskylässä ja seurantahaastattelu suoritettiin syyslokakuun vaihteessa viisi kuukautta kurssin päättymisestä.

Kurssilaiset kokivat työnhakukurssin myönteiseksi asiaksi. Työnhakukurssi vaikutti erityisesti työnhakutaitojen parantumiseen. Työpaikkahakemuksien ja ansioluetteloiden tekemiseen liittyvät taidot paranivat kurssilaisilla. Kurssi vaikutti myönteisesti kurssilaisten psyykkiseen tilaan ja työnhakuaktiivisuuteen. Seurantahaastattelussa ilmeni kuitenkin, että psyykkisen olotilan nousu ja työnhakuaktiivisuus oli laskenut pääosalla kurssilaisista muutaman viikon kuluttua kurssin päättymisestä. Työnhakukouluttajien haastatteluissa ilmeni tietty ambivalenssin tunne työnhakukoulutusta kohtaan. He kuvasivat työnhakukoulutuksen olevan lisää työvoimatoimiston palveluissa, mutta toisaalta työnhakukoulutuksen tuloksellisuuteen suhtauduttiin epäillen. Työministeriön korkeat määrälliset tavoitteet työnhakukoulutuksen suhteen lisäsivät paineita.

Muodostin kurssilaisista työnhakutypologian kurssin vaikutuksista seurantahaastattelun jälkeen. Neljäksi tyyppiä nimesin sopeutujat, hyödyntäjät, turhautajat ja oman onnensa sepät. Näistä hyödyntäjät omaksuivat parhaiten uudet työnhakumenetelmät ja he kykenivät parhaiten säilyttämään työnhakuaktiivisuutensa ja -pystyvyytensä. Oman onnensa sepät työllistyivät parhaiten, mutta he eivät kokeneet työnhakukurssin vaikuttaneen juuri mitenkään heidän työnhakuunsa. Turhautajat suhtautuivat kielteisimmin työnhakukurssiin ja sopeutujat eivät uskaltaneet käyttämään kurssilla omaksuttuja työnhakumenetelmiä.

Kurssi ei vaikuttanut kurssilaisten työllistymiseen merkittävästi. Pikemminkin kurssilaiset aktivoituivat työvoimakoulutukseen ja opiskeluun. Tämä saattaa osaltaan johtua myös Jyväskylän alueen heikosta työmarkkinatilanteesta. Tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että uusia työvoimapolitiittisia välineitä kaivataan erityisesti pitkäaikaistyöttömille.

Asiasanat: Työnhakukoulutus, työttömien aktivointi ja velvoittava työvoimapolitiikka

SISÄLLYSLUETTELO:

1. JOHDANTO	1
1.1 MASSATYÖTTÖMYYS TYÖVOIMAPOLITIIKAN AKTIVOINNIN LÄHTÖKOHTANA	1
1.2. TYÖYHTEISKUNNAN TEORIAA.....	3
2. TYÖTTÖMYYDEN SEURAUKSET JA TYÖVOIMAPOLITIIKAN LINJAVALINNAT	8
2.1. TYÖTTÖMYYDEN VAIKUTUKSISTA TERVEYTEEN.....	8
2.2. TYÖTTÖMYYDEN VAIKUTUKSET TALOUTEEN.....	12
2.3. TYÖTTÖMYYDEN SOSIAALISISTA SEURAUKSISTA.....	14
2.4. SUOMALAISEN TYÖVOIMAPOLITIIKAN TEHTÄVÄT.....	17
2.5. AKTIIVINEN TYÖVOIMAPOLITIikka	18
2.6. TYÖVOIMAKOULUTUS.....	23
3. TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN	29
3.1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	31
3.2. TUTKIMUSAINEISTOT	33
3.4. TUTKIMUSOTE	35
4. TYÖNHAKUKOULUTUKSEN KÄSITTEEN MÄÄRITTELYÄ	38
4.1. MITÄ TYÖNHAKUKOULUTUS ON?.....	38
4.2. TYÖNHAKUKOULUTUS OSANA PALVELUPROSESSIN UUDISTAMISTA TYÖHALLINNOSSA	41
4.3. UUDISTUSPROSESSIN VELVOITTAVAT JA OIKEUTTAVAT PIIRTEET	43
4.4. UUDEN PALVELUPROSESSIN SOVELTAMINEN TYÖNHAKIJA-ASIAKKAISIIN	45
4.4.1. <i>Ihanneasiakas</i>	46
4.4.2. <i>Ongelma-asiakas</i>	47
5. JYVÄSKYLÄN TYÖMARKKINATILANNE	49
6. TYÖNHAKUKOULUTUKSEN TOTEUTUMINEN	53
6.1. KOULUTTAJIEN KOKEMUKSET TYÖNHAKUKOULUTUKSESTA	53
6.2. TYÖNHAKUKURSSIT	57
6.2.1. <i>Työvoimatoimiston työnhakukurssi</i>	58
6.2.2. <i>TSL: n työnhakukurssi</i>	60
6.3. KURSSILAISTEN KOKEMUKSET TYÖNHAKUKURSSISTA.....	61
6.4. KURSSILAISTEN SUUNNITELMAT TYÖNHAKUKURSSIN PÄÄTTYESSÄ	68
6.5. TILANNE SEURANTAHAASTATELUSSESSA.....	69
<i>Kurssilaisten työmarkkinatilanne seuranta haastattelussa</i>	69
6.6. KURSSILAISTEN TYÖNHAKUTYPOLOGIA.....	73
<i>Työnhakukoulutukseen osallistuneiden kurssilaisten työnhakutypologia</i>	74
6.6.1. <i>Sopeutujat</i>	76
6.6.2. <i>Turhautujat</i>	78
6.6.3. <i>Hyödyntäjät</i>	81
6.6.4. <i>Oman onnensa sepät</i>	83
7. YLTÄÄKÖ AKTIVOIVA TYÖVOIMAPOLITIikka TAVOITTEISIINSA?	86
LÄHTEET:	95

1. JOHDANTO

1.1 Massatyöttömyys työvoimapolitiikan aktivoinnin lähtökohtana

Suomen kaikkien aikojen kovin työttömyys koettiin 1990 -luvun alkupuolella. Siitä työttömyys on alkanut laskea vähitellen. Suomea kansakuntana kohdannutta massatyöttömyyttä voidaan pitää maailmansotien jälkeisen ajan kovimpana kolauksena niin psyykkisesti kuin kulttuurisestikin (ks. esim. Työttömän tarina 1993). Uusi laman jälkeinen tilanne on luonut Suomeen pysyvältä näyttävän massiivisen pitkäaikais-työttömien joukon. Toisaalta, vaikka työttömyys nousi nopeasti ennätyskorkeisiin lukuihin, ei vahva talouskasvukaan ole laskenut työttömyyttä yhtä nopeasti kuin se kasvoi. On varsin tyypillistä, että työttömyys laskee hitaammin kuin mitä se nousee (Vartiainen 1998). Tämä on osoitettavissa myöskin yleismaailmallisella tasolla. Esimerkiksi Britannian 80- luvun korkea työttömyys laski varsin hitaasti nykyiselle eurooppalaisittain matalalle tasolle. Eräät suomalaiset talousteoreetikot ovat ennustaneet työttömyyden alenevan Suomessakin kahdeksan prosentin tasolle lähivuosina (ks. Pohjola ym., 1998). Tämä ennuste edellyttää kuitenkin, että kysynnän kasvu jatkuu etenkin kotimarkkinoilla ja inflaatio pystytään pitämään alhaisena. Samoin työttömyyttä on heidän mukaansa mahdollista alentaa verotusta alentamalla (erityisesti verokiilan kaventamisella¹), kansantalouden kilpailukyvyyn nostolla ja suomalaisen työmarkkina-politiikan rakenteita uusimalla. Toisaalta esim. minimipalkkojen alentamisella ei ole havaittu olleen suurta merkitystä työllisyyden paranemisen suhteen (Nickell 1998, 420, Vartiainen 1998, 127). Keynesiläisittäin tulkitseva aikaisempi sosiaalipoliittinen tutkimus tukee näkemystä siitä, että on tärkeää turvata juuri pienituloisten tulotaso, jotta kysyntä kasvaa ja kasvu pysyy tasaisena (ks. Kuusi 1961).

¹ Verokiila muodostuu, kun työntekijä pitää tärkeänä käteen jäävää palkkaa, työnantaja taas pitää tärkeänä (silmällä) työntekijöistä aiheutuvia kokonaiskustannuksia. Verot ja sosiaalivakuutusmaksut alentavat nettopalkkaa, mutta lisäävät kokonaiskustannuksia (Kosonen 1998, 286).

Talousteoreettisissa teorioissa työttömyys nähdään usein rakenteellisena ongelmana. Esimerkiksi nykyisen työttömyyden syitä selitetään rakenteilla (ks. esim. Pohjola 1998). Työmarkkinoiden kohtaanko ei toimi, jos työpaikat ovat eri toimialoilla, eri alueilla tai eri ammattiryhmissä kuin työttömät työnhakijat. Suomessa on siis käynnissä osittainen rakennemuutos ja (emt., 17). Kiander (1998a, 99) listaa nykyisen työttömyyden rakenteellisia ongelmia alueellisen kohtaamattomuuden, riittämättömän osaamisen, kapasiteettipulan, työvoiman tarjonnan ja demografisten syiden tiliin.

Suomalaisen hyvinvointivaltion on todettu toimineen laman aikana ainakin kohtuullisesti ehkäistessään työttömyyden ja laman vaikutuksia (Heikkilä 1992, Vähätalo 1996). Hyvinvointivaltion turvaverkot ovat pitäneet ainakin pääosin, vaikka liitokset ovat natisseet. Työttömyys ja lama eivät ole johtaneet tuloerojen tai köyhyyden kasvuun (Kiander 1998b, 245). Näin siis tuloeroilla mitattuna. Toisaalta julkisuus on tuottanut meille tietoa pelastusarmeijan leipäjonoista. Massatyöttömyyden seurauksista on varottu tekemästä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. 90-luvun lopulla on kuitenkin ilmestynyt tutkimuksia, jossa on viitteitä myöskin toisenlaisista tuloksista. Kortteinen & Tuomikoski (1998a) puhuvat kirjassaan pysyvästi syrjäytyneiden ryhmästä. Tämä ryhmä ei ole syrjäytynyt ainoastaan työstä, vaan myös toimeentulosta ja yhteiskunnasta ylipäänsä. Tutkimus osoittaa myös, että työttömyydellä on yhteys sekä psyykkiseen että somaattiseen sairastavuuteen. Tämä yhteys on sitä voimakkaampi, mitä pidempään työttömyys on kestänyt (Kortteinen & Tuomikoski 1998b, ks. myös Oswald 1997). Tutkimusten mukaan menossa on yhä selvemmin ilmenevä jakautumisprosessi hyvä- ja huono-osaisiin. 1990-luvulla on alkanut tapahtua uutta taloudellista hyväosaisuutta ja uuden huono-osaisuuden kohdalla voidaan puhua sosiaaliriippuvuudesta vastakohtana markkinariippuvuudelle. Samalla eriytymisprosessit ovat vahvistuneet ja jatkuneet (Suikkanen ym. 1998, 197-198).

Jos eriytymiskehitys jatkuu, niin siitä voi olla vakavia seurauksia. Polarisaatio horjuttaa hyvinvointivaltion rahoitusta sekä alemman työllisyyden että sosiaalisten tulonsiirtojen vähenevän hyväksyttävyyden kautta (Santamäki-Vuori 1998, 135). Vaaravyöhykkeellä hyvinvointivaltion lisäksi on myös yksilö. Työmarkkinoiden eriytyminen ja yksilöllistymisen vaikutukset ovat merkittäviä juuri yksilöiden institutionaalisesti ymmärrettävän elämäkulun kannalta (Suikkanen 1998, 214).

Massatyöttömyys pakottaa etsimään uusia keinoja työvoimapolitiikassa. Työttömien syrjäytyminen työelämästä halutaan katkaista aktivoimalla heitä työnhakuun. Tämän tutkimuksen kimmokkeena on selvitysmiesten raportti², jossa ehdotettiin uuden palveluprosessin luomista työhallintoon. Palveluprosessin keskeisenä uudistuksena on työnhakukoulutus, jonka tehtävänä on aktivoida työttömiä ja antaa heille lisää valmiuksia työnhakuun. Uusi palveluprosessi herättää kysymyksiä työnhakukoulutuksen toimivuudesta. Tutkimukseni tehtävänä onkin selvittää miten työnhakukoulutus toimii ja miten työttömät kokevat uuden työvoimahallinnon palvelumuodon.

Työnhakukoulutus toimii osana uutta työvoimahallinnon palvelurakennetta, jossa työttömiä pyritään palvelemaan paremmin kohdentuvilla palveluilla. Sen alkuunpanijana voidaan pitää työministeri Liisa Jaakonsaarta, joka asetti vuoden 1996 lopulla hallitusneuvos Harri Skogin ja erikoistutkija Heikki Räisäsen selvitysmieheksi työvoimapolitiikan uudistukseen. Selvitysmiesten keskeisenä tehtävänä oli selkiyttää nykyisen työvoimapolitiikan toimintaa ja esittää tarvittaessa ehdotuksia työmarkkinoiden toimivuuden lisäämiseksi. Selvitysmiesten asettaminen työvoimapolitiikan uudistamiseksi osoittaa ainakin osittaista nykyisen työvoimapolitiikan epäonnistumista. Selvitysmiehet ovat kuulleet raporttinsa pohjaksi laajaa asiantuntijaryhmää. Siihen ovat kuuluneet merkittävimmät työmarkkinajärjestöt ja sidosryhmien edustajat. Samalla selvitysmiehet ovat tutustuneet Tanskan työvoimapolitiittiseen järjestelmään sekä ovat keskustelleet OECD:n sihteeristön asiantuntijoiden ja EU:n komission pääosasto V:n edustajien kanssa.

1.2. Työyhteiskunnan teorioita

Andre Gorz (1982) puhuu jo kauan ennen suomalaisen työyhteiskunnan ongelmien syntymistä pysyvän työttömyyden ratkaisumalleista. Koska robotit syövät työtä ihmisiltä osa ihmisistä siirtyy tarpeettomana työvoiman ulkopuolelle. Gorz ehdottaa ns. dualistisen yhteiskunnan synnyttämistä tilanteessa, jossa kapitalistisen palkkatyö on siirtänyt osan

² (ks. Skog & Räisänen 1997).

väestöstä joko väliaikaisesti tai kokonaan työyhteiskunnan ulkopuolelle. ”Vapauttava työ” (Gorz 1982, 23) on hänen teemansa. Gorz on sitä mieltä, että on täysin mahdotonta luoda uudestaan täystyöllisyyttä määrällisellä taloudellisella kasvulla tilanteessa, jossa teknologinen vallankumous vie työpaikkoja. Hän näkee työn lakkauttamisen olevan mahdollista hallita kahden vaihtoehdoisen tavan avulla: toinen johtaa työttömyisyhteiskuntaan ja toinen vapaa-ajan yhteiskuntaan. Työttömyisyhteiskunnassa on toisaalla suojattujen työläisten aristokratia ja toisaalla pysyvästi työttömien kasvava joukko. Näiden väliin jää työttömyysvaarassa olevien työläisten toimeentulonsa suhteessa vaarassa oleva joukko. Vapaa-ajan yhteiskunnassa jokainen työskentelee vähemmän ja harjoittaa enemmän itsemääräytyvää toimintaa (emt., 19). Gorzin mukaan työaika lyhentämällä voidaan laajentaa vapaitten ja itsenäisten toimintojen sektoria. Samalla perinteistä palkkatyötä tekevien ja itsenäistä työtä tekevien ihmisten välinen kuilu madaltuisi (emt., 77).

Gorzin näkemys edustaa käsitystä siitä, miten työtä vailla olevan ihmisjoukon toimintaa pitäisi ohjata. Gorz kohtaa väitteinensä monenlaista kritiikkiä. Ongelmallista on esimerkiksi se, miten vapaa-ajan yhteiskunnassa ratkaistaan itsenäistä työtä tekevien ihmisten toimeentulo ja miten tämä toiminta legitimoidaan suhteessa perinteistä palkkatyötä tekeviä kohtaan. Käytännön vaarana on myös, miten taataan se, että autonomian saarekkeitä ei marginalisoida ja integroida, ettei niistä tule vain uusia ghettoja tai uusia sosiaalityön muotoja (Gronow 1982, 106).

Rifkin puhuu teoksessaan *The End of Work* (1995) työn loppumisesta. Rifkinin mukaan suurin osa nyt ihmisvoimin tehtävästä työstä tehdään konein tulevaisuudessa. Teknologinen kehitys syö työpaikkoja. Informaatioteknologia murtaa perinteisesti ihmistyönä tunnettua alaa ja työn muodot muuttuvat. Rifkin kohtaa ennustuksissaan on monta ongelmaa. Rifkin ei käsittele mm. sitä, miten työn loppuminen käytännössä toteutuu. Jos suurpääoman omistajat tuottavat tulevaisuudessa lisäpääomaa tehokkaasti teknologian avulla kalliin ihmistyövoiman sijasta, niin miten valtaosa työnsä menettäneistä ihmisistä pidetään kiinni perustoimeentulossa. Demokraattisissa yhteiskunnissa työn loppuminen tai sen lopettaminen saattaa olla hankalaa saavuttaa.

Julkunen (1997) määrittelee tulevaisuuden työyhteiskunnan optioiksi seuraavat kolme vaihtoehtoa:

1. Egalitaarisen työyhteiskunnan paluu
2. Työyhteiskunnan moraalinen itsepuolustus ja kansalaisten markkinoille palautus
3. Työyhteiskunnan luovutus

Egalitaarista työyhteiskuntaa voidaan kiteyttää sanalla täystyöllisyys. Se tavoittelee täystyöllisyyttä, mutta ei mihin hintaan hyvänsä. Sosiaalista oikeudenmukaisuutta pidetään tärkeänä. Egalitaarinen työyhteiskunta luottaa siihen, että taloudellinen kasvu luo työllisyyttä. Tuottavuuskasvu on tärkeää hyvinvoinnillemme. Egalitaarinen työyhteiskunta tukeutuu edelleen keynesiläisyyden oppeihin ja hylkää työn jakamiskeskustelun ja opin siitä, että työmarkkinoiden joustavuudella pystyttäisiin ratkaisemaan työttömyyttä.

Toisena vaihtoehtona on työyhteiskunnan moraalinen itsepuolustus ja kansalaisten markkinoille palautus. Uusliberalistisessa ideologiassa nähdään joukkotyöttömyyden hoitoon käytettävän perustoimeentulon maksamisen sijaan ihmisten tekevän työtä. Tällaisia töitä ovat esim. matalapalkkatyöt, kansalaispalvelu, työn jakaminen ja työllisyystyöt (emt., 56). Perinteisen palkkatyösektorin kapeutuessa työttömien massalle on keksittävä uusia teitä markkinoille palauttamisessa. Kannustavuusideologia on kiihdytin, jota hyvin menestyvä keskiluokka käyttää välineenä pyrkiessään palauttamaan työttömien ryhmää markkinoille. Samalla se puolustaa itseään - pienemmät yhteisen hyvän kustannukset ovat myös keskiluokan oma etu. Toinen keino markkinoille palauttamisessa on tukea työntekoa esim. verokiilan purkamisen kautta. Verokiilan purkamista käytetään usein keskustelussa vähän tuottavan työn ylläpitämisessä tai kasvattamisessa markkinoilla. Kansalaisten markkinoille palauttamisessa voidaan käyttää myöskin sosiaaliturvan purkamista. Kun perustoimeentulon määrää lasketaan riittävän alas, on kansalaisten markkinoille palautus todennäköistä. Tämän tyyllisestä kansalaisten markkinoille palauttamisen moraalista voidaan olla montaa mieltä, mutta perinteiseen hyvinvointiyhteiskunnan ideaan solidaarisesta tulonjaosta sitä on vaikea mahduttaa mukaan.

Kansalaisten markkinoille palauttamisessa on omat riskinsä. Siitä meillä on esimerkit Yhdysvalloista ja Britanniasta. Ihmisten palauttamisessa työmarkkinoille on onnistuttu ainakin kohtuullisesti. Toisaalta markkinoille palauttamisen hinnasta tai moraalista ei voi olla samaa mieltä. Tulonjako on eriytynyt, köyhyys kasvanut ja polarisaatio yhteiskunnassa ylipäättään lisääntynyt (ks. Esim. Gallie ym. 1994).

Kolmantena vaihtoehtona Julkunen esittelee työyhteiskunnan luovutuksen. Työn jakaminen, kolmas sektori ja kansalaispalkka kuuluvat tähän sektoriin. Työyhteiskunnan luovutuksen mallissa täystyöllisyyden saavuttaminen hylätään ja tunnustetaan, että siihen ei päästä. Suomen tämän hetkinen poliittinen ilmapiiri ja eliitti eivät nojaa tähän vaihtoehtoon. Kansalaispalkkakeskustelu tyrmätään kalliina ja moraalisesti arveluttavana vaihtoehtona. Tähän johtopäätökseen on viimeksi päädytty esim. kansalaispalkkaa koskeneen selvitysmiehen raportissa (Arajärvi 1998). Työn jakamiskeskustelussa on havaittavissa samantyyliisiä ongelmia. Kiristyvän kuntatalouden ja kameralistisen valtiontalouden hoitamisen puitteissa ei työn jakamisesta³ koituville kustannuksille tunnu löytyvän maksajia. Myöskään yritysmaailma ei kannata työn jakamista, koska se pelkää sen tuovan lisää kustannuksia ja toisaalta sitä, että jos työvoimapula yllättää tulevaisuudessa, sillä ei ole tarvittavaa työvoimavarantoa käytettävissä.

Kolmas sektori edustaa jo ideaalina ajatuksena työyhteiskunnan marginaalia, eikä siitä voida odottaa massatyöttömyyden ratkaisijaa. Kolmannen sektorin merkitys työllistäjänä-keskustelu saattaa nostaa päätään uudelleen siinä vaiheessa, kun työttömyys laskee tai jos se nousee uudelleen vuosikymmenen alun tasolle. Nykyinen taloudellinen ja poliittinen eliitti hylkää työyhteiskunnan luovutuksen vaihtoehdon tai ainakin näin on käymässä. Työyhteiskunnan luovutuksen malli ei tue taloudellisen kasvun periaatteita, eikä moraalisesti perinteisen protestanttisen työetiikan ideaa.

Suomi nojaa tällä hetkellä ehkä eniten egalitaarisen täystyöllisyyden paluun malliin, vaikka sen saavuttamisesta voidaan olla montaa mieltä. Poliittinen diskurssi (erityisesti Jaakonsaari/ hallitus) pohjautuu siihen, että taloudellinen kasvu aikanaan sulattaa massatyöttömyyden. Ongelmana on vain se, että työttömyys alenee hitaasti ja

³ Julkunen & Nätti (1998) toteavat työn jakamisen kaatuvan mm. työnantajapuolen vastustukseen, vaikka tulokset työn jakamiskokeiluista ovat olleet myönteisiä. Myöskin Ranskassa työn jakaminen on herättänyt kansallisenä projektina vastustusta (HS 14.1.1999).

kärsivällisyys ei ehkä riitä. Toisaalta kannustavuusideologia ja esim. kotityön muuttaminen markkinatyöksi ovat tämän hetken suomalaista työllisyyspolitiikkaa. Julkusen toisen option tunnusmerkit täyttyvät nykyisen hallituksen toiminnassa. Työnhakukoulutus, yrittäjäys ja muut kansalaisten markkinoille palauttamisen keinot täyttävät kriteerit edustavat pehmeää mallia kansalaisten markkinoille palauttamisessa. Työnhakukoulutus synkronisoituu kahden yllämainitun option kanssa. Toisaalta siinä on piirteitä siitä, että toimimalla ”näin” egalitaarinen täystyöllisyys on mahdollista saavuttaa, toisaalta siinä on piirteitä kansalaisten palauttamisesta markkinoille ns. workfare-hengessä. Kososen (1998) mukaan työvoimapolitiikan normatiivinen henki on siirtynyt velvoittavuuteen ja kannustavuuteen. Samalla työttömyysongelmissa korostetaan yksilön vastuuta ja oma-aloitteisuutta yhteiskunnan roolin sijaan.

2. TYÖTTÖMYYDEN SEURAUKSET JA TYÖVOIMAPOLITIIKAN LINJAVALINNAT

Työttömyystutkimuksen klassikkona voidaan pitää 1930-luvulla suoritettua Marienthal-tutkimusta. Tutkimuksen kohteena oli itävaltalainen tekstiiliteollisuuspaikkakunta nimeltään Marienthal, jonka lähes kaikki asukkaat olivat jääneet työttömiksi suuren lamakauden myötä. Koeasetelmiltaan tapausta voi pitää ”ihanteellisena” työttömyyden totaalisuuden johdosta. Tutkimuksen tulosten mukaan työttömyys vaikutti esimerkiksi ihmisten tulotasoon, ajankäyttöön ja yhteisön sosiaalisiin siteisiin heikentävästi. Työttömyydellä oli kylän ihmisten elämään dramaattinen vaikutus. Ihmiset vaipuivat apatiaan ja heidän elämänhallintansa järkkäyi pahoin (Jahoda ym. 1933/1971).

Jahodan näkemystä työttömyyden totaalisista vaikutuksista on myöhemmin kritisoitu. Jahoda perustaa käsityksensä palkkatyön keskeisyyteen ihmisen elämänhallinnassa. Ennen kaikkea on kritisoitu Jahodan tapaa tarkastella työttömiä pelkästään passiivisesti sopeutuvina ihmisinä tai alistujina. Työttömän oma aktiivinen panos oman elämänsä hallinnassa on jäänyt liian vähälle huomiolle. Toisaalta 30-luvun ja nyky-yhteiskunnan välillä on eroja. Työttömyyden kokemiseen vaikuttavat omalta osaltaan ns. suodattavat mekanismit, kuten hyvinvointivaltio ja sen rakentamat suojamekanismit työttömyyden kohdatessa yksilöä (Vähätalo 1998, 62-64). Työttömyyden kokemiseen vaikuttaa myös yksilön tapa suhtautua työttömyyteen. Jokainen ihminen suhtautuu omalla spesifillä tavalla työttömyyden muodostamaan elämän kriisivaiheeseen. Toisaalta Jahodan tutkimuksissa on paljon samaa, mitä nykyisten työttömyystutkimuksien tulokset toistavat.

2.1. Työttömyyden vaikutuksista terveyteen

Työttömyyden on todettu vaikuttavan monella tapaa työttömän terveyteen. Useissa tutkimuksissa on todettu työttömyyden laskevan työttömän psyykkistä hyvinvointia (ks. esim. Lahelma 1989). Työttömyyden on todettu lisäävän masentuneisuutta. Uni- ja rauhoittavien lääkkeiden käyttö on pisimpään työttömänä olleilla yli kaksi kertaa yleisempää kuin työllisillä ja psyyken sairauksiin kuuluvien pitkäaikaissairauksien yleisyys on todettu lähes kolme kertaa yleisemmäksi kuin työssäkäyvillä. Seurauksien

vakavuutta lisää vielä se, että molempien seurausmittarien todettiin olevan suoraviivaisesti yhteydessä työttömyyden kestoon (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 41).

Sosiaalitiiteessä on usein keskusteltu siitä, onko työttömyys heikentyneen terveyden syy vai seuraus. Työttömyyden aiheuttamista terveysvaikutuksista arvioita tehtäessä on otettava huomioon myös työttömäksi valikoitumisen mahdollisuus. Jos siis henkilöllä on jo ennen työttömäksi joutumistaan ollut heikentynyt terveys, ei arvioita työttömyyden vaikutuksista voida pitää validina. Kortteinen ja Tuomikoski päätyivät tutkimuksen analyysissään siihen, että pitenevän työttömyyden havaittiin aiheuttavan terveyden heikkenemistä työttömien keskuudessa. Tutkimuksessa huomioitiin mahdollinen heikomman aineksen valikoituminen tutkimusjoukkoon. Toisaalta Kortteisen ja Tuomikosken tutkimus on poikittaistutkimus väestötason tilastoista, josta ei voida päätellä suoraan, onko havaittu ero tulosta juuri työttömyyden vaikutuksesta vai valikoitumisesta työttömäksi terveys- tai mielenterveysseikkojen perusteella (Silvonen & Vuori 1998, 13).

Usein työttömyys koetaan masentavimpana ja ahdistavimpana juuri 30-40 vuotiaiden työttömien keskuudessa, sillä heille työ merkitsee enemmän kuin nuorille ja eläkettä odottaville työttömille. Hyvinvoinnin on todettu laskevan rajuimmin parhaassa työiässä olevien miesten keskuudessa. Selitystä tähän voidaan hakea esimerkiksi Ylöstalon (1986) tutkimuksista, joiden mukaan työn merkitys kasvaa 30. ikävuodesta lähtien samalla kun perhe-elämän merkitys laskee tasaisesti. Silti perhe-elämän on todettu olevan keskeisessä asemassa 30 -vuotiailla (Pulkkinen 1996, 104). Nuoret saattavat kokea mahdollisuutensa itsensä kouluttamisessa, eivätkä tästä syystä koe työttömyyttä ahdistavana ja psyykkistä hyvinvointia alentavana (Ullah 1988). Nuorilla ei ole useinkaan keski-ikäisille tyypillisiä taloudellisia paineita, jotka kumuloisivat työttömyyden aiheuttamaa räsytystä (Vähätalo 1998). Toisaalta vanhimmat jo eläkeikää lähestyvät työttömät kokevat usein työttömyyden ahdistavat vaikutukset pienemmiksi lähestyvän eläkkeen vuoksi (Tervahartiala & Vuori 1995). Työhön sitoutumisen on yli 55- vuotiailla havaittu olevan selvästi nuorempien sitoutuneisuutta alhaisemman (Gallie 1994 ym.). Suomessa iäkkäille ryhmille perinteinen järjestöaktiivisuus on tarjonnut yhteisöllisiä verkostoja, joiden avulla he ovat voineet aktiivisesti vaalia sosiaalisia suhteita myös työttömyydenkin aikana (Vähätalo 1998, 121).

Työttömille on todettu kasautuvan terveydellisiä, taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. Mielen terveyden häiriöt, fyysiset sairaudet, itsemurhat ja laaja-alainen henkinen pahoinvointi ovat työttömille yleisempiä kuin työssä käyville (Kalimo & Vuori 1992). Työttömän taloudellisilla ja sosiaalisilla ongelmilla on tapana heikentää työttömän terveyttä ja aiheuttaa yhä syvenevää ongelmien kasautumisen kierrettä. Pahimmillaan terveyden heikentyminen aiheuttaa pitkäaikaistyöttömyyttä, joka voi olla pysyvää. Työttömyydellä on todettu vahva yhteys kuolleisuuteen. Tämä yhteys säilyy huolimatta siitä, että vakioidaan eri riskitekijöitä kuten tupakointi, alkoholin käyttö, ikä, sukupuoli ja taloudellinen ja sosiaalinen asema. Pitkäaikaistyöttömyys on osatekijänä siinä suhteellisen nopeassa prosessissa, joka johtaa ennen aikaiseen kuolemaan erityisesti suomalaisilla miehillä (Korttelinen & Tuomikoski 1998, 46, 49).

Mielenkiintoisia tuloksia on saatu myös professori Lea Pulkkinen johtamassa pitkittäistutkimuksessa, jossa on seurattu peruskoulun toisluokkalaisten kasvamista ja kehittymistä elämäntutkimuksen avulla. Viimeisen tutkimuskartoituksen vaiheessa tutkittava ryhmä oli saavuttanut 36 vuoden iän. Osa tutkittavista oli työttömänä, joista osa pitkäänkin. Tutkimuksessa todettiin, että palkkatyössä olevilla henkilöillä oli parempi itsetunto kuin vertailuryhmäläisillä (työttömillä). Kuitenkaan palkansaajat ja työttömät eivät eronneet itsetunnon suhteen 10 vuotta aikaisemmin. Psykkisen hyvinvoinnin ja tyytyväisyyden suhteen työttömät ja palkansaajat erosivat siten, että pitkäaikaistyöttömät olivat palkansaajia masentuneempia ja ahdistuneempia. Myöskin tässä ulottuvuudessa erot olivat syntyneet viimeisen 10 vuoden aikana (Kokko 1996, 139-145). Tutkimuksessa nousivat esiin oireiden välittävänä tekijöinä työttömällä taloudellinen tilanne ja itsetunnon heikkous. Vaikka työttömyys ei sinällään aiheuta psyykkistä pahoinvointia, sillä on merkittävä yhteys psyykkiseen pahaan oloon erilaisten välittävien ja muuntavien tekijöiden kautta.

Työttömyys on useille ihmisille rankka hylkäyskokemus, joka nostaa kokijan mieleen oman aiemman elämän hylkäyskokemukset. Ne säännönmukaisesti liittyvät lapsuuteen. Mieleen nousee kokemuksiin liittyvä hätä ja avuttomuus (Siltala 1994). Näiden hylkäyskokemusten laajuus ja laatu ovat ratkaisevassa asemassa, kun työtön pyrkii ratkaisemaan elämänsä kriisitilannetta. Toisaalta myöskin ihmisen hankkimat

selviytymismekanismit (coping- strategies) muokkaavat ihmisen kokemusta kriisitilanteessa ja niiden mekanismien kehittyneisyys ja laatu ratkaisevat paljolti sen, miten ahdistava ja masentava kokemus työttömyys kokonaisvaltaisena prosessina on. Koherenssin⁴ tunne on merkittävä voimavara ihmisen joutuessa työttömäksi. Jos ihminen kokee hallitsevansa tilanteen, on siitä merkittävää hyötyä hänen painiskellessaan työttömyyden kanssa. Heikon koherenssin tunteen on todettu useissa tutkimuksissa olevan vahvasti yhteydessä koettuihin psyykkisiin oireisiin (ks. Vuori & Tervahartiala 1995, 48).

Mitä enemmän vastaajalla on sosiaalsiin suhteisiin liittyvää luottamusta, sitä paremmin ja kauemmin hän näyttää työttömänä ja terveytensä puolesta jaksavan. Luottamuksellisten ihmissuhteiden puute heikentää kykyä hallita kiristyvää ahdinkoa. Sosiaalinen epäluottamus on vahvassa yhteydessä nälän esiintyvyyteen. Nälkään liittyvä nöyryytys vie uskoa ja luottamusta ihmisiin. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 56, 161-162). Sosiaalisen tuen ja psyykkisen terveyden välinen välitön suhde voi olla vastavuoroinen. Eli sosiaalisesti rikas ympäristö vaikuttaa positiivisesti psyykkiseen terveyteen, ja toisaalta psyykkisesti hyvinvoivilla työttömillä on voimavaroja ylläpitää sosiaalisesti rikasta ympäristöä (Warr 1987). Täten vähän sosiaalista tukea saavat voivat joutua negatiiviseen kierteeseen, missä vähäinen sosiaalinen tuki johtaa psyykkisen terveyden heikkenemiseen, mikä puolestaan heikentää voimavaroja ylläpitää sosiaalisia suhteita (Tervahartiala ym. 1996, 12). Aktiivinen ystävä- ja tukiverkosto voi myös ylläpitää työttömän fyysistä kuntoa erilaisten harrastusten ja vapaa-ajanviettopojen kautta, kun ihminen siirtyy työelämästä työttömyyteen.

Sosiaalisen tuen on lukuisissa tutkimuksissa todettu vähentävän työttömän psyykkistä rasittuneisuutta (ks. esim. Siegert 1990) ja myös lisäävän työnhakuaktiivisuutta (Vinokur & Caplan 1987). Työttömän lähipiirillä ja perhesuhteilla on myös terveyden ylläpidon ja sairauden ehkäisyn suhteen yllättävän suuri vaikutus. Sosiaalisen tuen vaikutusta työttömänä oloon saatetaan helposti aliarvioida pelkästään sen vaikean mitattavuuden vuoksi.

⁴ Koherenssin tunnetta pidetään yleisenä voimavaratekijänä, joka liittyy ihmisen tapaan havainnoida maailmaa ja omaa elämää sekä tiedollisella että tunteen tasolla (ks. esim. Antononwski 1979, 123).

Aktiivisten työttömien kokema parempi tunneperäinen ja välineellinen tuki sekä läheisiltä, että työvoimatoimistolta ja heidän muita runsaampi aktiivisten selviytymiskeinojen käyttö saattaa merkitä sitä, että he ovat aktiivisia muillakin elämänalueilla. Aktiivisesti työtä hakevien on todettu tutkimuksissa olevan selvästi rasittuneempia kuin passiiviset työttömät (Vuori & Tervahartiala 1995, 47-48). Tämän vuoksi sosiaalinen tuki ja lähiverkosto julkisen sektorin palvelujen piirissä sekä työttömän perhe- ja ystäväpiirissä on ensiarvoisen tärkeää. Kun työtön laittaa itsensä ”likoon” työnhaussa, voi palaute olla myös negatiivinen (työpaikkaa ei löydy), jolloin sosiaalisen tukiverkon kestävyys punnitaan. Sosiaalisen tukiverkon heikkous tai sen puute saattavat aiheuttaa työttömälle pahenevien ongelmien kierteen, joka saattaa pitkällä aikavälillä näkyä myös terveydessä. Mannisen (1993) tekemässä tutkimuksessa aktiiviset työttömät työnhakijat ratkaisivat passiivisia työttömiä useammin tilanteita ongelmakeskeisten ja emotionaalisten selviytymistyylien välityksellä. Aktiiviset työttömät olivat myös psyykkisesti rasittuneempia kuin passiiviset työttömät. Sosiaaliset suhteet ovat merkittäviä myös työttömän ympäristön kannalta. Työtön ei ole vain passiivisessa asemassa vastaanottamassa ympäristön tukea, vaan hän toimii aktiivisena toimijana ja vaikuttaa toiminnallaan sekä työttömyydellään perheeseensä ja sosiaaliseen elämään (Tervahartiala ym. 1996, 11)

2.2. Työttömyyden vaikutukset talouteen

Kielteiset muutokset taloudellisessa tilanteessa ovat keskeisiä työttömyyskokemukseen vaikuttavia tekijöitä. Taloudellisen tilanteen heikkenemistä koskevan uhkan on todettu johtavan merkitsevään psyykkisten oireiden lisääntymiseen (ks. Vesalainen & Vuori 1996). Työttömyys laskee myös ihmisen taloudellista hyvinvointia. Mitä pitempään työttömyys jatkuu sitä pienemmäksi tulot käyvät, tosin tasoittuen työttömyyden jatkuessa. Hyvinvointivaltion turvaverkot pyrkivät kykynsä mukaan suojaamaan ihmistä työttömyyden aiheuttamalta taloudelliselta ahdingolta. Siihen on kyetty vastaamaan melko hyvin huolimatta massatyöttömyydestä. Heikkilä (1995) näkee hyvinvointivaltion tulontasaamisen tarjoavan välineitä hallita ja välttää aineellista ahdinkoa ja psykososiaalisia ongelmia. Hyvinvointivaltion jakopolitiikalla on pystytty lieventämään

massatyöttömyydestä aiheutuvien pahimpien taloudellisten ongelmien vaikutusta yksityisten ihmisten talouteen.

Ristiriitamallin mukaan samalla kun työttömän käytettävissä olevat resurssit heikkenevät, häneen kohdistuvat psyykkiset vaatimukset kasvavat (Warr 1987). Työnsä menettänyt joutuu siirtymään rooliin, joka ei ole erityisen arvostettu eikä sovi kestäväksi identiteetiksi. Sosiaalisen roolimutoksen ohella työtön joutuu kohtaamaan kokonaan uudenlaisia velvollisuuksia ja kehitystehtäviä. Työttömän minuus ja itsetunto joutuvat koetukselle hänen joutuessaan miettimään työnhaun epäonnistumista. Tämä identiteettityö on henkisesti kuluttavaa, varsinkin kun siihen liittyvät jatkuvasti heikkenevän taloudellisen tilanteen ja työmarkkinoiden muuttuvien vaatimusten luomat paineet (Silvonon & Vuori 1998, 17).

Pitenevä työttömyys on kuitenkin luonut puitteet, jossa sosiaalipolitiikan viimesijaisesta toimeentuloturvan muodosta, kunnan maksamasta toimeentulosta on itse asiassa muodostunut olennainen osa työttömien säännöllistä toimeentuloa. Työttömyysturvassa onkin selvä epäjohtonmukaisuus, joka liittyy alimpien ansiosidonnaisten korvausten, peruspäivärahan ja toimeentuloturvan pienuuteen. Jo vähääkään suuremmat asumis- tai välttämättömyysmenot johtavat siihen, että korvaukset eivät riitä. Samalla syntyy oikeus minimitoimeentuloon. Isoihin kaupunkeihin muutto ja nousevat vuokrahinnat sekä kohtuuhintaisten asuntojen puute kärjistävät tilannetta (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 106). Tässä tulee esiin myös nykyisen yhteiskunnan kehityssuunta. Ne työttömät, jotka ovat ehtineet maksaa oman asuntonsa velat, ovat taloudellisesti paljon paremmassa tilanteessa huolimatta työttömyyden pitenemisestä kuin ne työttömät, jotka kamppailevat velkaongelmien ja korkeiden vuokrahintojen kanssa. Tässä kohdin ongelmat useimmiten kohdistuvat erityisesti nuoriin ja lapsiperheisiin, joilla on isojen kulujen vuoksi pienemmät taloudelliset resurssit selvitä työttömyyden aiheuttamista ongelmista.

Pitenevä taloudellinen ahdinko aiheuttaa äärimmilleen vietyä myös nälän tunteen esiintymistä työttömien keskuudessa. Keväällä 1994 syvimmän laman aikaan suoritettu aikuisväestöä edustavan tutkimuksen mukaan perusteella nälän kokeminen on ilmeisen pysyvä ilmiö. Runsaat 100 000 ihmistä ilmoitti kokeneensa taloudellisten syiden vuoksi ”todellista nälkää”. Merkittävässä määrin nälkää arvioi nähneensä 14 000 ihmistä. Nälän

näkeminen tarkoitti paitsi kokonaan syömättä olemista myös tyytymistä heikosti ravitsevaan, yksitoikkoiseen ruokaan (Kontula & Koskela 1994, 44). Käytettävissä olevat tulot ja nälkää kokeneiden osuus kasvaa ei-työttömiin verrattuna yli kolminkertaiseksi jo alle vuoden työttömänä ja lähes kymmenkertaiseksi kauimmin työttömänä olleilla. Voimakas sosioekonominen lasku, köyhtyminen, on alentava kokemus. On alentavaa tulla torjutuksi työmarkkinoilla, on alentavaa olla riippuvaisessa asemassa ja valvonnan kohteena, on alentavaa pudota säädystä tai törmätä siihen, ettei pysty edes omaa ruokaansa turvaamaan. Syntyy moninaisuutta, jonka jäsentämisessä toimivampia ovat ne jäsentelyt ja tyypittelyt, jotka nojaavat ymmärrykseen työttömien yhteisöllisestä ankkuroitumisesta tai sen puutteesta (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 109-110).

Nälän esiintyvyyden syynä on ulkoisia yhteiskunnallisia syitä: tulojen pienuus, työttömyyskorvausten pienuus ja niiden katkeilu, toimeentuloriippuvuus, jotka tuottavat nälkää riippumatta siitä, onko yhteisöllisesti ankkuroitunut vaiko ei (mt., 162). Johtopäätöksinä Kortteinen ja Tuomikoski toteavat, että yhteisöllinen ankkuroituminen näyttää olevan taloudellisesti määräytynyt ja toisaalta taloudellinen asema heikkenee työttömyyden pidetessä.

2.3. Työttömyyden sosiaalisista seurauksista

Työttömyydellä on sosiaalisia seurauksia sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta. Santamäki-Vuoren (1996, 58) mukaan pitkäaikaistyöttömien määrän arvioinnissa päästään kaksinkertaiseen määrään, kun mukaan otetaan työttömien kierto työvoimapolitiikan toimenpiteissä. Samalla kierto pois pitkäaikaistyöttömyydestä jää alle kymmenesosaan (mt., 3). Pitkäaikaistyöttömyyden voimakkaaseen kasvuun on Suomessa vaikuttanut osaltaan myös luopuminen pitkäaikaistyöttömien työllistämisvelvoitteesta vuosina 1992-1993. Vaikka pitkäaikaistyöttömiä tukityöllistetään tai ohjataan työllisyyskoulutukseen edelleenkin kymmeniä tuhansia vuodessa, nykyiset työllistettyjen määrät eivät ole kyenneet estämään ongelmien kasvua. Yhtäjaksoisesti pitkäaikaistyöttöminä olevien määrä näyttää asettuneen 120 000- 130 000 henkilön tasolle. Työttömyyden alkaessa hiljalleen laskea, pitkäaikaistyöttömyyden vähentyminen

on ollut kuitenkin hitaampaa. Yli kaksi vuotta työttömänä olleiden osuus näyttää jopa kasvavan (Vähätalo 1998, 51)

Kysymys on paljolti siitä, miten tämä ns. ylijäämäväestö selviytyy ja mikä on viisasta sosiaalipolitiikkaa. Tämä on keskeisimpiä sosiaalisia ja sosiaalipoliittisia ongelmia. Ellei niiden ratkaisemisessa onnistuta, on pelättävissä, että suomalaista yhteiskuntaan on syntymässä uudenlaisia luokkajakoja ja halkeamia (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 13).

Työttömien ylijäämävaranto-ongelmien kanssa on painittu Suomen historiassa ennenkin, mutta silloin ongelmiin löytyi ratkaisuja helpommin. Sodan jälkeen karjalaiset mahdutettiin pientilajaon avulla Suomeen. Samalla maanviljely ja maaseudulle asuttaminen toimi varsin joustavana työvoiman resurssivarantona (ks. Kalela 1989, 139). 60- ja 70- luvulla kasvanut työttömyysongelma helpottui muuttoliikkeenä Ruotsiin ja kaupunkeihin. 90- luvulla tilanne on ollut toinen. Hyvinvointivaltion laajeneminen on pysähtynyt ja julkiselle sektorille ei ole syntynyt enää lisää työpaikkoja. Toisaalta koulutuksella ei ole pystytty varastoimaan ihmisiä riittävästi ja myöskin talouden globalisaatio sekä ulkoiset puitteet ovat rajanneet työttömyysongelmien ratkaisumahdollisuuksia. Julkisen talouden velka on pakottanut kameralistisempaan työvoimapolitiikkaan. Ongelmaan on keksittävä ratkaisu, joka on yhteensopiva julkisen rahoituskriisin kanssa.

Asuinseudun korkea työttömyys saattaa ohjata uusien sukupolvien kasvamista kyseessäolevalla alueella. Tätä kautta kyseinen elämäntapa voi vähitellen muuttua ylisukupolviseksi, aidoksi osakulttuuriksi, joka eroaa virallisesti palkkatyöeetoksesta ja sen tausta-arvoista. Pidemmälle vietyinä tämä saattaa johtaa kulttuuriseen halkeamiseen ja kokonaan uudentyyppisten sosiaalipoliittisten ongelmien syntyyn (Kortteinen & Tuomikoski, 16). Usein työttömyys korostuu alueellistumisena. Korkea työttömyys kasaantuu joillekin alueille, kun taas joillakin alueilla koetaan työvoimapulaa. Tämä aiheuttaa muuttoliikkeen kiihtymistä korkean työttömyyden alueilta matalan työttömyyden alueille. Ns. työttömyystaskut syntyvät alueellisesti mikrotasolla tarkasteltuna määrättyihin lähiöihin tai kaupunginosiin, kun taas makrotasolla tarkasteltuna määrättyt osat Suomesta kuuluvat korkean työttömyyden periferiaan. Samalla tapaa voidaan puhua esim. Euroopan eri valtioiden edustavan korkean

työttömyyden alueellista työttömyystaskua. Myöskin Suomen hallitus on pelännyt Suomen jäävän kansainvälisessä työnjaossa pysyväksi eurooppalaisen työttömyystaskun alueeksi (HE 178/1997 vp, 4). Tutkimuksissa on havaittu alue-erojen kasvaneen voimakkaasti 90-luvulla (Böckerman 1998, 17-21). Lisäksi suomalaisessa työttömyyskehityksessä on ollut havaittavissa polarisaatiota (Kosonen 1998, 261; Vähätalo 1998; Santamäki-Vuori 1998, 143). Työttömyyden polarisaatiota ei tapahdu ainoastaan alueellisesti, vaan työttömyyden on havaittu kasaantuvan myöskin perheissä. Työttömillä ja työkyvyttömällä on useimmiten työtön tai työkyvytön puoliso ja harvemmin työssä käyvä puoliso (Aalto 1997).

Työttömyys merkitsee yksilön syrjäytymistä työelämästä. Yhteys työttömyyden ja ammatillisen minäkuvan välillä liittyy usein myös ammatista poissulkemisen vaikutuksiin ammattitaitoon. Työssä tapahtuu jatkuvasti oppimista ja ammattitaidon kehittymistä. Työttömänä tällaista ei tapahdu (Mikkonen 1997, 43). Työttömyyteen liittyy aina syrjäytymisriski, joka taas monessa tapauksessa johtaa ihmisten työelämävalmiuksien oleelliseen heikkenemiseen. Samalla työttömyys koskettaa myös perheitä (Kasvio 1994, 106). Työelämästä syrjäytyminen aiheuttaa usein tulojen laskua, mikä saattaa merkitä nyky-yhteiskunnalle tyypillisen kulutuksen mallien ulkopuolelle joutumista (köyhyyttä) sekä sulkeutumista pois yhteiskunnallisesta vallankäytöstä ja vaikuttamisesta (kulttuurista marginalisoitumista ja poliittisten vaikutusmahdollisuuksien puuttumista) (Karisto ym. 1988, 206). Työttömyydellä on merkittävä osansa huono-osaisuuden kasautumisprosessissa. Kasvio (1994, 12) näkeekin, että työn asema tulisi määritellä uudelleen ja ihmisten tulisi kokea elämänsä arvokkaaksi muutenkin kuin työelämässä sekä sen uraportilla menestymisen merkityksessä

Työttömällä on myös lähiyhteisöjen tarjoamia ja omia henkilökohtaisia sopeutumismekanismiaan, jotka suojaavat työttömyyden dramaattisimmilta vaikutuksilta. Kuitenkin sekä hyvinvointivaltioon että työttömän omiin henkilötasoihin ja yhteisöllisiin taustatekijöihin liittyvät tekijät ovat vaikutuksiltaan heterogeenisia. Osalle kansalaisista sekä hyvinvointivaltio että yhteisöt tarjoavat useitakin merkittäviä turvaverkkoja, osalle taas ei ole sen enempää hyvinvointivaltion kuin yhteisönkään tukiverkkoja. Suodatusmekanismien ulkopuolelle jäävät joutuvat helpommin erilaisten huono-osaistumisen kohteeksi, jolloin uhkana on myös huono-osaisuuden jääminen

suhteellisen pysyväksi ja jopa jatkuvasti syventyväksi ilmiöksi (Vähätalo 1998, 154). Työn merkitys sosiaalisten suhteiden ylläpitäjänä ja yhteiskuntaan sitouttajana on ollut merkittävä. Kun työttömyys on muuttunut pitkäaikaiseksi, laajalle yhteiskunnassa levinneeksi ongelmaksi, on sillä omat vaikutukset sosiaalisten suhteiden rapautumiseen. Vähätalon mukaan identiteetti merkitsee yksilön suhdetta erilaisiin yhteisöihin ja viime kädessä koko yhteiskuntaan. Pahimmillaan työttömyys murtaa lähes ketjureaktion omaisesti myös yksilön muita identiteettejä ja hänen suhteitaan yhteisöihin (mt., 113). Työttömyyden vaikutuksia ei kuitenkaan ole syytä ylidramatisoida, sillä usein yksilö kykenee löytämään ajan mittaan uuden identiteetin.

2.4. Suomalaisen työvoimapolitiikan tehtävät

Työvoimapolitiikan toiminta riippuu yleisesti talouden toiminnasta. Työmarkkinat ovat se talouden osa, johon työvoimapolitiikalla pyritään vaikuttamaan. Räisänen ja Skog (1997, 13) näkevät työvoimapolitiikan yleisten tehtävien liittyvän seuraavaan kolmeen ilmiöön:

1. työttömyys
2. inflaatio
3. avoimet työpaikat

Nämä kolme motiivia vaikuttavat keskeisesti työvoimapolitiikan toimintaan ja ilman näiden tekijöiden olemassaoloa ei työvoimapolitiikallakaan olisi tehtävää.

Suomalaisen työllisyyspolitiikan linjalle on ollut tunnusomaista talouspolitiikan ensisijaisuus ja siinä vahva liberalismi. Sosiaali- ja talouspoliittisilla reformeilla on tietenkin oma oppihistoriallinen ja sosiaalinen perustelunsa, mutta suurimmat reformit hengittävät taloudellisten ongelmien ja talouspoliittisten valintojen tahtia. Työvoimapolitiittisilla ratkaisuilla on aina pehmitetty suuria talouspoliittisia ns. vakauttamispolitiikan linjoja (Koistinen 1993 9, ks. myös Puoskari 1992). Talouspolitiikan suhteen Suomi on ollut harvinaisen liberaali maa (Pekkarinen & Vartiainen 1993, Kyntäjä 1993).

Myöskin poliittisella työväenliikkeellä ja poliittisilla päättäjillä on ollut vaikutuksensa työvoima- ja sosiaalipoliittisen linjan muotoutumiseen (Koistinen 1993, 10). Ammattiyhdistysliikkeen rooli on korostunut suomalaisessa työvoimapolitiikassa erityisesti 60-luvulta lähtien, jolloin tulopoliittisilla kokonaisratkaisulla on merkittäväällä tavalla vaikutettu työvoimapolitiikan muotoutumiseen. Koistinen (1993) näkee myös työvoimapolitiikan periaatteiden ja järjestelmän heijastavan Suomen aluerakenteen spesifejä piirteitä sekä alueelliselle kehitykselle asetettuja tavoitteita. Harva asutus, pistemäinen ja resurssien ympärille rakenteistunut teollistuminen ovat vaikuttaneet Suomen työmarkkinoihin ja työvoimapolitiittisten toimien tehokkuuteen. Usein ainoita ratkaisuja alue- ja paikkakunta-kohtaisiin työllisyysongelmiin ovat olleet tukityöllistäminen ja hyvinvointivaltion laajentaminen (mt., 11).

Työvoimapolitiikan kasvupoliittisiksi tavoitteiksi ymmärretään ne tavoitteet, jotka tähtäävät taloudellisen kasvun edistämiseen, markkinoiden sopeutumisongelmien poistamiseen, kitkan vähenemiseen työmarkkinoilla tai ammatilliseen etenemiseen. Jakopoliittisia tavoitteita työvoimapolitiikassa ovat puolestaan tavoitteet, joiden näkökulma on enemmän yksilön, työttömien ja syrjäytyneiden aseman parantamisessa työmarkkinoilla sekä ammattitaidon rakentamisessa. Pohjoismaisista työmarkkina-järjestelmistä Tanskan malli on suuntautunut painokkaammin kasvutavoitteeseen, kun taas Ruotsin ja Suomen politiikka on ollut sekä kasvu-, suhdanne- että jakopoliittisiin tavoitteisiin (Räisänen 1993, 5).

Työvoimapolitiikan aktiivisiksi toimenpiteiksi katsotaan mm. työnvälitys, tukityöllistäminen, ammatinvalinnan ohjaus, koulutus-, ja ammatinneuvonta, työvoimakoulutus ja ammatillinen koulutus (L 1005/93; Skog & Räisänen 1997, L35) ja passiivisiksi toimiksi työttömyysturva ja työttömyyseläke (Mikkonen 1997, 10; Skog & Räisänen 1997, L38).

2.5. Aktiivinen työvoimapolitiikka

Kuuluisa Rehnin- Meidnerin malli aktiivisesta työvoimapolitiikasta syntyi ruotsalaisessa ammattiyhdistysliikkeessä. Strategialle on alusta alkaen ollut ominaista kaksi tavoitetta: täystyöllisyyden ehdoton turvaaminen ja inflaation vähentäminen (Sihto 1994, 46). Nykyisissä oloissa aktiivisella työvoimapolitiikalla on vielä annettavaa. Työvoimapolitiikka on stabilisaatio-, rakenne-, ja jakotavoitteisiin tähtäävää politiikkaa. Aktiivisen työvoimapolitiikan ominaisuutena on aktiivisuus. Sillä, että työttömille tarjotaan työttömyysturvan sijasta mahdollisuutta osallistua erilaisiin työvoimapoliittisiin toimintaohjelmiin, tähdätään työttömien ohjaamiseen työhön. Aktiivista työvoimapolitiikkaa luonnehtii selektiivisyys. Yleisvaikutteisella talouspolitiikalla on omat rajoituksensa. Aktiivinen työvoimapolitiikka kohdistuu työvoiman kysynnän ohella työvoiman tarjontaan sekä ylipäättänsä työmarkkinoiden toiminnan parantamiseen (mt., 259-260). Suomessa aktiivisen työvoimapolitiikan juuret ovat 1960-luvulla (ks. esim. Kalela 1989). Tällöin työttömyys yhdistyi yhteiskunnan ja talouden rakenteellisiin ongelmiin, jolloin työllisyysongelmia ratkottiin työllisyyden kehittämisohjelmilla. Ruotsissa aktiivinen työvoimapolitiikka on pyrkinyt talouskasvun, työttömyyden ja inflaation välisen kierteen ratkaisemiseen. OECD on luonut näiden kahden välisen vaihtoehdon väliltä kompromissin (Koistinen 1993, 5). Sihdon (1994) mukaan juuri Ruotsin esimerkkiä käytettiin myös OECD:n aktiivisen työvoimapolitiikan lähtökohtina, kun OECD loi oman aktiivisen työvoimapolitiikan mallinsa 60-luvulla.

Kun työttömän ammattitaitoa kasvatetaan kouluttamisella tai työllistämistöillä, lisää tämä työnhakijan ammattitaitoa ja samalla talouden inhimillistä pääomaa. Kun kouluttaminen ohjataan sellaisille aloille, joissa on pulaa sopivista työntekijöistä, pystytään samalla myös vähentämään talouden ns. rakenteellista työttömyyttä (Calmfors 1995, 14). Toisaalta aktiivisen työvoimapolitiikan suhdannepoliittisena pyrkimyksenä on laskusuhdanteessa parantaa työllisyyttä työllistämistöillä ja noususuhdanteessa vähentää työmarkkinoiden pullonkauloja kouluttamalla työttömiä sellaisille aloille, joissa on työvoimapulaa (OECD 1990, 11). Aktiivinen työvoimapolitiikka pyrkii myöskin työntekijöiden ja työnantajien välisen kohtaamisen parantamiseen työmarkkinoilla sekä parantamaan sosiaalista tasa-arvoa ja antamaan mahdollisuuksia vaikeasti työllistyville (Somervuori 1996, 19).

Aktiivisella työvoimapolitiikalla on selkeä sosiaalinen ja sosiaalipoliittinen tehtävä. Sihdon (1994, 32) mukaan aktiivisen työvoimapolitiikan tavoitteena on täystyöllisyys, jonka keskeinen perustelu on sosiaalinen, ei taloudellinen. Aktiivisen työvoimapolitiikan ensimmäinen motivointi on perinnäisen sosiaalipoliittinen: tarjota työttömille työvoimapolitiittisin toimin työtä. Samalla näille toimille on talouspoliittinen perustelu: työvoimapolitiikka mahdollistaa inflaatiota hillitsevän, välittömien työllisyysvaikutustensa kannalta ongelmallisen talouspolitiikan. Aktiivisen työvoimapolitiikan sosiaaliset tavoitteet koskivat paitsi nykyhetkeä myös pitempää aikaväliä. Työvoimapolitiikan on tuettava taloudellista kehitystä sovittamalla yhteen ihmisten tarpeet ja rajoitukset sekä toisaalta taloudelliset vaateet.

Aktiivisia toimenpiteitä soveltava työvoimapolitiikka on vaihtoehtoinen keino institutionaalisille muutoksille lisätä työmarkkinoiden toimivuutta. Aktiivisen työvoimapolitiikan tavoitteena on tilanne, jossa työmarkkinat toimivat joustavasti, ikään kuin työttömien ”reserviarmeija” olisi olemassa. Tämä on aktiivisen työvoimapolitiikan tavoitteena, vaikka reaalista ”reserviarmeijaa” ei hyväksytytkään. Nykytilanteessa työttömyys on kasvanut ja sen rakenne on muuttunut niin, että työttömät eivät enää kunnolla toimi ”reserviarmeijana”. Aktiivisen työvoimapolitiikan perimmäinen tavoite, työmarkkinoiden joustava toiminta, säilyy. Aktiivisen työvoimapolitiikan tehtävä vain on muuttunut niin, että politiikka suuntautuu nyt työttömiin pyrkien saamaan heidät kykeneviksi toimimaan ”reserviarmeijana” (Sihto 1994, 261).

Koistisen (1994, 10) mukaan eri maiden välillä on ollut huomattavia eroja rakente ja resurssien välillä siinä, miten yhteiskunnat ovat sitoutuneet aktiivisen työvoimapolitiikan ideoihin ja täystyöllisyyden tavoitteisiin. Ruotsi on käyttänyt selkeästi eniten rahaa aktiiviseen työvoimapolitiikkaan. OECD:n vertailussa⁵ ruotsalaisten työttömyyskorvausten brutto- ja nettokorvaussuhteet ovat korkeammalla kuin Suomessa (Somervuori 1996, 24). Samoin työttömyyden alentamisessa Ruotsilla on keskeisempi rooli kuin Suomessa (Kosonen 1998, 387). Ruotsi on aktiivisen työvoimapolitiikan kehittämistä lähtien ollut sen mallimaa. Se on uskollisimmin noudattanut aktiivisen työvoimapolitiikan alkuperäistä ideaa. Ruotsi on tiukimmin sitoutunut aktiiviseen työvoimapolitiikkaan ja se on paljolti mahdollistunut juuri tukeutumalla vahvoihin

⁵ Somervuori vertaili OECD:n vuosien 1988-1995 tilastoja.

institutionaalisiin mekanismeihin ja erityisesti ammattiyhdistysliikkeen sekä sosiaalidemokraattisen puolueen hegemoniaan. Aktiivinen työvoimapolitiikka ja vahvat kansalliset instituutiot ovat tukeneet ja vahvistaneet toisiaan. Räisänen (1993) mukaan Ruotsissa on panostettu ylivertaisesti eniten suhteessa työllisyysongelman laajuuteen. Ruotsin passiivisen työllisyysbudjetin osuus on vaatimaton huolimatta koko työllisyysbudjetin määrästä. Tämä indikoi sitä, että Ruotsi käyttää suurimman osan työllisyysbudjetistaan aktiivisiin toimenpiteisiin.

Aktiivinen työvoimapolitiikka on ollut erilaista ja siihen sitouduttu eri tavalla Suomessa ja Ruotsissa 90-luvulla työttömyyden kasvun alettua. Työttömyyden hoito sai väistyä valtiontalouden tasapainottamisen ja kilpailukyvyn parantamisen tieltä. Vielä 1980-luvun lopulla työvoimapolitiikka toimi suhdanteita tasaavana ja työllisyyttä tukevana. Suhdanteita tasaava työvoimapolitiikka oli väliaikainen linjamuutos eikä sen merkitystä linjamuutoksena tule liioitella (Kosonen 1998, 99-101). Suomessa hallitus ajoi laskukauden käynnistyttyä yksioikoisesti julkisten menojen leikkauksia huolimatta siitä, että se pahensi työttömyyttä ja vähensi kansallista pelivaraa säännellä työttömyyttä. Ruotsissa linja on ollut odottelevampi. Siellä on tähdätty pidempään yli suhdanteen menevään ylimenokauteen (Koistinen 1993, 16; ks. myös Vartiainen 1996). Kun Ruotsin hallitus teki kuntien kanssa säästösopimuksia, jossa valtio sitoutui kuntien henkilöstövähennysten yhteydessä tukemaan niitä ylimääräisillä koulutus- ja työllisyysmäärärahoilla, niin Suomessa säästösopimuksia tehtiin ilman mitään työllisyysongelmia pehmentäviä toimia ja siksi kuntien irtisanomiset lisäsivät työttömyyttä. Ruotsissa työttömyyden dynamiikka on ollut suurempaa (työttömien virrat suurempia). Yksi selittäjä on ollut aktiivinen työvoimapolitiikka ja erilaisilla yhteiskunnan tukitoimilla on voitu katkaista useampien työttömien työttömyys (Koistinen 1994, 13, 30).

Suomessa työvoimapolitiikan varat on pääasiassa kohdistettu tukityöllistämiseen, kun taas Ruotsissa resursseja on suunnattu työllisyyskoulutukseen ja nuorille kohdistuviin tukiohjelmiin. Suomessa tukityöllistämISRahat on pääosin käytetty työpaikkojen luomiseen julkisella puolella, kun taas Ruotsissa työllistämistukivarat on jaettu suurin piirtein tasan yksityisen ja julkisen sektorin välillä (emt., 43). OECD-maiden vertailussa Suomessa ja Belgiassa todettiin tukityön osuuden olevan työvoimapolitiikan resursseihin nähden korkealla tasolla (Räisänen 1993, 38). Työllisyyden alueelliset ulottuvuudet

voivat olla syynä siihen, että Suomessa työvoimapolitiikan menot jakautuvat toisin kuin muissa maissa ja että meillä tukityöllistäminen on vienyt työvoimapolitiittisiin menoihin suunnatuista varoista huomattavan osan (Koistinen 1993, 11).

Aktiivisen työvoimapolitiikan laajassa tehtävälinjassa aktiivinen työvoimapolitiikka ylläpitää työllisyyttä, tukee talouden tasapainoista kehitystä ja solidaarisen palkkapolitiikan tavoitteita (ks. Sihto 1994). 90-luvulla sen tehtävät ovat olleet rajoitetumpia ja määritelmä on kapeutumassa alkuperäiseen Rehnin-Meidnerin linjaan nähden. Laajentunut työttömyys ja talouden globalisoituminen murentavat perinteisen aktiivisen työvoimapolitiikan periaatetta ja tavoitteita. Koistisen (1994) mukaan esimerkiksi ruotsalaiset taloustieteilijät väheksyvät aktiivisen työvoimapolitiikan merkitystä stabilisaatiopolitiikan ja suotuisan taloudellisen kehityksen välineenä. Uudessa ajattelussa työmarkkinoiden tila ja sosiaaliturvan kokonaisuus kytketään tiiviisti yhteen painottaen sitä, että systeemit olisi saatava toimimaan niin, että niissä korostuisi yksilön aktiivinen panos ja työlinja otettaisiin entistä tehokkaammalla tavalla kaikkien sosiaalijärjestelmien perusteeksi. Työlinjan ulkopuolelle jätettäisiin vain sosiaaliavustus (mt., 39-41). Aktiivisen työvoimapolitiikan rooli hyväksytään, mutta työvoimapolitiikan käytäntöä suhteessa yksilön sosiaalisiin oikeuksiin ja oikeuteen työhön määritellään uudelleen.

Kososen (1998) mukaan työvoimapolitiikassa on siirrytty kannustin- ja velvoitelinjaan. Sitä perustellaan työnteon ja työllisyyden lisäämisellä. Suomalaisen työvoimapolitiikan velvoitelinja ei sinällään ole ainutlaatuista, vaan työttömien aktivointia on lisätty myös muissa Pohjoismaissa. Oleellista velvoittavammassa työvoimapolitiikassa on erilaisten kannustimien ja velvoitteiden lisääminen työttömien kohdalla. Etenkin nuorten työttömien edellytetään hakeutuvan koulutukseen tai töihin passiivisen tuen vastaanottamisen sijasta. Samoin yksilön vastuuta työttömyyden riskien kannossa lisätään (emt., 387). Työnhakukoulutuksen kaltaisella palvelumuodolla jatketaan työttömien aktivointia. Nyt kohderyhmäksi pyritään saamaan kaikki työttömät.

2.6. Työvoimakoulutus

1960-luvulla alettiin suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa kasvavassa määrin kiinnittää huomiota työvoiman ammatilliseen liikkuvuuteen. Tämä liittyi maan eri osien välillä vallitseviin eroihin, mutta myös kiinteämuotoisten ammattikoulujen puuttumiseen maaseudulla. Kulkulaitosministeriön ja ammattikasvatusviranomaisten yhteistyönä pyrittiin helpottamaan alityöllisyysalueilla asuvien ja ammattitaitoa vaille olevien henkilöiden työhönsijoittumista. Työllisyyskoulutus vakiinnettiin 1966 voimaan tulleella lailla ammattikurssitoiminnasta ja se suunnattiin ennen muuta maaseudun nuorille. Seitsemänkymmentäluvun puolivälissä oli painopiste jo siirtymässä aikuisten uudelleen-, täydennys-, ja jatkokoulutukseen. Saman vuosikymmenen jälkipuoliskolla korostui ammattikurssien työllisyyden suhdanteita tasaava merkitys: oppilaiden määrää lisättiin ja koulutusaikoja pidennettiin (Kalela 1989, 186).

Työvoimapolitiittisen koulutuksen määrää lisättiin 1970-luvun puolivälin jälkeen. Palkkatyön riittämättömyys ja työttömyyden laajeneminen uusille alueille edellyttivät valikoivan työvoimapolitiikan käyttöä. Työvoimapolitiikassa painotettiin tukityöllistämistä, jonka kohteena olivat etupäässä nuoret ja pitkäaikaistyöttömät. Samalla työvoimapolitiikassa korostettiin kolmikantayhteistyön merkitystä (Mikkonen 1997, 11). Koulutusta alettiin antaa paitsi työttömille myös esim. ammatinvaihtajilla tai kursseja on räätälöity yksittäisten työnantajien tarpeisiin (Aho ym. 1996, 15). Kurssitarjonta laajentui ja myös sen kohderyhmät monipuolistuivat.

Aktiivisen työvoimapolitiikan kielellä työvoimakoulutuksen tehtävänä oli ammatillisen liikkuvuuden edistäminen eri alojen, alueiden ja ammattien välillä. Tämä edellytti talouspoliittisten yleisten toimenpiteiden lisäksi erityisiä ja selektiivisiä keinoja. Ne puolestaan merkitsivät ammattikoulutuksen, ammatinvalinnan ohjauksen ja uudelleen koulutuksen kehittämistä lähinnä työnvälitystoiminnan yhteydessä. Tätä linjaa ajoi erityisesti yhdistynyt ammattiyhdistysliike ja SAK (Kalela 1989, 191).

Työvoimakoulutuksen järjestelmän uudistus toteutettiin 1991, jolloin sen nimi muutettiin työllisyyskoulutuksesta työvoimapolitiittiseksi aikuiskoulutukseksi (Aho ym. 1996 15).

Työvoimapolitiikalla on yhteytensä koulutukseen. Aktiivisen työvoimapolitiikan avulla pyritään yksilötasolla edistämään koulutuksesta valmistuneiden työelämään sijoittumista. Työvoimakoulutus yhtenä aktiivisen työvoimapolitiikan muotona edustaa erästä ammatillisen aikuiskoulutuksen muotoa, työmarkkinoiden huono-osaisten koulutusta. Räisänen (1995, 99) määrittelee työvoimakoulutuksen toimivan neljän politiikan ristipaineessa, jotka ovat: elinkeinopolitiikka, koulutuspolitiikka, sosiaalipolitiikka ja työvoimapolitiikka. Työministeriön tavoitteena työvoimakoulutuksessa on ensinnäkin työvoiman saatavuuden ja laadun turvaaminen sekä toisaalta pitkäaikaistyöttömyyden alentaminen ja työttömien työmarkkinavalmiuksien parantaminen (Työministeriö 1996). Työelämän muutokset, työmarkkinoiden murros ja epävarmuuden yleistymisen asettavat uusia haasteita työvoimakoulutukselle. Toisaalta pitkäaikaistyöttömyys on kasvanut aiempaa laajemmaksi ilmiöksi ja siihen tarvitaan uudenlaisia välineitä myös työvoimakoulutuksen alueella.

Ammatillisessa aikuiskoulutuksen ja työelämään liittyvän koulutuksen tarve tuntuvat Suomessa edelleen itsestäänselvyyksiltä, joita ei ole kyseenalaistettu. Vuoteen 2010 mennessä 80% työikäisistä pitäisi olla vähintään ammatillista koulutusta saaneita (OPM 1993: 16). Toisaalta koulutuksella on oma arvonsa ja tehtävänsä yksilöiden ja ryhmien ammatillisessa koulutuksessa välittömästi työmarkkinallisista tuloksista ja vaikutuksista riippumatta (Räisänen 1993, 5). Koulutuksen arvioinnissa tavoite käsitteen merkitys on keskeinen. Tavoitteista voidaan erottaa julkilausutut ja piilotavoitteet.

Työvoimakoulutuksella on sekä julkilausuttuja että piilotavoitteita. Piilotavoitteet ovat luonteeltaan työvoimapolitiittisia, koska koulutusta järjestetään työvoimapolitiittisin perustein. Silvennoisen mukaan työvoimakoulutuksen oppilasmäärät myötäilevät melko säännönmukaisesti työttömyyden määrällisiä vaihteluita (Silvennoinen 1992, 66-67). Koulutuksella on selvästi työvoiman varastointiin sekä tarjonnan rajoittamiseen liittyvä piilotavoite. Se on tullut esiin myös 90-luvun massatyöttömyyden hoitokeinona.

Kun työvoimakoulutuksen toimintatasona on mikrotaso, on kyse yksilön mahdollisuuksien selvittämisestä, hänen kvalifioinnista tai tuottavuuden parantamisesta. Makrotasolla kyse on työvoiman ohjauksesta tai kvalifioinnista tai yritystoiminnan edistämisestä. Lyhytkestoisessa koulutuksessa kvalifikaation pätevyysalueena yleinen taso ja sillä on työvoimapolitiikan sisältöalueena työllisyys, työvoimapolitiittinen ohjaus tai työllisyyspolitiikka (Räisänen 1995, 13-14).

Työvoimakoulutuksena järjestetty ohjaava koulutus voidaan luokitella lähinnä työnhakuohjelmiin kuuluvaksi, vaikka siinä on muuntyyppisten ohjelmien piirteitä. Ohjaava koulutus voi olla tyypiltään työn ja koulutuksen hakuun, ammatinvalintaan tai elämänhallintaan tähtäävää koulutusta riippuen kohderyhmästä. Ohjaavan koulutuksen yhtenä pääteemana on usein melko lyhyen koulutuksen kautta ohjata työtön työmarkkinoille. Työnhakukoulutus kuuluu ohjaavan koulutuksen kategoriaan. Työnhakukoulutuksen keskeisenä teemana on aktivoida työtön työnhakuun. Aktiivisten työnhakijoiden on todettu kokevan terveytensä paremmaksi kuin passiivisilla työnhakijoilla (Vuori & Tervahartila 1995). Ohjelmiin osallistuvien työttömien aktivoitumista ja omatoimisuuden tukemista on pidetty tärkeänä, koska yksilön oma aktiivisuus on ensisijaisen tärkeää työllistymisen saavuttamiseksi (Viinamäki 1993).

Ohjaavaan koulutukseen hakeutuvien on todettu odottavan keskimääräistä useammin koulutuksen antavan uutta intoa elämään ja uusia ihmissuhteita sekä keskimääräistä harvemmin tietoja tai taitoja. Eniten taitoja on koettu saatavan elämäntilanteeseen, itsetuntoon, opiskelujen aloittamiseen tai niiden jatkamiseen. Vähiten myönteistä vaikuttavuutta on todettu ura- ja työasioissa (Mikkonen 1997, 146-147). Mikkosen tutkimuksen tuloksiin ohjaavan koulutuksen kohdalla vaikutti osaltaan se, että ohjaavaan koulutukseen valikoituu yleensä heikommin työllistyvää työnhakijajoukkoa. Heillä oli vähemmän työkokemusta ja koulutustaso oli keskimääräistä alhaisempi. Ennen koulutukseen tuloa moni oli ollut työmarkkinoiden ulkopuolella ja he olivat keskimäärin muita koulutettavia ryhmiä nuorempia. Ohjaavaan koulutukseen osallistuneilla vastaajilla koulutus johtaa tavallista useammin arvioon, että työvoimakoulutuksella ei ole mitään vaikutusta millään alueella. Alle kuukauden kestäneellä kurssille osallistuneet antavat tällaisen arvion kaikkein useammin (mt., 116). Työvoimakoulutuksen vaikutuksia itsetuntoon voidaan vähätellä ja pitää toisarvoisena. Ns. terapeuttiset vaikutukset ovat

vaikeasti mitattavia. Niiden merkitys välillisesti työmarkkina-asemaan vaikuttavina tekijöinä voi olla arvaamattoman suuri.

Ohjaavaan koulutukseen osallistuvien ongelmat liittyvät vahvasti oman paikan tai uuden paikan etsimiseen työmarkkinoiden ja ammatillisen osaamisen kentässä. Tätä heijastaa myös se, että tavallista useampi oli saanut tietää tästä koulutuksesta työvoimatoimistosta, muilla tietolähteillä oli vain marginaalista merkitystä tämän ryhmän kohdalla. Työvoimatoimiston merkitys ohjaavan koulutuksen tarpeen tunnistamisessa ja oikeiden kohderyhmien löytämisessä oli siis keskeinen (Mikkonen 1997, 146).

Ohjaavan koulutuksen on todettu olevan keskimäärin halvinta koulutusta (Mikkonen 1997). Ruotsalaista työmarkkinakoulutusta tutkittaessa on todettu, että lyhytkestoisessa koulutuksessa työvoimakoulutuksen hyvä tuotto taloudellisilla mittareilla katsottuna perustuu siihen, että koulutusaikaiset kulut ovat pienet ja tuotannon väheneminen jäi koulutusaikana vähäiseksi (Axelsson 1992, 104). Tuotannon vähenemisen kohdalla voidaan ajatella työttömän menettävän potentiaalista työnhakuun käytettävää aikaa.

Työttömiä haastateltaessa on havaittu, että perheeltä ja ystäviltä saatu tuki helpotti työttömyyden aiheuttamaa stressiä. Työttömyydestä selviytymistä edistivät positiiviset ajatukset itsestä ja liikunnan harrastaminen. Osallistuminen työnhakuryhmiin edisti myöskin työttömien selviytymistä (Vuori & Tervahartiala 1995, 13).

Ns. Työhön-ryhmämenetelmien käyttöä on kokeiltu Suomessa. Työhön-ryhmät ja niiden toimintaperiaatteet eivät juurikaan eroa nykyisen työnhakukoulutuksen periaatteista. Kurssien kesto ja niiden ryhmä koko ovat samaa tasoa. Ainoana erona työvoimahallinnon järjestämiin kursseihin verrattuna voidaan nähdä ryhmien vetäjät, jotka ovat itse olleet aikaisemmin työttömiä. Tutkimuksissa on todettu, että kouluttajien oma työttömyystausta on tärkeä tekijä, joka auttaa luottamuksellisen suhteen syntymistä. Kouluttajat eivät asetu kaikkietävän teknisen asiantuntijan rooliin, vaan kertovat heti ryhmän ensimmäisenä päivänä oman työttömyystarinansa (Silvonon & Vuori 1998, 25).

Työhön-ryhmien osallistujien masennusoireita seurattaessa havaittiin, että ryhmillä oli merkitsevä psyykkistä oireilua lieventävä vaikutus. Eniten hyötyivät ne, jotka eivät olleet

työllistyneet puolivuotisseurannassa ja ne, jotka oli arvioitu tutkimuksen alkumittauksessa psyykkisen häiriön riskiryhmään kuuluviksi (Silvonen & Vuori 1998, 59). Ohjaajien tarjoaman sosiaalisen tuen merkitys oli voimakkaimmin yhteydessä psyykkisten oireiden vähenemiseen puolivuotisseurannassa. Työhön-ryhmämenetelmän idea perustuu osittain siihen, että psyykkisiä oireita vähentämällä voidaan työnhakijan ”työnhakuresursseja” lisätä ja näin edesauttaa työnhakijan työllistymistä. Silvosen ja Vuoren mukaan pyrkimyksenä on työttömän roolimuuotos passiivisesta työttömästä aktiivisen työnhakijan rooliin. Työhön-ryhmän intervention tehtävänä on vahvistaa työnhakijan väliaikaisroolin hyväksyntää sekä motivaatiota ja taitoja, joita tarvitaan tämän roolin menestyksekkäässä hallinnassa (mt., 27).

Työhön-menetelmän on todettu sopivan erityisesti työttömille, jotka uskovat vähiten työnhakunsa kannattavuuteen ja työnhakutaitoihinsa ja jotka ovat hakeneet vähiten aktiivisesti töitä. Tässä ryhmässä vaikutus työllistymisen suhteelliseen lisäykseen on lähes kaksinkertainen ja vaikutus on erityisen voimakas koskien työllistymistä jatkuviin työsuhteisiin. Tutkimukseen osallistuneet olivat keskimääräistä koulutetumpia ja on mahdollista, että ryhmämenetelmä sopii jopa heitä paremmin vähemmän koulutetuille (Vesalainen & Vuori 1998, 52).

Työvoimapolitiikan tehtävänä on siis ehkäistä sosiaalisten ongelmien kasaantumista. Työttömyyden on todettu useissa tutkimuksissa aiheuttavan työttömille ainakin välillisesti katsottuna terveydellistä, taloudellista sekä sosiaalista haittaa ja monenlaisia ongelmia. Pitkään jatkuva työttömyys aiheuttaa usein ongelmien kasautumista ja syrjäytymisen lisääntymistä työttömillä. Yhden alueen ongelmat kumuloituvat helposti toiselle alueelle työttömyydessä ja aiheuttavat negatiivisen kierteen pahenemista. Työvoimapolitiikassa voidaan nähdä sekä taloudellisia että sosiaalisia aspekteja. Taloudellisiin aspekteihin voidaan nähdä kuuluvan talouden edistäminen työvoimapolitiikan eri keinoin niin yksilön kuin myös yhteiskunnan tasolla. Työvoimapolitiikan sosiaalisena aspektina voidaan nähdä työmarkkinoiden huono-osaisimpien tukeminen ja auttaminen sekä luomalla heille mahdollisuuksia päästä kiinnittymään työelämään. Toisaalta työvoimapolitiikka pyrkii estämään työmarkkinallisen ja koulutuksellisen huono-osaisuuden muuttumista yleiseksi huono-osaisuudeksi, joka saattaa johtaa syrjäytymisen.

Työvoimakoulutuksen on todettu monissa tutkimuksissa vaikuttavan positiivisesti työllistymiseen (Aho ym. 1996; Mikkonen 1997) kansantaloudellisesti nettosäästönä tai tuottona (Somervuori 1996; Räisänen 1996) kuin myös yksilötasolla (Räisänen 1996). Aktiivisen työvoimapolitiikan osana työvoimakoulutus pyrkii edistämään työvoiman liikkuvuutta kaikilla tasoilla. Samalla se pyrkii edistämään työnhakijoiden ammatillista osaamista ja heidän kiinnittymistä työmarkkinoille. Työvoimakoulutuksella pyritään varmistamaan laadukas ja osaava työvoima sekä ehkäisemään työvoimapolun syntymistä eri aloille. 90-luvulla kasvaneesta työttömyydestä huolimatta Suomessa on pyritty työvoimakoulutuksen avulla parantamaan työmarkkinoiden dynamiikkaa. Aktiivisen työvoimapolitiikan suhteen Suomi on kuitenkin noudattanut pidättyväisempää linjaa työttömyyden hoidossa kuin Ruotsi (ks. Koistinen 1994).

Työnhakukoulutus kuuluu työvoimakoulutuksessa ohjaavan koulutuksen nimikkeeseen. Ohjaava koulutus on sisällöltään ollut varsin vaihtelevaa. Työnhakukoulutus on ollut lyhytkestoista ja sisällöltään työnhakijan itsetuntoa kohottavaa ja työhön aktivoivaa. Lyhyen keston vuoksi työnhakukoulutus on ollut varsin edullista. Siitä on monessa tutkimuksessa todettu olevan hyötyä työnhakijoille (ks. esim. Silvonen & Vuori 1998; Vesalainen & Vuori 1998; vrt. Mikkonen 1997). Työvoimakoulutuksessa toteutettavaa työhön aktivoivaa koulutusta on aiemmin toteutettu esimerkiksi Kanadassa ja Yhdysvalloissa. Työvoimakoulutuksessa kiinnitetään näissä maissa erityistä huomiota tehokkaaseen uudelleentyöllistymiseen, itsensä ylläpitoon ja paraneviin ansiomahdollisuuksiin (ks. Räisänen 1993). Työnhakukoulutus soveltuukin erityisesti niukan työllisyysbudjetin ja potentiaalisten tuotto-odotusten välimaastoon. Työnhakukoulutuksen hyötyfunktiot saattavat piillä juuri nousukauden työvoimapolitiikassa, jossa lyhenevillä koulutusajoilla pyritään työnhakijoita siirtämään potentiaalisille avoimen sektorin työmarkkinoille.

3. TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

Työministeriön tavoitteena oli aloittaa työnhakukoulutus vuoden 1998 alusta, mutta ainakin Jyväskylässä alkuun päästiin vasta maaliskuun lopulla. Samantyyllisiä ongelmia oli myös monella muulla paikkakunnalla. Työhallinnossa meneillään olevien muiden projektien johdosta työvoimatoimisto oli melko kovalla rasituksella. Jyväskylän työvoimatoimiston alueella tavoitteena oli kouluttaa vuoden 1998 aikana n. 4800 työnhakijaa, josta osa (n. 2900 työnhakijaa) työvoimatoimiston omana koulutuksena ja loput ostopalveluna yritysten tai järjestöjen vetämänä koulutuksena. Koska virkaan valitut työnhakuryhmien vetäjät aloittivat työnsä vasta maaliskuun alussa, ei työministeriön laatimien määrällisten tavoitteiden saavuttamiseen ollut mahdollisuuksia. Samalla työvoimatoimiston sisällä oli menossa palveluosastojen uudelleenjärjestely, jonka avulla pyrittiin luomaan aikaisempaa kohdentuvampia palveluja asiakkaille. Työvoimatoimistossa siirryttiin samaan aikaan uuteen atk-järjestelmään, jonka opettelu vei työvoimatoimiston henkilökunnalta vei oman aikansa. Henkilökunnan työhuoneiden vaihdot talon sisällä kuuluivat kuvaan kevään aikana, koska työnhakijaryhmiä määriteltiin koulutuksen ja ammatin mukaan uudelleen. Eri palvelut saattoivat löytyä uudesta kerroksesta. Tämä ei voinut olla näkymättä myös asiakkaiden epätietoisuutena talon palveluista sekä niiden sijainnista.

Ensimmäiset mainokset työnhakukoulutuksesta ilmestyivät maaliskuussa työvoimatoimiston ala-aulaan, ilmoitustauluille ja käytäville. Asiakkailta oli mahdollisuus ilmoittautua kursseille täyttämällä ala-aulassa oleva ilmoituslomake ja jättämällä se siihen varattuun laatikkoon. Työnhakukoulutusta mainostettiin myös kaupungin liikennelaitoksen linjoilla. Linja-autoilla liikkuvat saivat lukea työnhakukoulutuksesta busseissa olevista valomainoksista. Työnhakukoulutusta tuotiin esille myös lehtiartikkeleissa. Työvoimatoimiston sisällä tietoa työnhakukoulutuksesta jakoivat työvoimavirkailijat, jotka kertoivat asiakkailleen uudesta kurssista. Tämä tiedottamisen väylä oli ehkä pääasiallinen uuden työnhakukurssin suhteen. Asiakkaat tuntuivat arastelevan ilmoittautumista. Vain harvat asiakkaat ilmoittautuivat suoraan omatoimisesti aulan ilmoitustaululla (ilmeni haastatteluista). Linja-autojen valomainoksissa houkuteltiin asiakkaita tulemaan kurssille vahvistamaan työnhakutaitoja ja kartoittamaan omaa osaamistaan. Työvoimatoimiston seinillä olleista mainosjulisteista informaatiota

työnhakukurssin sisällöstä oli saatavana jo laajemmin. Siinä kerrottiin työnhakukurssien kohderyhmästä, kurssin aikataulusta (kuten kesto, alkamispäivät) sekä esiteltiin kurssien ohjeellista sisältöä ja päiväohjelmia.

Työnhakukoulutusta varten Jyväskylän työvoimatoimistossa on viisi kouluttajan virkaa. Heistä yksi on ammatinvalintapsykologi. Yksi henkilö tuli työnhakukouluttajaksi talon ulkopuolelta ja muut talon sisältä eri tehtävistä. Vain yhdellä kouluttajalla oli alunperin kokemusta työnhakukoulutuksesta. Neljällä kouluttajista oli akateeminen loppututkinto. Kouluttajista neljä oli naisia. Kouluttajista yksi on osa-aikaeläkkeellä ja toimi vuoroviikoin välillä vetäen viikon työnhakuryhmää ja välillä pitäen viikon vapaata.

Työnhakukouluttajien tehtävänä oli työnhakukurssituksen ohjaamisen lisäksi mm. mainostaa kurssia, muokata kurssin sisältö ja runko sekä tallentaa kurssilla olleen asiakkaan työnhakusuunnitelman ja osaamiskartoituksen tiedot työhallinnon rekisteriin. Työministeriön omiin tilastoihin tallennettiin tiedot järjestetystä kurssista. Kouluttajat vastasivat myös talon sisäisestä tiedottamisesta työnhakukurssituksen suhteen. Työvoimatoimiston järjestämät työnhakukurssit pidettiin työvoimatoimiston omissa koulutustiloissa ja ensimmäisiä kursseja vedettiin kokemuksen kartuttamisen vuoksi useamman kouluttajan voimin. Kouluttajien tavoitteena oli, että ensimmäisten ryhmien koko olisi 10 henkeä.

Työnhakukoulutuksen alkuunlähtö Jyväskylän työvoimatoimistossa ei ollut mitenkään ongelmaton. Työnhakukurseille ei ollut helppoa saada kurssilaisia. Ensimmäisille kursseille ei ollut tungosta. Ilmoittautuneita oli vähän ja minkäänlaista ryhmien jakamista esim. koulutustaustan suhteen ei ollut mahdollista tehdä. Kaikki kursseille ilmoittautuneet otettiin mukaan toisin kuin työvoimatoimiston muille kursseille (esim. atk-kurssi), joille oli tungosta ja monet, jotka olisivat halunneet näille kursseille, eivät mahtuneet. Toinen ongelma oli se, että osa työnhakukurseille ilmoittautuneista ihmisistä ei saapunut paikalle kurssin alkaessa. Suurin osa heistä oli ilmoittautunut työvoimavirkailijoiden kautta, mutta he eivät silti saapuneet. Osa kursseista jouduttiinkin viemään läpi pienemmällä ryhmäkoolla kuin mitä oli alunperin tarkoitus. Joissakin alkaneissa kursseissa oli läsnä vain neljä tai viisi kurssilaista. Tämän kokoisen ryhmän kanssa oli

hankaluuksia löytää kunnon ryhmädynamiikkaa ja kurssin tarkoitus uhkasi jäädä rammaksi.

Toisaalta onnistuneissa kurseissa kokemukset olivat hyviä. Yleensä kaikki kurssille ilmoittautuneet osallistuivat myöskin kurssille. Ryhmädynamiikka saatiin paremmin toimimaan ja kurssilaisten palaute toisille kurssilaisille oli mahdollista. Isommalla ryhmällä toteutettu ryhmä sai keskuudessaan helpommin aikaa toimintaa ja keskustelua. Hiljaiset ja ujut kurssilaiset kiinnittyivät paremmin ryhmän toimintaan, kun ryhmän joukossa oli muita aktiivisia osallistujia.

3.1. Tutkimustehtävä

Työnhakukoulutus uuden palveluprosessin osana työvoimahallinnossa käynnistyi vuoden 1998 alusta. Tämän tutkimuksen lähtökohtana on tarkastella työnhakukoulutusta työnhakijoiden kokemukselliselta kannalta. Tutkimus keskittyy kolmeen työnhakukoulutuksen kannalta tärkeään teemaan.

Tutkimuksen tavoitteena on:

1) Tarkastella työnhakukoulutuksen merkitystä työttömille työnhakijoille sekä sitä, miten työnhakukoulutus koetaan työttömien keskuudessa ja mikä merkitys kurssilla on työttömien työmarkkinapolulle.

Tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on tarkastella työttömien suhtautumista työnhakukoulutukseen. Mielenkiintoista on erityisesti se, vaikuttaako työnhakukoulutus kurssilaisten työnhakupystyvyyteen ja -aktiivisuuteen. Työnhakupystyvyydellä tarkoitetaan työnhakijan itsetuntoa ja motivaatiota työhaussa. Se, kuinka vahva usko omiin kykyihinsä työnhakijalla on, vaikuttaa ratkaisevasti työnhakuun. Työnhakuaktiivisuudella puolestaan tarkoitetaan sitä intensiteetin tasoa, jolla työnhakija hakee työtä. Työnhakuaktiivisuuteen liittyy sekä työnhaun määrälliset että laadulliset komponentit. Kurssilaisten kokemuksia tarkastellaan kurssin aikana, välittömästi kurssin jälkeen sekä viiden kuukauden kuluttua työnhakukurssin päättymisestä.

2) Tarkastella työnhakukoulutuksen vaikutusta pitkäaikaistyöttömien työnhakuaktiivisuuden omaksumiseen.

Uuden työvoimapolitiikan tarkoituksena on aktivoida ihmisiä työnhakuun ja työelämään passiivisen tuen vastaanottamisen sijaan. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on seurata kurssin vaikutusta erityisesti pitkäaikaistyöttömien toimintaan. Miten kurssi koetaan pitkäaikaistyöttömien keskuudessa? Kykenevätkö pitkäaikaistyöttömät omaksumaan uuden aktiivisen työnhakutyylin vuosien työttömyyden jälkeen? Toimiiko kurssi syrjäytymisen ehkäisijänä ja työelämään kiinnittäjänä?

3) Tarkastella työnhakukoulutuksen käynnistymistä Jyväskylän työvoimatoimiston alueella.

Tutkimuksen yhtenä tehtävänä on tarkastella työnhakukurssituksen käyntiinlähtöä Jyväskylässä. Mitä työnhakukurssien ympärille kietoutuu ja onko kurssituksen järjestämisessä havaittavissa ongelmia sekä miten mahdolliset ongelmat vaikuttavat kurssille osallistuvien kokemuksiin?

Otin tammikuussa 1998 yhteyttä Jyväskylän työvoimatoimistoon mahdollisen tutkimuksen toteuttamisen johdosta. Keskusteltuani työvoimatoimiston johtajan kanssa kahdesti tutkimuksen aiheesta, selvisi, että työnhakukurssituksen vetäjiä oltiin parhaillaan valitsemassa. Sovimme jälkimmäisessä tapaamisessa tutkimuksen aiheesta ja sen toteuttamisesta sekä alustavasta tutkimuksen toteuttamisaikataulusta.

Tutkimus oli tarkoitus aloittaa heti, kun työnhakukoulutus alkaa, jotta työnhakukoulutuksen käyntiinlähtöä olisi mahdollista lähteä seuraamaan. Työnhakukoulutuksen vetäjät aloittivat työnsä maaliskuun alussa. Tällöin aloitin tiiviin yhteistyön heidän kanssaan tutkimuksen käytännön järjestelyistä. Alunperin työnhakukurssitus piti aloittaa vuoden 1998 alusta, mutta käytännön ongelmien vuoksi alkuun päästiin vasta huhtikuussa. Työnhakukouluttajien kanssa sovin ryhmistä, joita lähtisin seuraamaan. Koska halusin seurata sekä ostopalveluna järjestettävää koulutusta, että työvoimatoimiston järjestämää omaa työnhakukoulutusta valittiin alkavista ryhmistä

tutkimukseen yksi työvoimatoimiston oma kurssi sekä yksi ostopalveluna järjestettävä työnhakukurssi. Tutkimukseen kuuluvien kurssien osanottajista tai heidän taustoistaan ei tällöin ollut tarkempaa tietoa. Kurssit olivat muutaman pioneerikurssin jälkeen ensimmäisiä työnhakukursseja, joita Jyväskylän työvoimatoimiston alueella järjestettiin. Tutkittavat kurssit järjestettiin keväällä huhti-, toukokuun vaihteessa Jyväskylässä.

3.2. Tutkimusaineistot

Tutkimukseni aineisto koostui neljästä eri lähteestä. Yhtenä aineistolähteenä käytin kurssilaisten haastatteluja. Toiseksi haastattelin työvoimatoimiston viittä työnhakukouluttajaa. Tein kurssilaisille seurantahaastattelun viiden kuukauden kuluttua kurssin päättymisestä. Seurantahaastattelusta kertynyt aineisto oli tutkimuksen kolmas aineistolähde. Käytin haastatteluaineistojen tukena myöskin ns. osallistuvaa havainnointia (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 1982, 17).

Jo ennen kurssien alkua oli tiedossa se, että ensimmäisille kurseille oli hankalaa saada asiakkaita. Työnhakuryhmien pioneerikursseilla oli ollut ongelmia saada kaikkia ilmoittautuneita mukaan kurssille. Ongelmat eivät kohdistuneet tutkimuksen ensimmäiseen kurssiin, joka järjestettiin työvoimatoimistossa. Kurssille ilmoittautuneet kaikki 10 kurssilaista ilmaantuivat kurssin ensimmäisenä päivänä kello yhdeksän aamulla sovittuun koulutustilaan. Esittelin tutkimuksen idean ja tarkoituksen heti kurssin alussa. Jokainen kurssille osallistuva kurssilainen täytti tutkimukseen osallistumiskaavakkeen, jonka jaoin heille. Sovimme, että haastattelin kurssilaisia kurssin lopulla heidän kokemuksistaan kurssin suhteen. Jokainen kurssilainen teki oman päätöksensä siitä, lähteekö tutkimukseen vaiko ei. Kaikki kurssilaiset päättivät osallistua tutkimukseen. Yhdeksän kurssilaisista suoritti kurssin loppuun. Seurasin kurssin etenemistä osallistumalla kurssille ja olemalla joissakin ryhmäharjoitustilanteissa itse mukana. Kurssin lopulla sovimme kurssilaisten kanssa toisesta lyhyestä seurantahaastattelusta, jonka kerroin suorittavani heille syys-lokakuun vaihteessa joko puhelin- tai lomakehaastatteluna. Tällöin oli tarkoituksena tehdä uudestaan tilannearvio tutkittavien suhtautumisesta työnhakukoulutukseen.

Ostopalveluna järjestettävän kurssin alkuun liittyi ongelmia. Samaan aikaan ostopalveluna järjestettävän kurssin kanssa aloitti työvoimatoimiston puolella toinen työnhakukurssi. Ostopalveluna järjestettävälle kurssille ilmaantui kymmenestä ilmoittautuneesta vain neljä. Samaan aikaan alkaneelle työvoimatoimiston järjestämälle kurssille ilmoittautui kymmenestä ilmoittautuneesta kuusi. Nämä kaksi kurssia päätettiin yhdistää yhdeksi kurssiksi ja ostopalveluna tarkoitettu kurssi toteutettiin. Pienten alkukangertelujen jälkeen päästiin alkuun. Samoin kuin työvoimatoimistossa kaikki kurssille osallistuneet ilmoittautuivat tutkimukseen. Toimintani oli samanlaista kuin aiemmassa tutkimassani ryhmässä. Suoritin kurssin lopulla haastattelut, jotka nauhoitin, kuten myös aiemmassa ryhmässä olin tehnyt. Sovin myös toisen ryhmän kanssa seurantahaastattelusta. Samoin tässä ryhmässä yhdeksän kurssilaista suoritti kurssin loppuun.

Ensimmäisen kurssin osallistujien haastattelut suoritettiin työvoimatoimiston tiloissa. Haastattelujen kesto oli haastateltavasta riippuen 25- 45 minuuttia. Haastattelut suoritettiin teemahaastatteluna työvoimatoimiston kokoustiloissa. Haastateltavilla oli mahdollisuus keskeyttää nauhoitettu haastattelu ja he saivat halutessaan tutustua haastattelujen runkosuunnitelmaan ennen haastattelun alkua. Osa haastatteluista tehtiin kurssin toiseksi viimeisenä päivänä, jolloin osa kurssilaisista suoritti etäpäivän tehtäviään työvoimatoimistossa. Loput haastattelut suoritettiin kurssin viimeisenä päivänä, jolloin kurssilaisten tietoja tallennettiin tietokoneelle. Tällöin syntyi tutkimuksen haastattelijan kannalta tärkeää luppoaikaa. Samaan tapaan suoritettiin myöskin ostopalveluna järjestettävän kurssin osallistujien haastattelut. Nämä haastattelut suoritettiin kurssin kahtena viimeisenä päivänä kurssilaisten videoidessa työnhakuhaastatteluja toisistaan. Tällöin osalle kurssilaisista jäi vapaata aikaa (ks. Liite 1 ja 2).

Suoritin haastattelumateriaalin purkamisen ja koodaamisen kesän ja syksyn 1998 aikana. Syksyllä syyskuun lopulla otin yhteyttä tutkittaviin uudemman kerran. Tällöin työnhakukurssituksen päättymisestä oli kulunut noin viisi kuukautta. Viiden kuukauden viivettä työnhakukoulutuksesta voidaan pitää riittävänä ajanjaksona kurssin vaikutuksen arvioinnille. Tällöin uusien työnhakumenetelmien käyttöä on ehditty kokeilla ja mahdollisesta aktivoituneesta työhausta on ehditty saada palautetta. Samalla käsitykset kurssista ovat päässeet syvenemään. Tein kurssilaisille muutaman kysymyksen sisältävän

puhelinhaastattelun, jossa kartoitin heidän sen hetkistä tilannetta ja työnhakukurssista muodostettuja mielipiteitä. Tavoitin keväällä 18: ta haastatellusta 15 kurssilaista puhelimitse ja lopuille kolmelle haastattemalleni kurssilaiselle lähetin vastaavat kysymykset postitse. Näistä kaksi palautti kysymyslomakkeen, joten tavoitin syksyn uudessa tilannekartoituksessa yhteensä 17 kevään kurssilla ollutta kurssilaista.

3.4. Tutkimusote

Tutkimukseen osallistui 18 työnhakukurssilaista. Heistä yhdeksän osallistui työvoimatoimiston järjestämälle kurssille ja toiset yhdeksän kurssilaista ostopalveluna järjestetyille kurssille. Tutkimusaineistoon otettiin mukaan vain nämä 18 kurssilaista, sillä molemmilla kursseilla yksi asiakas ei suorittanut kurssia loppuun. Tutkittaviin ryhmiin ei valittu ketään tietoisesti, vaan ryhmät määräytyivät kursseille ilmoittautuneista asiakkaista. Työvoimatoimiston työnhakukouluttajat muodostivat varsin pienestä ilmoittautuneiden ryhmästä työnhakuryhmiä. Suuriin valikointeihin ei hakijaryhmien taustamuuttujien suhteen ollut mahdollisuuksia ja toinen tutkittavista ryhmistä muodostui kahden vajaan ryhmän yhdistämisestä kurssin alkamispäivän aamuna, joten tietoista valintaa ei tutkijan tai kurssilaisten valinnan suorittaneiden kouluttajien puolelta ollut. Toisaalta voidaan sanoa, että tutkittavat ryhmät edustavat varsin hyvin Jyväskylän työvoimatoimiston alueella järjestettyjen kevään ensimmäisten työnhakukurssien osanottajia iän ja sukupuolen suhteen.

Työnhakukoulutuksen kokemuksia tutkittaessa, erityisesti tehtäessä tulkintoja kurssin aikaisista kokemuksista, on syytä kartoittaa kurssilaisten aikaisempaa työmarkkinapolkua tarkemmin. Se, minkälaiseen rooliin tutkittava identifioituu ja miten tutkittava luo oman narratiivinsa tietovarannostaan riippuu haastattelijan omasta aktiivisuudesta (Holstein ym. 1995, 31). Haastatteliija omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, minkä roolin kautta tutkittava tulkitsee narratiiviaan nykyhetkessä.

Haastateltavan representoivia merkityshorisontteja on mahdollista analysoida jatkuvasti (Holstein 1995, 74). Tässä tapauksessa viitekehyksenä on haastateltavien merkityshorisontit (whats of experience), jotka käyvät ilmi haastatteluprosessissa. Toisaalta haastateltavan narratiivia on mahdollista tulkita myöskin merkitysten rakentamisen

kautta. Narratiivi on näin ollen jatkuva koko ajan liikkeessä oleva prosessi (hows of meaning - making). Tutkittava rakentaa haastattelun aikana koko ajan merkityksiä. Pysin tutkimuksessani lähestymään tutkittavien narratiivisia kertomuksia molemmilta kannoilta.

Osallistuin myös itse kursseille. Tutkimuksen yksi tärkeä tiedonhankintaväylä oli seurata kurssilaisten toimintaa ryhmissä. Ryhmäläisten kommentit ja palautteet, harjoitustöihin osallistuminen ja kaikki havainnoitava toiminta kurssilla ovat aineistona tutkimuksessa. Lisäksi observoinnin avulla voidaan suorittaa esimerkiksi haastattelujen validiustarkistus (Sellitz ym. 1962). Osallistuvan havainnoinnin suhteen on syytä määritellä se, mikä on tutkijan rooli yhteisössä ja mihin kaikkeen pitää osallistua (Grönfors 1982, 89). Kahden työnhakuryhmän kohdalla roolini vaihteli tutkijan roolista ryhmän toimintaan osallistuvan kurssilaisen rooliin. Joihinkin ryhmiin osallistuessani roolini oli lähellä kurssilaisia, samoin myös opetustilanteiden ulkopuolellakin. Toisaalta tutkijan rooli oli monessa kurssin opetustilanteessa etusijalla, erityisesti silloin, kun kouluttajilla oli puheenvuoro. Osallistuminen ryhmän toimintaan oli vaihtelevaa. Joskus osallistuin esim. ryhmiin kurssilaisten kanssa ja joskus olin katsojan roolissa (esim. ryhmäläisten tehdessä työnhakuhaastatteluja toisistaan).

Kaikenlaisen taustatiedon hankkiminen voi olla arvokasta tutkittaessa ja kuvattaessa vastaajien tilanteita toimintaa ja tunteita (Holstein ym. 1995, 45). Tämän vuoksi on ensiarvoisen tärkeää, että tutkittaessa työnhakukoulutuksesta saatavia kokemuksia perehdytään palveluprosessin osatekijöihin tarkasti. Kentällä havaitut kokemukset ja tutkijan oma osallistuminen ryhmään antaa lisäymmärrystä tulkitessa. Toisaalta tutkijan oma ensikäden kokemus voi toimia yhteyslinkkinä tutkittavan käytännön kokemuksen ja tutkijan käsitteellisemmän kysymyksenasettelun välillä (emt., 46). Päiväkirjamerkinnoilla on mahdollista palauttaa mieleen kurssilaisten kokemuksia. Haastattelut ja kurssilla tehdyt päiväkirjamerkinnot täydensivät kurssilaisten kokemuksista muodostamaani kuvaa puolin ja toisin.

Laadullisia menetelmiä käytettäessä on mahdollisuus pureutua työnhakukoulutuksen kokemiseen laajemmin. Haastattelu kattaa sellaisia alueita, joilta ei ole objektiivisia testejä (Hirsjärvi & Hurme 1982, 15). Kvantitatiivisen aineiston kanssa ei usein kyetä

havainnoimaan monia ilmiöön liittyviä asioita. Laadullisilla menetelmillä on mahdollista löytää sellaista tietoa, jota ei ole aiemmin pystytty löytämään kvantitatiivisilla välineillä.

Yleisesti ottaen työvoimapolitiittinen tutkimus käyttää usein välineenä kvantitatiivisia menetelmiä ja aineistoja huolimatta siitä, että esim. työnhakua tutkittaessa se prosessi, jolla työtä haetaan ei välttämättä tapahdukaan tilastoissa tai määrällisinä laskettavissa olevina tapahtumina, vaan kentällä työnhakijan kokemuksissa sekä työn kysynnän ja tarjonnan välisellä sektorilla, jossa toimijoina ovat ihmiset ja heidän toiminnastaan muodostuvat ajatusprosessit. Laadullisen tutkimuksen historiassa Henry Mayhew:n kuuluisat tutkimukset Lontoon työläiskorttelien köyhistä 1860-luvulla avasivat uuden sivun köyhyyden käsitteessä (Mayhew 1861-1862). Köyhyyden käsitteestä tehtiin pätevä. Uudenlaisen lähestymistavan avulla tutkija voi avata uusia näkökulmia tutkittavista. Tämän vuoksi myöskään työnhakukoulutuksen tutkimisessa ei ole syytä väheksyä laadullisten menetelmien käyttöä.

Jotta tutkimuksen validiteetti ei jäisi pelkän haastatteluaineistojen ja tutkijan oman kokemuksen tulkinnan varaan pyrin taustoittamaan kurssilaisten kokemuksia Jyväskylän yleisellä työttömyystilanteella. Koska Jyväskylä poikkeaa jossain määrin rakenteellisesti niin avointen työpaikkojen kuin myös työttömyyden suhteen muusta maasta, on syytä ottaa tämä huomioon kurssilaisten kokemuksia tulkittaessa.

4. TYÖNHAKUKOULUTUKSEN KÄSITTEEN MÄÄRITTELYÄ

4.1. Mitä työnhakukoulutus on?

Työnhakukoulutuksen tavoitteena on lisätä työnhakuaktiivisuutta, kehittää työnhakijoiden työnhakuvalmiuksia ja tukea omatoimista työnhakua. Työnhakukoulutuksella pyritään ensinnäkin vahvistamaan työnhakijoiden aiempaa työnhakua ja siten saattamaan mahdollisimman moni aktiiviseksi työnhakijaksi (Työhallinnon julkaisu nro.190, 35). Työnhakukoulutuksen tavoitteena ei ole ainoastaan työttömien aktivointi, vaan sen avulla pyritään aktiivisesti vaikuttamaan työnhakijan työnhakutaitoihin ja -kvalifikaatioihin. Välillisesti työnhakukoulutusta voidaan pitää syrjäytymistä ehkäisevänä.

Työnhakukoulutukseen liittyy useita työnhakijoiden työnhakua aktivoivia ja lisääviä teknisiä toimenpiteitä. Tällaisia työnhakuryhmissä harjoiteltavia teknisiä taitoja ovat esim. työhakemusten ja ansioluetteloiden kirjoittaminen, työnhakijan osaamisen markkinointi sekä työhönottohaastattelujen harjoittelu. Työnhakukoulutuksen yhtenä merkittävänä osana voidaan pitää työnhakijan työnhakuverkostojen kartoittamista ja työnhakuprosessiin vaikuttavien tekijöiden tiedostamista. Piilotyöpaikkojen löytäminen, työnantajan rekrytoinnissa käyttämät menetelmät sekä työnhakijan omien työnhakukanavien käyttö kuuluu tämän osaamisalueen piiriin.

Työnhakuryhmissä käsiteltäviä asioita (Työhallinnon julkaisu nro.190):

- työnhakumenetelmät ja -kanavat
- työnhakijan vahvuudet ja erityistaidot
- oman osaamisen markkinointi
- sosiaaliset verkostot työnhaussa
- yhteydenotot työnantajiin
- työpaikkahakemuksen laatiminen
- työhönottohaastattelut
- työnantajan rekrytointitavat ja työhönottovaatimukset
- työnhakusuunnitelman laatiminen tai täydentäminen

Työnhakukoulutuksen kvalifikaatioita voidaan tarkastella myös muilta kannoilta. Yhdysvalloista lähtöisin olevalla suomalaisen työnhakukoulutuksen pioneerikokeilulla tarkastellaan työnhakukoulutuksen laadullisia komponentteja laajemmin (ks. esim. Silvonon & Vuori 1998). Teknisten työnhakuominaisuuksien ja työnhakuprosessiin liittyvien menetelmien lisäksi työhön -ohjelman teoreettisessa katsannossa tarkastellaan vastoin käymisiin varautumista, sosiaalista tukea, ohjaajan arvovaltaa ja aktiivista oppimista. Nämä kaikki tekijät muodostavat työnhakijan kannalta yhdessä toisiinsa kietoutuvan prosessin. Itsetunnon kohottaminen, vaikeuksien voittaminen ja psyykkisten voimavarojen hallinta sekä käyttö työnhakuprosessissa on yksi tärkeä osa työnhakukoulutusta

Työnhakukoulutusta tarjotaan ensisijaisesti lyhyen aikaa työttömänä olleille (Työhallinnon julkaisu nro. 190, Liite 1). Jos työvoimatoimistoilla ei ole kokemusta työnhakukoulutuksesta suositellaan ryhmätoimintojen kohdistuvan sellaisiin työnhakijaryhmiin, joiden kanssa on helpointa saada aikaan hyviä tuloksia (asiakkaat ovat motivoituneita ja joiden työttömyys ei ole kestänyt kovin pitkään jne.) Toisaalta, jos työnhakukoulutuksen pääsyn kriteerinä käytetään asiakkaiden lyhyttä työttömyyttä, ei määrällisiä työnhakukoulutuksen tavoitteita pystytä toteuttamaan. Käytännön ongelman aiheuttaa nykyisen työttömyyden rakenne ja pitkäaikaistyöttömyyden suuri osuus. Työnhakukoulutuksen yhtenä Akilleen kantapäänä voidaan pitää juuri pitkäaikaisyöttömien kiinnittämistä kursseille. Vaikkakaan koulutuksen ensisijainen kohderyhmä ei olekaan pitkäaikaistyöttömät, on uudistusprosessin laajuuden vuoksi kurssituksen tarjottava myös jotain uutta pitkäaikaistyöttömille.

Työnhakukoulutus ei sinällään ole uusi asia. Se on eri muodoissaan kuulunut työvoimahallinnon palvelumuotoihin ja erityisesti sitä on käytetty työvoimakoulutuksessa, pitkään työttömänä olleilla ja muuten vaikeasti työllistyvillä työnhakijaryhmillä. Työnhakukoulutusta on järjestetty työvoimahallinnossa lähinnä ohjaavan koulutuksen nimikkeen alla. Vuonna 1995 koulutuksen kesto vaihteli parista viikosta puoleen vuoteen sisällön vaihdellessa myöskin hyvin paljon (Vuori 1996, 163-167). Työhakuvalmennusta on harrastettu Suomessakin jo pitkään ja työnhakukoulutuksen komponentit löytyvät eri muodoissaan useista suomalaisista 90-luvulla

ilmestyneissä työhakuvalmennuksen perusoppikirjoista (kuten Kusenius 1996; Pasanen 1994; Kahri ym. 1994; Löydä paikkasi 1996). Samantyyllisiä työhakuvalmennuksen oppikirjoja löytyy myös amerikkalaisversioina (esim. Bolles 1982; Curran et al 1992, Azrin & Bezalel 1980, Westwood 1994) Näiden oppikirjojen yhtenä erona on ehkä se, että amerikkalaisissa työnhakukulttuurissa painotetaan enemmän ns. aggressiivista työnhakua ja huomio kiinnitetään yleensä työnhaun useisiin detaljeihin.

Työttömien itsetunnon ja psyykkisen hyvinvoinnin kasvattamisen lisäksi työnhakukoulutusta voidaan tarkastella myös työnhakijan omaa tilaa suhteessa yhteiskuntaan jäsentävänä prosessina. 90- luvun massatyöttömyys ja siihen liittyvä **työmarkkinoiden murros** ovat luoneet suomalaiselle työmarkkinoille uuden pelikentän. Pätkätyöt, osa- ja määräaikaiset työsuhteet ovat lisääntyneet 90-luvulla ja niiden määrä näyttää kasvavan myös jatkossa samalla kun kokopäiväisten, vakituista 8-tunnin työpäivää tekevien työntekijöiden määrä on laskussa (ks. Julkunen & Nätti 1995). Kasvun aikana yritykset eivät satsaa enää aiempaan tyyliinsä ydintyövoimansa kasvattamiseen, vaan pyrkivät joustavasti hyödyntämään työnhakijaryhmiä. Akuutti työvoimatarve on tämän päivän työmarkkinoilla keskeinen ehto yritysten rekrytoinnissa, eikä siellä noudateta enää 80-luvun tapaista löysää rekrytointipolitiikkaa (Naumanen & Silvennoinen 1996, 135). Jotta työnhaku uudenslaisilla työmarkkinoilla onnistuu, on työnhakukoulutuksen yhtenä tehtävänä muodostaa työnhakijoille realistinen kuva vallitsevasta tilanteesta. Erityisen tärkeää tämä on etenkin vanhemmille työnhakijaryhmille, jotka ovat muodostaneet käsityksensä työmarkkinoista aikaisempina vuosikymmeninä, jolloin työmarkkinatilanne poikkesi radikaalisti nykyisestä. Työmarkkinatilanteen ymmärtäminen saattaa useissa tilanteissa olla oleellinen osa työnhakukoulutuksen luonnetta. Näin käy, jos työnhakija esimerkiksi joutuu kohdentamaan työnhakuaan uudestaan tai kun työnhakijan psyykkisiä voimavaroja kysytään epäonnistuneen työnhaun johdosta.

4.2. Työnhakukoulutus osana palveluprosessin uudistamista työhallinnossa

Työnhakukoulutus on yksi osa työvoimahallinnon palveluprosessin uudistumisesta. Siihen liittyy myös työnhakuhaastattelut, osaamiskartoitukset, työnhakusuunnitelman laatiminen sekä työnhakukirjan luominen. **Työnhakuhaastattelulla** tarkoitetaan asiakkaan ja työvoimavirkailijan välistä keskustelua, jossa selvitetään asiakkaan tilannetta ja hänen suunnitelmiaan sekä osaamistaan. Tähän kuuluu ns. alkuhaastattelu, joka tapahtuu viimeistään kuukauden kuluttua asiakkaan ilmoittauduttua työnhakijaksi sekä määräaikaishaastattelut työttömyyden myöhemmässä vaiheessa. **Osaamiskartoituksella** pyritään selvittämään työnhakijan osaamista ja sitä millaisia tietoja tai taitoja hänelle on kertynyt työuransa aikana. Työnhakijan koulutuksen selvittäminen sekä hänen erikoisosaamisensa kartoittaminen kuuluu tähän prosessiin olennaisena osana. Osaamiskartoitus on osa **työnhakusuunnitelmaa**, jonka tavoitteena on edistää työnhakijan työhönsijoittumista. Samalla työnhakusuunnitelmaa laadittaessa sovitaan niistä toimenpiteistä, jotka edistävät asiakkaan työllistymismahdollisuuksia. Molemmat osapuolet, siis työvoimavirkailija ja asiakas allekirjoittavat työnhakusuunnitelman ja sitoutuvat suunnitelmaan. **Työnhakukirjan** tavoitteena on antaa asiakkaalle tiedot hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan työnhakijana sekä ajantasaistaa tiedot työvoimatoimiston palveluista. Samalla työnhakukirja auttaa työnhakijaa jäsentämään omaa tilannettaan. Työnhakukirja annetaan jokaiselle uudelle työvoimatoimistoon ilmoittautuvalle työnhakijalle ja siinä esitetään paljon informaatiota työvoimatoimiston palveluista sekä työnhausta.

Nämä uuden palveluprosessin osat kietoutuvat tiiviisti yhteen ja työnhakuryhmät vain täydentävät tätä palveluprosessia. Näiden palveluprosessin osa-alueiden tavoitteena on pyrkimys muodostaa työnhausta kokonaisuus, joka edistää työnhakijan työllistymistä.

Työnhakukoulutus järjestetään ryhmäpalveluna ja sen järjestää joko työvoimatoimisto itse tai työvoimatoimisto voi hankkia sen myös ostopalveluna koulutuspalveluja järjestäviltä yrityksiltä tai järjestöiltä. Työministeriön tavoitteena oli, että vuosittain 200

000 henkilöä aloittaa työnhakukoulutuksen (Skog & Räisänen 1997, 160) ja sitä voidaan pitää määrällisesti työvoimahallinnon historian suurimpana hankkeena. Ns. kortinleimaamis-asiointista on tavoitteena siirtyä kohdentuviin palvelumuotoihin, jossa jokaiselle tai ainakin mahdollisimman monelle työnhakijalle tarjottaisiin heitä eniten hyödyttäviä palveluita. Uudistusprojektin mielenkiintoisena seikkana voidaan pitää työnhakukoulutuksen laajuutta. Nyt toimenpiteitä ei olekaan tarkoitus kohdentaa vain joihinkin määrättyihin erityisryhmiin, vaan tavoitteena on saada massat liikkeelle. Tämä merkitsee myös toimenpideryhmän monimuotoistumista ja heterogeenistumista. Työvoimapolitiikan taustalla on ilmiselvä huoli siitä, että suuri osa nykyisistä työttömistä on syrjäytymisvaarassa niin toimeentulon kuin myös sosiaalisen syrjäytymisen kannalta katsottuna.

Selvitysmiesten yhtenä ehdotuksena oli työnhakukoulutuksen lisääminen aiempaan työvoimakoulutukseen verrattuna. Selvitysmiesten raportissa kiinnitettiin huomiota siihen, että työnhakuvalmiuksien vaikutusta lisäävää koulutusta oli tarjolla työvoimakoulutuksen kurssitarjonnasta varsin vähän (Skog & Räisänen 1997, 157-159). Tähän ongelmaan haluttiin kiinnittää huomiota, jotta työmarkkinoiden dynamiikka saataisiin toimimaan. Työvoiman tarjonnan ja kysynnän kasvu on ehdoton edellytys työttömyyden laskun jatkumiselle. Kokonaisuudistuksen välitön tavoite on työmarkkinoiden toiminnan parantaminen ja työttömyysjaksojen lyhentäminen (emt., 9). Välillisesti uudistuksella on kuitenkin tarkoitus parantaa työllisyyttä.

Uutta palveluprosessia varten on tarkoitus perustaa 330 virkaa ja nämä virat on pääsääntöisesti tarkoitus kohdentaa suurimpien työssäkäyntialueiden työvoimatoimistoille. Samalla, kun palvelukapasiteettia nostetaan, valitaan virkoihin lähinnä akateemisen loppututkinnon suorittaneita asiantuntijavirkailijoita. Tällä on tarkoitus vastata työmarkkinoiden kasvaneeseen vaatimustasoon ja sillä pyritään varmistamaan työvoimapalvelujen korkeatasoinen tuottaminen keskeisillä työssäkäyntialueilla (emt. 130-131). Käytännössä tämä toteutetaan palkkaamalla arviolta vähintään 150 asiantuntijavirkailijaa työvoimatoimistoihin ja vakinaistamalla työllisyysmäärärahoihin työvoimatoimistoihin työllistettyjen hoitamia tehtäviä enintään 240 henkilötyövuoden verran (HE 178/1997 vp).

Työnhakukoulutuksen kesto on vähintään viisi päivää, josta yksi päivä voidaan suorittaa ohjattuna etätyöskentelynä. Toisaalta kesto pyritään pitämään tiiviinä ollen näin keskimäärin enintään kaksi viikkoa (Skog & Räisänen 1997, 160). Suositeltava työnhakuryhmän koko on noin 10-12 henkilöä, sillä suurempana työnhakuryhmän tuloksellisuus saattaa jäädä heikoksi. Liian pienenä ryhmänä suoritettu koulutus muodostuu liian henkilökohtaiseksi (Työhallinnon julkaisu nro. 190, 37). Jos ryhmän antama positiivinen dynamiikka ei pääse muotoutumaan, koulutuksen vaikuttavuus saattaa jäädä pieneksi. Eri paikkakunnilla vuoden 1998 järjestettyjen työnhakukoulutusryhmien välillä on ollut havaittavissa eroja niin koulutuksen kestossa kuin ryhmien koossa. Pääosin uuteen palveluprosessiin liittyvien työnhakukurssien pituus on kuitenkin vaihdellut viikosta kahteen.

4.3. Uudistusprosessin velvoittavat ja oikeuttavat piirteet

Uudistus voidaan nähdä palveluprosessina, joka on työnhakija-asiakkaalle oikeus eikä vain velvollisuus, joka pitää täyttää. Toisaalta palveluprosessin uudistamisessa yhtenä osana korostettiin asiakkaiden omatoimisuuden lisäämistä. Tämä näkyy mm. korostamalla asiakkaan omaa roolia toimintojen tuloksellisuudessa sekä lisäämällä työnhakijan osuutta työnhakusuunnitelmansa toteuttamisessa. Omatoimisuutta korostetaan ja vastuuta siirretään työnhaun tuloksellisuuden suhteen enenevässä määrin työnhakijan itselleen.

Uusi palveluprosessi vaati useita muutoksia lainsäädännössä. Suurimmat muutokset koskivat työvoimalakia, työmarkkinatuesta annettua lakia, työllisyyslakia ja työttömyysturvalakia. Lain henki uudistuksissa kuvaa selvitysmiesten ehdotuksia, jossa ytimenä on työttömien työnhakijoiden oikeuksien ja velvollisuuksien tarkempi määrittäminen (ks. HE 178/1997; perustelut). Samalla siinä on velvoittavia piirteitä. Velvoittavia toimenpiteitä ovat esim. työstä kieltäytymistä tai työmarkkinarikkeistä asetettavien määräaikojen sekä työssäolovelvoitteiden pidentäminen. Palveluprosessi velvoittaa työnhakijan osallistumaan työnhakusuunnitelman tekoon yhteistyössä työvoimavirkailijan kanssa. Samoin koulutuksesta kieltäytyminen ilman hyväksyttävää

syitä johtaa aiempaa pidempään sanktioon työttömyysturvan saamisen suhteen. Muutokset astuivat voimaan vuoden 1998 alusta, jolloin niitä oli mahdollista alkaa toteuttaa työvoimahallinnossa.

Selvitysmiehet toteavat, että toimeentuloetuuden asettaminen yleisesti vastikkeelliseksi lienee perusoikeuksien kannalta ongelmallista (Skog & Räisänen 1997, 173). Toisaalta raportissa huomautetaan, että kaikille nykyisen työmarkkinatuen piirissä oleville ei ole mahdollista tarjota aktiivisia toimenpiteitä. Kysymys velvoittavuuden määrittämisessä uuden palveluprosessin kohdalla onkin juuri sitä, miten tavoitteet ja käytäntö kohtaavat. Miten pitkälle velvoittavia toimenpiteitä voidaan vaatia työnhakijalta pelkän perustoimeentulon nojalla? Ongelma ei sinänsä ole akuutti pääkaupunkiseudulla, jossa työllisyystilanne parempi ja avointen työpaikkojen määrä on muuta maata korkeampi. Akuutiksi ongelma saattaa muodostua paikkakunnilla, jossa työttömyys on korkea. Avomien työpaikkojen puute tai niiden vähäisyys saattaa aiheuttaa tilanteen, jossa työnhakukoulutus ja työttömien aktivoituminen muuttuu itsetarkoitukseksi ja todelliset muutokset työmarkkinoilla jäävät vähäiseksi.

Uudistusta voidaan selkeästi pitää myös työnhakijan oikeuksien parantamisena. Työnhakusuunnitelmat ja työnhakukoulutuksen tapaiset palveluprosessit ovat selkeä parannus aikaisempaan palveluun työvoimatoimistoissa. Vaikka työvoimatoimistoissa on aikaisemminkin tarjottu uudistuksen tapaisia palveluita, ei oikeuksia ole määritelty laissa yhtä tarkasti. Uudistus merkitsee sitä, että oikeudet määritellään laajemmin. Työvoimapalvelulaki edellyttää, että työnhakijalla on oikeus työnhakusuunnitelmaan ja suunnitelmassa yksilöityihin palveluihin ja muihin toimenpiteisiin työvoimatoimiston käytettäväksi osoitettujen määrärahojen puitteissa. Edellistä voidaan pitää positiivisena oikeutena, joka palveluprosessin onnistuessa parantaa selkeästi työnhakijan mahdollisuuksia työsaannissa.

Sanktio merkitsee käytännössä asiakkaan sulkemista työvoimahallinnon aktiivisten toimenpiteiden ulkopuolelle, ei sinällään poisajamista perusturvan piiristä. Vaikka työvoimatoimiston asiakas ei sanktion vuoksi olisikaan oikeutettu työttömyysturvaan, hänen viimesijaisena toimeentuloturvan takaajana toimii toimeentulotuki. Tältä kannalta katsottuna koko työhön edistävä ja perustuslakiin sidottu työvoimahallinnon

palveluprosessi voidaan nähdä positiivisena oikeutena. Uudistuksen ideana on juuri se, että työttömällä on oikeus etuuteen, mutta sen saamista voidaan rajoittaa hänen myötävaikutuksensa puuttumisen perusteella (emt., 173). Perustuslakivaliokunta on työmarkkinatukea koskevien säädösten perusteluissa todennut (PeVM 17/1995), että hallitusmuoto ei sinänsä estä asettamasta ehtoja perustoimeentuloa turvaavan tuen saamiselle. Juuri tämän vuoksi työttömyysturvan vastikkeellisuutta on mahdollisuus lisätä. Vastikkeellisuudella ja velvoittavuudella pyritään edistämään työnhakijan poispääsyä sosiaalisesta riskitilanteesta.

Laman aikana toimeentulotuesta on tullut ansioon suhteutetun työttömyysturvan kompensoija. Ongelma on paha. Tälläkin hetkellä kyseisen tilanteen piirissä on yli 100 000 henkilöä ja se muodostaa merkittävän ongelman Suomen työvoimapolitiikassa. Suurimpana ongelma-kohteena ovat juuri työmarkkinatuella pudonneet parhaassa työiässä olevat työntekijät. Työmarkkinatuki onkin muodostunut heille pysyväisluonteiseksi kansalaispalkaksi (Räisänen 1997, 52). Työministeriön uusimmissa ehdotuksissa pyritään työttömien syrjäytymistä ehkäisemään yhdistelmätuen avulla. Siinä pisimpään työttömänä olleet pyritään integroimaan takaisin työelämään (Työministeriön budjettiesitys 1999).

4.4. Uuden palveluprosessin soveltaminen työnhakija-asiakkaisiin

Uusi palveluprosessi soveltuu erilaisille työnhakija-asiakkaisille eri tavalla. Esittelen palveluprosessin eri vaiheiden soveltamista ääriyppisiin työnhakija-asiakkaisiin. Nämä kaksi hypoteettista työnhakijatyyppeä ovat palveluprosessista hyötyvä ns. ihanneasiakas ja asiakastyyppeä, joka ei kykene hyödyntämään uusia palvelumuotoja. Työnhakijatyypit eivät ole ääritapauksia, eivätkä ne edusta käytännön yksilötapauksia. Työnhakumarkkinoilla toimivat työnhakijaryhmät ovat heterogeeninen ryhmä ja jokainen asiakas on työnhakijana yksilö. Työnhakijoiden tilanteet vaihtelevat, eikä jokaisen työnhakijan prototyyppeä ole mahdollistakaan luoda. Tarkoitukseni on esitellä palveluprosessin toimintaa esimerkkien avulla yleisesti.

4.4.1. Ihanneasiakas

Työvoimatoimiston ihanneasiakas hyötyy palveluprosessista. Hän kykenee käyttämään uusia palvelumuotoja hyväkseen tehokkaasti. Asiakas muotouttaa alkuhaastattelussa (suoritetaan yhden kuukauden sisällä työnhakijaksi ilmoittautumisesta) selkeän tavoitteen siitä, mitä työtä tai koulutusta hän on etsimässä. Hänellä on jo ennestään käsitystä siitä, millaiset ovat tämän hetken työmarkkinat ja miten niillä pitää toimia. Yhteistyö työvoimavirkailijan kanssa sujuu hyvässä hengessä. Työnhakija-asiakas ja työvoimavirkailija yhteistyössä kartoittavat asiakkaan koulutustarvetta. Asiakas saa tärkeää tietoa työhausta, työvoimatoimiston koulutustarjonnasta ja itsepalvelupisteen toiminnasta. Virkailija pystyy antamaan yksilöllisiä neuvoja siitä, miten asiakkaan tulee toimia.

Alkuhaastattelussa käy ilmi, että asiakas ei täysin hallitse nykyaikaista työnhakumenettelyä ja hän päättää osallistua työnhakukurssille. Asiakas sopii työhaun uusimisesta virkailijan kanssa ja aloittaa työnhakukurssin seuraavalla viikolla.

Työnhakukurssilla asiakas kykenee omaksumaan uutta tietoa työhausta. Työnhakukurssin asiakas kokee välttämättömäksi ja positiiviseksi mahdollisuudeksi. Kurssilla hän saa uusia virikkeitä työnhakuun. Hän uudistaa kurssilla aiemman työhakemuksensa ja ansioluettelonsa. Asiakas saa uutta tietoa koulutusvaihtoehdoista ja hän saattaa suuntautua jo näiden vinkkien avulla uudelleen- tai jatkokoulutukseen. Työnhakukoulutuksesta hän saa rohkeutta ja voimaa työnhakuunsa.

Työnhakukoulutuksessa saadun uuden innon siivittämänä asiakas aktivoi työnhakuaan. Hänen yhteyksien määrä työnantajiin kasvaa ja hän etsii aiempaa aktiivisemmin uusien työnhakuväylien kautta työtilaisuuksia. Naumasen & Silvennoisen (1996, 135) mukaan aktiivinen työnhakija on tarjoamassa työvoimaansa ennen kuin työpaikkaa ehditään julkistaa avoimeksi. Myöskin työnantajat arvostavat työnhakijan oma-aloitteisuutta.

Asiakas ei turvaudu enää yksipuolisesti työvoimatoimiston antamiin palveluihin, työhön osoituksiin ja ilmoituksiin, vaan työnhakija-asiakas toimii omatoimisesti ja päättäväisesti itse oman tilanteensa parantamiseksi. Aktiivisten työnhakumenetelmien käyttö

omaksutaan nopeasti (ks. Vesalainen & Vuori 1998; Viitanen 1998). Asiakas kartoittaa aktiivisesti piilotyöpaikkoja työmarkkinoilta ja luo uusia suhteita työnantajiin ja mahdollisiin työpaikkoihin. Vähitellen tai jo ennen seuraavaa määräaikaishaastattelua työnhakija ylittää päämääränsä eli tuloksekkaaseen työnhakuun.

4.4.2. Ongelma-asiakas

Asiakas on kenties ollut työnhakijana jo pitempään. Hän tulee määräaikaishaastatteluun. Asiakkaalla on jo ennestään työnhakua vaikeuttavia muita ongelmia, eikä hän pysty keskittymään omaan työnhakuunsa. Yhteistyö virkailijan kanssa ei tunnu onnistuvan tai työnhakusuunnitelmaa ei kyetä luomaan. Työnhakijalla ei ole käsitystä omista tavoitteistaan työnhaun tai koulutuksen suhteen. Lisäkoulutusta tarvittaisiin, mutta asiakas ei näe siihen tarvetta. Aikaisempi työnhakusuunnitelma ei ole toteutunut ja asiakkaalla on saattanut olla sanktioita koulutuksesta tai työstä kieltäytymisen johdosta. Asiakkaalla ei ole ymmärrystä nykyisestä työmarkkinatilanteesta, eikä hänellä ole käsitystä työvoimatoimiston palveluista. Hän ei myöskään kykene omaksumaan virkailijan antamia neuvoja, eikä hänellä ole motivaatiota työnhakuun.

Asiakas ilmoitetaan työnhakukoulutukseen puoliväkisin. Hän ilmaantuu kurssille, mutta käy kurssilla vain satunnaisesti, jotta sanktioita työttömyysturvan saamiselle ei synny. Ongelma-asiakas kokee työnhakukurssin pakoksi ja velvollisuudeksi, josta ei ole hänelle hyötyä. Hän ei saa kurssista mitään irti, eikä hän kykene lisäämään omia työnhakutaitojaan. Hän ei kykene tekemään kunnollista työhakemusta, eikä ansioluetteloaa kurssin aikana. Hän häiritsee omalla käyttäytymisellään muiden kurssilaisten toimintaa, eikä hän pysty luomaan toimivaa suhdetta kouluttajiin.

Kurssi ei johda asiakkaan aktiivisuuden lisääntymiseen. Hän ei ota yhteyttä omatoimisesti työnantajiin. Samalla työnhaussa (jos työnhakua edes tapahtuu) käytetään passiivisia työnhakumenetelmiä. Kurssi ei ole toiminut työnhakijalle tienjakajana koulutukseen tai uusiin työnhakuväyliin. Työnhakija toimii passiivisesti työpaikan saamisen puolesta. Asiakkaan työllistymiseen vaikuttaa vain työvoimatoimistosta ohjatut työkehotukset tai työllistämistuen avulla luodut työsuhteet. Asiakassuhde jatkuu ja työnhaku uusitaan. Samalla sovitaan jälleen määräaikaishaastattelusta. Määräaikaishaastattelussa kartoitetaan

asiakkaan tilannetta ja työmarkkinauraa. Työnhakusuunnitelmaa uudistetaan ja työnhakijan tavoitteita pyritään täsmentämään. Arviota yhdistelmätuen käytöstä selvitetään yhdessä työnhakijan kanssa. Tällaisissa tapauksissa ei uusillakaan palvelumuodoilla pystytä pureutumaan helposti asiakkaiden työnhakua koskeviin ongelmiin.

Palveluprosessiin voi lisäksi sisältyä esim. kuntoutustoimenpiteitä, ammatinvalinnan ohjausta, työharjoittelua asiakkaan tarpeiden mukaan. Se voi sisältää muutakin asiakasyhteistyötä ulkopuolisten tahojen kanssa ja asiakkaan ohjaamista muiden palvelujen piiriin.

5. JYVÄSKYLÄN TYÖMARKKINATILANNE

Jyväskylä on kuulunut koko 1990-luvun kolmen eniten työttömyydestä kärsivän kaupungin joukkoon. Lahti, Jyväskylä ja Pori ovat vanhoina teollisuuskaupunkeina kärsineet eniten lamasta ja se on näkynyt näiden kaupunkien korkeina työttömyyslukuina. Mistä korkea työttömyys voi Jyväskylän kohdalla johtua? Tilannetta kannattaa lähestyä alueellisesta näkökulmasta, sillä on ilmeistä, että jos tilannetta tarkastellaan ainoastaan Jyväskylän tilastojen valossa näkökulma rajautuu liian kapeaksi. Tätä voidaan perustella esimerkiksi sillä, että työmarkkinoilla ihmisten työssäkäynti- ja työnhakualueet rajoittuvat harvoin kartalla merkittyihin rajaviivoihin.

Böckerman (1998) on tarkastellut Suomen alueellisen työttömyyden kehittymistä 90-luvulla. Hän toteaa työttömyyden alueellisessa rakenteessa tapahtuneen murroskehitystä, joka poikkeaa aikaisemmista suhdannevaihteluista. Työttömyyden absoluuttiset alue-erot työvoimapiirien välillä ovat olleet jatkuvassa kasvussa 1990-luvulla. Alueellisen epäyhtenäisyyden ja eriarvoisuuden kasvu on voimistunut huomattavasti nimenomaan Suomen kansantalouden elpyessä 1990-luvun alun syvästä lamasta vuosien 1993-1996. Tämä on poikkeuksellista, sillä aiempien kokemusten pohjalta työttömyyden absoluuttisten alue-erojen tulisi nimenomaan kaventua voimakkaan talouskasvun seurauksena. Edellytyksenä on kuitenkin se, että talouskasvu jakautuu tasaisesti alueiden välillä. Elpymisen myötä myös työttömyyden suhteelliset alue-erot työvoimapiirien välillä ovat kasvaneet (emt., 74).

Talouden elpyminen käynnistyi nopeasti Etelä-Suomessa, mutta Sisä-Suomen kehitys ei ole ollut yhtä suotuisaa. Peltola (1997) on tarkastellut työllisyyden ja tuotannon muutoksia seutukunnittain kansantalouden elpyessä ja todennut, että tuotannon muutos selittää työllisyyden muutoksia nimenomaan yhden vuoden viiveellä. Työttömyysasteen kehitys selittyy vuosina 1993-1996 pääosin työllisyyden muutoksilla. Keski-Suomi ja Kainuun kehitys poikkeaa kuitenkin tästä kehityksestä. Keski-Suomen kohdalla voidaan puhua laman tietynlaisesta jälkijättöisyydestä. Vuosien 1991-1993 aikana työllisyys heikkeni Keski-Suomen, Vaasan ja Uudenmaan työvoimapiirissä vähiten. Kansantalouden elpyessä vuosina 1993-1996, kun työllisyys oli jo paranemassa monissa

työvoimapiireissä, Keski-Suomen työllisyys heikkeni edelleen huolimatta kansantalouden elpymisestä (Böckerman 1998, 21- 24).

Työllisyyden muutosten ohella työttömyysasteen kehitykseen ovat vaikuttaneet työn tarjonnan kehitys 1990-luvulla sekä myös työmarkkinoiden alueellinen kohtaanto. Lyhyellä aikavälillä työvoimaosuuksissa tapahtuu yleensä muutoksia alueen työllisyystilanteen vaikutuksesta. Jos työn tarjonta kasvaa, niin on oletettavaa, että myöskin työvoiman tarjonta kasvaa samaan aikaan. 1990-luvun laman syvän laman seurauksena työllisyyden heikkeneminen johti laajamittaiseen vetäytymiseen työmarkkinoilta. Kansantalouden elpyessä ja työn tarjonnan lisääntyessä työttömyys alenee hitaammin, koska osa työvoimasta tulee työmarkkinoiden ulkopuolelta, kuten esimerkiksi koulutuksesta. Toisaalta työllisyyden heikkeneminen voi johtua jollakin alueella opiskelun yleistymisestä, joten johtopäätösten tekeminen ei ole yksioikoista. Työikäisen väestön kehitykseen vaikuttaa myöskin muuttoliike. Voimakas tulomuutto alueelle kasvattaa työikäisen väestön määrää.

Nettomuutto on ollut positiivista Keski-Suomen läänissä koko 90-luvun (Tilastollinen vuosikirja 1992, 1994, 1996). Erityisesti Jyväskylä ja sen lähiympäristö on ollut keskeisenä muuttovoittoalueena. Tervon (1997) mukaan työttömyyden alue-erojen kasvuun sopeutuminen muuttoliikkeen kautta on hidas prosessi. Muuttovoiton jatkuessa Keski-Suomen työvoimapiirissä työvoiman osuus työikäisestä väestöstä kasvoi vuosien 1993-1996 välisenä aikana. Tätä ei kuitenkaan voida selittää työmarkkinatilanteella, sillä samaan aikaan työttömyysaste kasvoi Keski-Suomessa (Böckerman 1998, 44). Samaan aikaan, kun työikäisen väestön osuus kasvoi, myöskin työttömyys nousi. Keski-Suomen työvoimapiirin kohdalla tilanne on mielenkiintoinen myöskin avoimien työpaikkojen määrällä tarkasteltuna. Vuosien 1993-1996 välisenä aikana avoimien työpaikkojen lukumäärä kasvoi suhteessa työvoimaan, mutta samalla työttömyysaste nousi. Kaikissa muissa työvoimapiireissä avoimien työpaikkojen määrän kasvu johti työttömyysasteen alenemiseen. Böckermanin mukaan tämä kiellii Keski-Suomen kohdalla työmarkkinoiden kohtaanto-ongelmasta. Kohtaanto-ongelman paheneminen heijastaa puolestaan pitkäaikaistyöttömyyden yleistymistä (Budd, Levine & Smith 1987). UV-käyrällä⁶

⁶Työttömyyden kohtaanto-ongelman pahenemista voidaan jäljittää UV- käyrien avulla. UV- käyrä kuvaa varsin yksinkertaisella tavalla työttömyyden (U= unemployment) ja tarjolla olevien työpaikkojen (V=Vacancies) välistä suhdetta. Ks. Layard, Nickell & Jackman 1994).

tarkasteltaessa Keski-Suomen avoimet työpaikat vastaavat aiempaa heikommin työvoiman ominaisuuksia. Tätä päätelmää tukee se havainto, että Keski-Suomessa alle viikon avoinna olleiden työpaikkojen osuus kaikista avoimista työpaikoista supistui 39 prosenttia vuosien 1993 ja 1996 välillä. Vastaava luku koko maassa oli 13,4 prosenttia (emt., 54).

Tulkintaan on syytä suhtautua tietyllä varauksella, koska luvut kertovat työhallinnolle ilmoitetuista avoimista työpaikoista. Avoimien työpaikkojen tilastointi kuvaa puutteellisesti todella avoimena olevien työpaikkojen määrää. Arviolta 25-35 prosenttia kaikista avoimista työpaikoista tulee viranomaisten tietoon (Työministeriö 1997, 61) Lisäksi tietyn tyyppiset työpaikat ilmoitetaan työhallinnon rekisteriin. Kohtaanto-ongelma kertoo kuitenkin määrätynlaisista ongelmista Keski-Suomen alueella. Erityisesti se kertoo ongelmia olevan niillä työnhakijoilla, joiden pääasiallinen työnhankkimisväylä on työvoimatoimisto ja sen kautta ilmoitetut työpaikat.

Työttömyysasteen kohoaminen voi johtua kahdesta seikasta. Työttömyyteen kohdistuva keskimääräinen tulovirta on voimakkaampi kuin poistumavirta työttömyydestä tai keskimääräinen työttömyysjaksojen kesto on pidempi kuin keskimäärin kansantaloudessa. Böckermanin (1998, 61) mukaan työttömyyden nousu on johtunut Keski-Suomessa keskimääräisten työttömyysjaksojen keston pitenemisestä. Esimerkiksi vuosien 1990-1996 välisenä ajanjaksona keskimääräinen työttömyysjaksojen pituus oli yli 20 viikkoa, kun se Keski-Suomessa lähestyi jo 35 viikkoa (emt., 69). Samalla toistuvaistyöttömyys on hieman vähentynyt. Tämä näyttää tukevan sitä tulkintaa, että Keski-Suomessa kohtaanto-ongelma on pahentunut 90-luvulla. Riski jäädä pitkäaikaistyöttömäksi on kasvanut Keski-Suomen työvoimapiirin alueella 90-luvulla. Samalla työttömyyden kesto on pidentynyt voimakkaimmin juuri Keski-Suomessa.

Kurssilaisten työnhakuaktiivisuutta tarkasteltiin touko-syyskuun välisenä aikana. Yleisesti tiedetään, että työmarkkinoilla tapahtuu kausivaihtelua. Kevään lopulla valmistuneet opiskelijat siirtyvät työmarkkinoille ja kasvattavat työn kysyntää. Työmarkkinoiden alueellisessa vertailussa havaitaan, että työttömiä työnhakijoita on Keski-Suomessa yhtä avointa työpaikkaa kohden selvästi enemmän kuin koko maassa

keskimäärin⁷. Kun yhtä avointa työpaikkaa tavoitteli kesäkuussa Keski-Suomessa 42 hakijaa oli vastaava luku Uudellamaalla 15. Koko maassa yhtä työpaikkaa tavoitteli kesäkuussa 21 työtöntä työnhakijaa. Tämä kertoo karkeasti tarjolla olevien työpaikkojen määrästä eri alueilla. Tutkittavien työnhakuaktiivisuuteen tutkimusajankohtana saattaa vaikuttaa sekä avointen työpaikkojen vähäisyys että uusien työnhakijoiden ilmoittautuminen työvoimatoimistoon.

Kun tarkastellaan Jyväskylän työllisyystilannetta on syytä ottaa huomioon myöskin opiskelijat. Joidenkin arvioiden mukaan Jyväskylässä asuu lähes 30 000 opiskelijaa. Se on noin kolmannes koko Jyväskylän alueen asukkaista. Jyväskylässä on monia keskeisiä oppilaitoksia ja Suomen kuudenneksi suurin yliopisto. Opiskelijoiden suuri suhteellinen määrä vaikuttaa oletettavasti myöskin alueen työmarkkinoihin. Moniin työttömiin verrattuna opiskelijat muodostavat joustavan, pätkä- ja osa-aikatoihin tottuneen työnhakijajoukon. Opiskelijoiden työelämän kvalifikaatiot ovat usein myöskin kilpailukykyisiä ja työnantajan kannalta he edustavat varsin edullista työvoimaa. Jos pitkäaikaistyöttömät ja opiskelijat asetetaan työmarkkinoilla rinnakkain, on varsin oletettavaa, että opiskelijat vievät voiton. Lisäksi tiedetään, että useimmat opiskelijat rahoittavat opintojansa työllä. Samalla pitkään työtä vaille olleen työttömän kompetenssi työmarkkinoilla rapautuu ajan myötä eikä hänellä useinkaan ole relevantteja mahdollisuuksia työmarkkinoilla. Viimeisimmät tutkimustulokset osoittavat, että Suomeen on muodostumassa työttömien joukko, joka näyttää jäävän pysyvästi työelämän ulkopuolelle (Kvartti 1/1999).

⁷ Vertailin tilannetta työministeriön työnvälitystilastosta saatavien lukujen pohjalta TE-keskuksittain. Tarkasteltavana olivat työttömät työnhakijat ja avoimet työpaikat kuukauden lopussa. Työttömiin työnhakijoihin oli laskettu mukaan lomautetut.

6. TYÖNHAKUKOULUTUKSEN TOTEUTUMINEN

6.1. Kouluttajien kokemukset työnhakukoulutuksesta

Haastattelut tehtiin keväällä 1998 huhti-toukokuun vaihteessa Jyväskylän työvoimatoimistossa viidelle työnhakukouluttajalle. Tutkimukseen haastateltiin työvoimatoimistossa työskenteleviä työnhakukouluttajia. Haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluina. Ryhmien vetäjät olivat haastatteluihin mennessä ohjanneet vain muutaman kurssin ja ryhmiä oli harjoituksen vuoksi ohjattu usein kahden tai kolmenkin vetäjän voimin. Kouluttajilla oli yleisesti ottaen vähän kokemusta työnhakukoulutuksesta, vaikka työhallinnosta muuta työkokemusta oli kertynyt runsaasti. Ensimmäiset ryhmät olivat olleet hyvinkin vaihtelevia niin osallistujien määrän kuin myös kurssilaisten taustan heterogeenisyydestä johtuen.

Kokemukset ensimmäisistä ryhmistä olivat melko ristiriitaisia. Osa kursseista oli tuntunut hyvinkin myönteisiltä kokemuksilta, kun taas osa kursseista oli ollut raskaita ja hankalia ohjata. Tähän liittyi myös osaltaan se, että raskaaksi koetuissa kursseissa oli ollut mukana työnhakukoulutukseen kielteisesti suhtautuvia kurssilaisia ja heitä ei oltu kyetty integroimaan kurssin opetukseen. Toisaalta positiivisesti koetuilla kursseilla oppilaiden palaute oli ollut positiivista ja kouluttajat kokivat nämä kurssit haastavina. Kouluttajien kokemukset olivat siis vahvasti sidoksissa kurssilaisten antamiin palautteisiin, mutta myös kurssilla koettuun ilmapiiriin. Palautetta kouluttajat saivat kurssilaisilta sekä kurssin yleisen ilmapiirin välityksellä että myöskin kirjallisen palautteen kautta.

(K1) Et mä oon nyt kahessa ryhmässä ollu mukana tähän mennessä, että... Et se eka oli tosi positiivinen kokemus, että siinä oli hurjan innostuneet, aktiiviset, osallistuvat ryhmäläiset. Mutta sitte tää toinen ryhmä oli tämmönen neljän hengen ryhmä eli ihan liian pieni ja sitte oli aika hiljasia ihmisiä ja sitte oli vielä vähän mielenterveysongelmainen, joka omilla kommentteillaan vähän ehkä rikko sitä ryhmää ja et se ei oikein niin kun toiminut.

Työnhakukoulutuksen ongelmana nähtiin erityisesti liian pieni ryhmäkoko. Kouluttajat kokivat sen vaikuttavan ryhmädynamiikkaa heikentävästi. Sopivana ryhmäkokona pidettiin yleisesti 10-12 hengen ryhmää. Tällöin ryhmän yksilöllisyys ja dynamiikka pystyttiin takaamaan. Liian isojen ryhmien hallinta koettiin opetuksellisesti hankalaksi,

vaikka ryhmien koon kasvattamiseen toisaalta nähtiin olevan paineita ministeriön tulostavoitteiden puolelta. Isojen ryhmien kohdalla kouluttajat pelkäsivät myös työnhakukoulutuksen laadun vaarantuvan ja näkivät koko koulutuksen merkityksen katoavan. Amerikkalaisissa JOBS-tutkimuksissa ryhmien osallistujamäärät olivat suurempia, keskimäärin 15 osallistujaa. Suomessa toteutetussa tutkimuksessa tulokset viittaavat siihen, että amerikkalaista pienemmät ryhmät soveltuvat paremmin suomalaiseen ryhmätoimintaan (Silvonen & Vuori 1998, 61).

Kouluttajien mielestä oleellisinta koulutuksessa oli kurssilaisten aktivointi. Ryhmäläisten aktivoituminen ja työnhakutaitojen lisääminen nähtiin kurssin tärkeimpänä seikkana. Itsetunnon lisäämistä työnhakuprosessin aikana pidettiin myöskin tärkeänä samalla osa kouluttajista korosti myös omatoimisuuteen kannustamista. Työnhakuprosessin tärkeimpinä osa-alueina korostettiin omatoimisuuden, oman aktivoitumisen ja työnhakijan itsetunnon eli ns. ”hyvän kehän” lisäämistä.

Työnhakukoulutuksen runko oli työvoimatoimiston järjestämillä kursseilla muokattu yhteistyössä kouluttajien kesken. Opetuksen perusrunko muodostui työministeriössä laaditun rungon pohjalta, mutta opetuksen sisällön kouluttajat suunnittelivat viime kädessä itse. Kouluttajat käyttivät myös omia kokemuksiaan ja tietojaan hyväkseen kurssiopetuksen sisällön muodostamisessa. Opetukseen kerättiin tietoa lehtileikkeistä ja työhallinnon julkaisuista. Kouluttajat saivat määrätä vapaasti opetuksen järjestämisessä ja he kokivat sen positiiviseksi asiaksi. Kaikki kouluttajat näkivät oman persoonallisen tyylin tärkeäksi opetustyössä. Oma tyyli ja sen soveltaminen käytäntöön korostuivat kouluttajien tulevaisuuden toiveissa oman opetuksensa suhteen. Opetuksen persoonallisuutta korostettiin, koska se nähtiin keinona estää urautuneisuutta ja opetuksen ”liukuhihnamaisuutta”. Tätä seikkaa pidettiin tärkeänä erityisesti oman jaksamisen kannalta.

(K4) Että tää niin ku on ja pitääkin olla erillinen tapahtuma ja mää itte ajattelen, että jos tätä hommaa meinaa jaksaa tehdä vuosikausia tai edes muutaman vuoden vetää puolentoista viikon välein viikon alkavia kursseja, niin ei niitä voi vetää samalla kaavalla, vaan täytyy kehitellä ittellensä erilaisia tapoja vetää ja pyrkiä siihen, että olis viikon tai kahen viikon - ties minkä pituisia kursseja ja peruskursseja ja jatkokursseja ja kaikkee tällstä.

Työnhakukoulutuksen kehittämistoiveissa kouluttajat toivoivat yksilöllisyyden lisäämistä kurssien suhteen ja kurssien räätälöimistä tarkemmin kurssin osallistujien toiveita vastaaviksi. Toisaalta osa kouluttajista piti haasteena työnhakukoulutuksen liittämistä muuhun työvoimatoimiston palveluprosessiin, kuten tietojen liittämistä atk- ja palvelujärjestelmään. Kouluttajat pitivät tärkeänä oman persoonan esiintuomista opetustyössään kokemuksen kasvun myötä. Omaa tyyliä haettiin aktiivisesti ja opetuksen rungon kehittäminen oli jatkuvasti työn alla.

Kouluttajien oma suhtautuminen työnhakukoulutukseen oli melko ristiriitaista. Osaltaan se johtui siitä, että he näkivät työministeriön odottavan heiltä liikaa ja liian suoraviivaisia tuloksia työnhakukoulutuksesta. Työministeriön korkealle virittämät odotukset, palvelujen uudelleenorganisointi ja epävarmuus työnhakukoulutuksen vaikuttavuudesta aiheuttivat kouluttajissa paineita. Toisaalta kouluttajat näkivät työnhakukoulutuksen olevan selkeä uudistus ja parannus työvoimatoimiston palveluissa. Osa kouluttajista epäili väliaikaisen rasittuneisuuden ja väsymyksen vaikuttavan koulutettaviin. Kouluttajien omassa roolinotossa oli havaittavissa tiettyä ambivalenssin tunnetta työnhakukoulutusta kohtaan.

(K2) Riippuu miltä kannalta asiaa ajattelee. Se (oma suhtautuminen) on ehkä pikkuisen vieläkin vähän semmonen ristiriitainen kuitenkin. Toisaalta tässä työssä ja tässä roolissa täytyy olla tietysti kauheen positiivinen, että tää on hyvä juttu, mutta välillä kuitenkin sitten tulee semmonen epäily, että onko tällä vaikuttavuutta ja onko tästä todellakin sitä hyötyä. Ettei se jää siihen, että meillä oli oikein mukavaa se viikko - mutta. Kun täällä kurssilla kuitenkin se päämäärä pitäis olla se työpaikka siellä jossakin.

(K4) Et kyllähän siinä tämmönen uhka on, että tää on tämmönen kortistojen tyhjentämiskeino - mitä tää toisaalta ei sais olla... Että kyllähän tää ihan selkeesti on iso askel työkkärin palveluissa eteenpäin, että ovat hoksanneet joskus jossain, että työkkäri vois tämmöstäkin tehdä. Et se on semmonen vähän toisaalta-toisaalta fiilis tässä on ollut.

Kouluttajat kokivat työministeriön määrälliset tavoitteet ylimitoitettuna ja mahdottomina saavuttaa. Ensimmäiset kurssit myöhästyivät useita kuukausia ennakkoaikataulusta ja monien uudistusprojektien samanaikaisuus hankaloitti työnhakukoulutuksen käyntiinlähtöä.

(K1) No nehän (tavoitteet) on aivan älyttömät. Eihän siihen voi niin ku mitään muuta voi sanoa. Et tietysti meillä tää käyntiinlähtö meni muutenkin myöhään. Et periaatteessa täähän olis pitänyt saada käyntii vuodenvaihteessa, mutta meidän valinnat (kouluttajien työhönotto) oli vasta helmikuulla ja päästiin aloittamaan vasta maaliskuun alusta ja Jyväskylä ei ollut edes niitä hitaimpia. Et siihen nähden aika nopeesti päästiin liikkeelle, mutta jos lasketaan, että siellä on tänä vuonna 2900 henkilöä pitäis niin kun työnhakuryhmiin osallistua, niin kyllähän siinä voi laskea, mitä joskus laskettiin, että kuus ryhmää pitäis olla viikottain alkamassa - olikse se nyt tällä 10 vai 15 hengellä alkamassa ja se laskettiin ympäri vuoden, joka viikko, että ehkä emme näillä määrillä tule sitten lähellekään pääsemään siihen.

Kouluttajat pelkäsivät myöskin laadun kärsivän, jos ryhmäkokoja kasvatettaisiin suuriksi. Osa kouluttajista epäili työnhakukoulutuksen ylimitoitettujen tavoitteiden johtuvan työministeriön heikosta käsityksestä kentältä. Ongelmien nähtiin kasautuvan suurille muuttovoittopaikkakunnille, kuten Jyväskylään.

Ensimmäisille kurseille oli vaikea saada kurssilaisia. Osaltaan siihen vaikuttivat työvoimatoimistossa samaan aikaan toteutettu organisaatiomuutos työvoimatoimiston palveluissa sekä uuden palvelumuodon alkukankeudet informoinnissa. Työvoimavirkailijoiden resurssit eivät riittäneet työnhakukoulutuksen informointiin, vaan enemmän keskityttiin talon organisaatiomuutoksiin. Kouluttajat kokivat opetettavan asian vielä melko uudeksi ja kokonaisuuden hallinnan ja siirtämisen yksilötasolle haastavana.

Kouluttajat näkivät kurssista olevan eniten hyötyä sellaisille työnhakijoille, jotka olivat olleet suhteellisen vähän aikaa työttömänä ja joilla oli puutteita työnhakutaidoissa. Erityisesti korostettiin ammattikoulutuksen saaneiden työnhakijoiden olevan potentiaalisia hyötyjiä. Eniten hyötyä työnhakukoulutuksesta nähtiin olevan vahvoille työnhakijoille, kuten vastavalmistuneille ja ammatin hankkineille työnhakijoille.

(K5) Jotenkin mä määrittäisin sen tyyppin sillai, että henkilöt, jotka suunnilleen tietää mitä ne hakee, mut ne tarvii vähän tietoo, että miten. Et näitähän meillä on asiakkaissa paljon, jotka ei oo niin ku pitkään aikaan hakenut töitä tai hakee sitä ekaa paikkaa, niin niitä me ehkä pystytään eniten auttaan. Et tota se, että henkilö ei yhtään tiedä, mitä hän on hakemassa, et on enempi ammatinvalinnan tai ohjaavan koulutuksen tarpeessa, niin ei me pystytä tässä antamaan semmosta ohjausta. Ja sit on nää nimittäskö niitä nyt moniongelmaisiksi asiakkaiksi, niin voi olla, että tää kurssi ei anna lisää

valmiuksia, että pitäis selvittää muita asioita ensteks ja vasta sitten keskittyä työnhakuun.

Kouluttajat kokivat ongelmallisina Jyväskylän heikon työllisyystilanteen. Ongelmana Jyväskylän seudulla nähtiin se, että vaikka työnhakijat olivat melko hyvin koulutettuja, ei työllistäviä yrityksiä ollut helppo löytää. Osa kouluttajista yhdisti tämän seikan myös koulutuksen onnistumiseen. Jos työllisyystilanne oli heikko, ei myöskään kurssien suhteen voinut odottaa kovin paljon. Toisaalta ongelmallisina työllistyjinä nähtiin myös vanhemmat työnhakijat, joilla ei ollut koulutusta. Osa kouluttajista ei nähnyt työnhakukoulutuksesta olevan hyötyä tämän tyyppisille työnhakijoille. Kouluttajat näkivät työnhakukoulutuksen hyödyn olevan kyseenalaisen myös moniongelmaisten työnhakijoiden kohdalla. Kouluttajat pitivät tärkeämpänä moniongelmaisten työnhakijoiden muiden ongelmien ratkaisemista ennen kuin työhakuun kannattaisi keskittyä.

Työnhakukouluttajat uskoivat työnhakukoulutuksen jatkuvan nykymuotoisena muutaman vuoden. Tämän jälkeen työnhakukoulutuksen oletettiin siirtyvän työhallinnon muun palvelun joukkoon. Osa kouluttajista piti tärkeänä työhakutietojen ja taitojen opettamista jo kouluissa. Työnhakuun liittyvän informaation hallitsemisen nähtiin parantavan erityisesti nuorten ja uudelleen kouluttautuvien asemaa. Toisaalta työnhakukoulutuksen nähtiin työhallinnon osalta liittyvän myöskin yleiseen työttömyys-tilanteeseen ja siihen, että työnhakukoulutuksen tarpeen uskottiin heikkenevän yleisen työllisyystilanteen parantuessa.

6.2. Työnhakukurssit

Tutkimuksen alkuperäisenä tarkoituksena oli vertailla yhden työvoimatoimiston järjestämän työnhakukurssin ja yhden ulkopuolisen ostopalveluna toteutetun kurssin toimintadynamiikkaa. Tutkimuksen edetessä kuitenkin osoittautui, että vertailtavat kurssit opetuksen sisältönä, osanottajien sekä koulutuksen keston suhteen olivat niin samanlaiset, ettei vertaileminen ollut tutkimuksen kannalta relevanttia. Toisaalta kurssien osanottajien valikoituminen otoksen pienuudesta johtuen olisi saattanut vaikuttaa liiaksi tutkimuksen johtopäätöksiin. Tämän vuoksi päädyin tutkimuksessani yhdistämään tutkittavat ryhmät otoksen laajentamiseksi. Seuraavassa esittelen kuitenkin lyhyesti molempien kurssien etenemisen ja sisällön.

6.2.1. Työvoimatoimiston työnhakukurssi

Työvoimatoimiston järjestämällä kurssilla oli kolme kouluttajaa ja he vuorottelivat kurssin vetäjinä. Opetus järjestettiin ryhmäopetuksena ja pienryhmiä käytettiin runsaasti harjoituksissa. Harjoitukset sisälsivät paljon leikkimielisiä harjoitteita, jota käytettiin esimerkiksi asettumalla itse työnantajan asemaan. Kurssipäivät alkoivat pääsääntöisesti kello yhdeksän aamulla päättyen iltapäivisin klo 15. Opetus oli sisällöllisesti melko tiivis ja siihen sisällytettiin työnhaun eri osa-alueilta paljon tietoa. Kurssin kesto oli viisi päivää ja siihen kuului yksi etäpäivä, jolloin ryhmäläisillä oli mahdollisuus käyttää työvoimatoimiston päätteitä apuna työhakemuksen tekoon tai harjoitella ansioluetteloiden tekoa kouluttajien kanssa. Kurssilaisilla ei ollut läsnäolopakkoa etäpäivänä ja sitä käyttivät hyödykseen lähinnä kurssin vanhimmat osanottajat (ks. Liite 1).

Kurssin opetuksessa käytettiin runsaasti aikaa ryhmätöihin ja kurssilaisten mielipiteille sekä kommentteille jätettiin paljon tilaa. Opetuksen tiedollisella puolella kurssilla annettiin työvoimatoimiston palveluista selvästi kattavampi kuva kuin ostopalveluryhmän osanottajille. Kouluttajat käyttivät aiempaa työvoimahallinnossa saatua kokemusta hyväkseen kurssilaisia neuvoessaan. Yllättävänä seikkana voidaan pitää sitä, että vaikka monilla kurssin osanottajilla oli vuosien kokemus työvoimatoimiston palveluista, ei palveluista tai niiden sijainnista tiedetty kovinkaan paljoa. Haastatteluiissa useat kurssilaiset ilmoittivat kurssin aikana saaneensa uutta tietoa työvoimatoimiston palvelujen käytöstä.

Työvoimatoimiston järjestämälle kurssille osallistuivat kaikki 10 ilmoittautunutta kurssilaista. Heistä yhdeksän suoritti kurssin loppuun. Tutkimuksessa keskityttiin kurssin loppuun suorittaneiden kurssilaisten toimintaan. Tutkimuksessa mukana olleista kurssilaisista seitsemän on naisia. Kurssilaisten keski-ikä oli reilut 33 vuotta. Kurssilaisten keski-ikä jäi alhaiseksi, koska yli 50-vuotiaita ei osallistunut kurssille lainkaan. Nuoria alle 25-vuotiaita ryhmässä oli kolme (ks. liite 3).

Pitkäaikaistyöttömiä kurssilaisista oli kuusi ja he olivat reilusti yliedustettuina suhteessa Jyväskylän yleiseen työttömyyden rakenteeseen. Ryhmäläisten työttömyyden pituudet

vaihtelivat toisistaan melkoisesti. Keskimäärin työttömyyden kesto oli ryhmäläisillä hieman yli 16 kuukautta, vaihdellen parista viikosta yli kolmeen vuoteen. Joidenkin ryhmäläisten osalta työttömyys olisi tosin noussut huomattavasti pitemmäksi (jopa seitsemän-kahdeksan vuoden pituiseksi), jos työttömyyden katkaisuksi ei olisi huomioitu lyhyitä kurssituksia. Työttömyyden pituuden määrittelyksi valittiin tässä tutkimuksessa työttömän ”virallinen” työvoimatoimiston rekistereihin määritelty työttömyyden pituus.

Kurssilaisista yhdellä oli koulutuksena pelkkä peruskoulu. Muut olivat hankkineet vähintään ammattitutkinnon tai opistoasteen tasaisen koulutuksen. Useat kurssilaisista olivat hankkineet työuransa aikana kaksikin ammattia ja lisäksi heillä oli runsaasti kokemuksia työvoimakoulutuksesta lyhyiden kurssien muodossa. Ammattiryhmittäin tarkasteltuna monet kurssilaiset sijoittuivat kaupallisen alan ja palvelualan sektoreille. Kurssin naisvaltaisuus näkyi näin myös kurssilaisten ammateissa.

Kurssilaiset kokivat kurssin myönteisesti. Harjoituksiin ja pienryhmätöihin kurssilaiset osallistuivat innokkaasti ja ryhmädynamiikka toimi. Kurssilla oli kaksi aktiivisempaa naisosanottajaa, jotka selvästi aktivoivat muiden kurssilaisten toimintaa niin puheen- vuorojen määrän kuin ryhmätyöaktiivisuuden suhteen. Erityisesti arimmat osanottajat uskaltautuivat paremmin ryhmän toimintaan mukaan.

(H5) No on se ollu ihan sillei tää ryhmä, et ku itekki on vähän hiljasempi, niin sillei, että kun tää oli näin lyhyt kurssi, että nyt vasta viimesinä päivinä innostuin puhumaan.

(H9) No mun mielestä on ollut todella mukava ryhmä. Että kyllä joskus miettii, että jos näitä hiljaisempia häiritsee se, että me tietyt ihmiset ollaan aina äänessä, et häiriintyykö ne siitä, mut on ollu kiva kuulla niidenkin mielipide. Mä voin olla vähän liiankin puhelias, mutta toisaalta se voi helpottaa sitä, että jos kukaan ei puhu, niin voi olla hyväkin, että on joku rohkeempi mukana.

Kurssin ryhmädynamiikka aktivoi erityisesti hiljaisempia ja ujoimpia kurssilaisia mukaan ryhmän toimintaan. Aktiivisimmat kurssilaiset aktivoivat ryhmätilanteita ja saivat aikaan leppoisemman tunnelman kurssilla. Silvosen & Vuoren (1998, 54) tutkimuksissa todettiin ryhmään osallistumisen vaikuttavan merkitsevästi työnhakupystyvyyttä lisäävästi. Tosin työnhakupystyvyyden voimistava vaikutus osoittautui lyhytaikaiseksi ja laski puolivuotis-seurantaan mennessä.

6.2.2. TSL: n työnhakukurssi

Tutkimuksessa seurattiin yhden ostopalveluna järjestettävän työnhakukurssin toimintaa. Seurattavaksi kurssiksi päätettiin Työväen Sivistysliitto TSL ry. Koulutuspaikkana oli Jyväskylän työttömien yhdistyksen toimitilat ja kurssin kesto oli viisi päivää. Kurssin vetäjinä toimi kaksi naiskouluttajaa. Ensimmäinen kouluttaja ohjasi kurssista puolet ja toinen kouluttaja jatkoi loppuosan. Sisällöllisesti katsoen kurssin alussa keskityttiin samoihin teemoihin, johon myös työvoimatoimiston kurssilla keskityttiin eli kurssin alkupuolella tutustuttiin nykyisiin työnhakumenetelmiin ja työelämän muutoksiin. Kurssin jälkipuolella keskityttiin lähes pelkästään työhaastattelujen harjoitteluun ja palautteen antoon. Kurssilla käytettiin kahta ulkopuolista luennoitsijaa, joista toinen keskittyi Jyväskylän yleisen työllisyystilanteen kertomiseen ja toinen luennoitsija kertoi erään paikallisen yrityksen toimintatavoista henkilöstön rekrytoinnissa. Kurssilla keskityttiin opetuksessa paljolti yksilöohjaukseen ja työhaastatteluharjoituksiin. Ryhmätöitä oli määrällisesti vähemmän ja niihin käytettiin vähemmän aikaa kuin työvoimatoimiston järjestämällä kurssilla. Kurssiin ei kuulunut etäpäivää, vaan kaikki viisi päivää käytettiin opetukseen (ks. liite 2). Kurssipäivät alkoivat yleensä kello yhdeksän ja päättyivät kello 16.

Kurssin aloitti 10 kurssilaista, joista yksi keskeytti kurssin. Tutkimukseen osallistuvasta yhdeksästä kurssilaisesta seitsemän oli naisia. Kurssilaisten ikäjakauma oli hyvin samantapainen kuin työvoimatoimiston järjestämässä kurssissa. Yli 50-vuotiaita ei ollut mukana kurssilla yhtäkään ja alle 25-vuotiaita oli kaksi. Kurssilaisten keski-ikä oli hieman korkeampi kuin työvoimatoimiston järjestämällä kurssilla ollen noin 34 vuotta.

Pitkäaikaistyöttömiä oli ryhmässä neljä eli kaksi vähemmän kuin työvoimatoimiston järjestämällä kurssilla ja sen vuoksi myös työttömyyden keskimääräinen kesto jäi kurssilaisten keskuudessa alhaisemmaksi ollen hieman yli 10 kuukautta. Myöskin tässä ryhmässä muutamien kurssilaisten ”todellinen” työttömyyden kesto ilman lyhyitä kurssituksia olisi ollut useiden vuosien mittainen. Ammattiin valmistuneet olivat useimmiten jääneet työttömiksi suoraan valmistuttuaan ja suurimpana ongelmana vasta-valmistuneilla nähtiin yleisesti työkokemuksen puute.

Kurssilaisista muutama oli ammatinvaihtajia ja he olivat joutuneet vaihtamaan ammattia tevanake- ja konepajateollisuuden joutuessa vaikeuksiin laman seurauksena. Kurssilla oli useita toimisto-, palvelu- ja kaupallisen alan työtä etsiviä kurssilaisia. Kurssilaiset olivat melko hyvin koulutettuja ja heillä oli joko ammattikoulutus tai opistoasteen koulutus. Samoin useilla heistä oli kahden ammatin lisäksi työvoimakoulutusta takanaan.

Kurssilaiset kokivat kurssin pääosin myönteisesti. Jotkut kurssilaiset pitivät ulkopuolisten luennoitsijoiden osuutta kurssilla tarpeettomana, mutta valtaosa koki saaneensa uutta informaatiota työnhausta luennoitsijoiden avulla.

6.3. Kurssilaisten kokemukset työnhakukurssista

Tutkimukseen osallistui 18 kurssilaista, joista vai neljä oli miehiä. Suurin osa kurssilaisista oli hakeutunut työnhakukurssille työvoimaneuvojan kautta. Vain neljä tutkimukseen osallistunutta oli ilmoittautunut kurssille oma-aloitteisesti. Osasy s siihen, että monet kurssilaiset eivät olleet hakeutuneet kurssille omatoimisesti, saattoi johtua työnhakukoulutuksen uutuudesta ja siitä, että sitä ei ehditty tiedotusvälineissä ja työvoimatoimiston sisällä riittävästi mainostaa. Työnhakukurssin sisällöstä ei ennen kurssin alkua juurikaan tiedetty kurssilaisten keskuudessa, vaan kurssin sisältö paljastui useimmille vasta kurssin alkaessa. Useimmat kurssilaiset kertoivat muodostaneensa käsityksen kurssista työnhakukoulutuksen aikana ja vain harvalla oli ennakkokäsityksiä koulutuksesta tai sen sisällöstä. Aktiivisimmat kurssille osallistuneet olivat ottaneet kurssin sisällöstä jo ennalta käsin selvää. He olivat kuulleet kurssista myöskin tiedotusvälineiden kautta. Aktiivisimmat kurssilaiset lähtivät kurssille avoimin mielin ja heidän käsityksensä jo ennen kurssia oli myönteinen työnhakukoulutusta kohtaan. Nämä kurssilaiset kertoivat myöhemmässä seurantahaastattelussa oman työnhakupystyvyytensä säilyneen muita kurssilaisia korkeammalla (ks. kurssilaisten työnhakutypologia).

(H17) Työvoimatoimistossa näin silloin lapun ja lehtilöissä ja tiedotusvälineissä siitä oli juttua ja sitten kun viimeks kävin siellä, niin kyselin sitä. Mä kysyin, että onko mahdollisuutta taas seuraavalle päästä, niin ne totesivat, että sinne voi olla ja ne soitti ja ne ei tienneet vielä siinä

vaiheessa. Mun nimi otettiin sinne, että onks sinne tilaa vai ei ja sitte lähetettiin siitä menee. Ja lappu tuli postissa, että nyt se alkaa.

Kurssilaisissa oli muutamia nuorempia osanottajia, jotka epäilivät koko kurssin tarkoitusta. Käsitys kurssista muuttui kuitenkin nopeasti myönteiseen suuntaan. Heti ensimmäisenä päivänä koettiin, että kurssille lähtö ei ollut turhaa.

(H8) Aluks mä tulin tosi negatiivisella mielellä tänne, että en varmasti tuu. Mä en aamujani ala täällä viettämään, mutta sitten heti ensimmäisen päivän aamuna, ensimmäisen tunnin aikana mä olin niin ku, että tää on tosi hyvä juttu. Ja tää oli tosi hyvä juttu. Että aluks mä en välttämättä olis halunnu ja tulin sitte vähän niin ku pitkin hampain, mutta hyvä, että tulin.

(H9) No, ekaks kun se (työvoimavirkailija) sano, että työnhakukurssille, niin mä ajattelin, että kyllä kai se ihminen itsekin osaa töitä hakea. Mut sit mä ajattelin, että mä nyt vaan lähden tästä

Molemmilla kursseilla ilmapiiri oli alusta lähtien myönteinen. Joillakin kurssilaisilla oli skeptinen käsitys kurssista, mutta se ei ilmennyt kummankaan kurssin toiminnassa.

Osa kurssilaisista koki tarvitsevansa yksilöllisempää ohjausta kurssin aikana. Opastusta koettiin tarvittavan erityisesti ansioluetteloiden ja työhakemusten laatimisessa. Toisaalta kurssilaiset kokivat kurssin liian lyhyeksi yksilölliseen ohjaukseen. Osa vanhimmista kurssilaisista kaipasi erikseen ohjausta atk-laitteiden käytössä. Lisäksi työvoimatoimiston kouluttajien haastatteluissa ilmeni, että kovin yksilölliseen ohjaukseen ei ollut mahdollisuutta, koska kurssilla oli paljon opetettavaa.

Kurssilla harjoiteltiin mm. ansioluetteloiden ja työnhakuanomusten tekoa. Kurssilaiset harjoittelivat anomusten tekoa kurssilla, silti haastatteluissa ilmeni, että osa kurssilaisista ei hallinnut hakemusten tekoa. Anomusten laatiminen ja muokkaaminen oli harjoittelusta huolimatta varsin pintapuolista. Nämä kurssilaiset kokivat työnhakutaitojen sisäistämisen tiettyjä ongelmia ja oppiminen oli näennäistä.

(H11) En mä tiedä. No, ainakin, mitä nyt oltiin tietokoneella näpyttelemässä, niin se oli hyvin nöyryyttävä kokemus mulle. Mä tunsin itteni todella tyhmäksi, koska mä en osaa tietokoneita käyttää, enkä myöskään

kirjoituskonetta. Jotenkin tunsin, että teki turhaa työtä, koska en mä voi alkaa tekeen työpaikka-anomuksia, jos mä en edes osaa käyttää konetta. Joka tapauksessa mun poikaystävä kirjoittaa tänään ne hakemukset vähän parempaan malliin tai se on jo kirjoittanut mun ansioluettelon.

(H14) No, en mä tiiä noista haastatteluista, että voiko niissä koskaan muuttua. No, sit nää mun työpaikkahakemukset (naureskellen)... ne mun mies on yleensä tehnyt tietokoneella. Et, kyllähän täällä vinkkejä saa, että mitä kannattais käyttää, mutta en mä kyllä itse kunnan työhakemusta osaa tehdä.

Pääosiltaan kurssilaiset kokivat saaneensa uutta tietoa kurssin aikana työnhausta. Seurantahaastattelussa kurssilaiset korostivat taitojen parantuneen erityisesti työhakemusten ja ansioluetteloiden laatimisessa.

Kolmella kurssilaisella oli alle kouluikäisiä lapsia. Lastenhoito oli kurssin ajaksi järjestetty joko isovanhempien, kunnallisen päivähoiton tai toisen puolison kotona tehtävän etätöiden avulla.

(H14) Tää kurssi sopi mulle ihan hyvin, kun lastenhoitokin järjesty ihan mukavasti. Tän viikon aikana kolmena päivänä ne on hoidossa mummon ja papan luona eli mun vanhempien luona ja sitte kahtena päivänä mun mies tekee töitä niin kun kotoa käsin. Et se onneks pystyy tekeen töitensä kotona, niin että se oli sitte kaks päivää muksujen kanssa.

Lisäksi yhden kurssilaisen kohdalla kunnallinen päivähoito oli sekä mahdollistanut aktiivisen työnhaun että osallistumisen työnhakukurssille. Ongelmalliseksi työnhakukurssille osallistuminen saattaa nousta niillä työnhakijoilla, joilla on alle kouluikäisiä lapsia. Nopea päivähoiton järjestäminen saattaa olla hankalaa erityisesti heikoimmassa asemassa oleville työnhakijoille. Esimerkiksi työttömänä työnhakijana olevat yksinhuoltajat ja pääkaupunkiseudun muuttovoittoalueilla asuvat saattavat kohdata ongelmia lastenhoidon kanssa. Usein päivähoiton järjestämiseen liittyvät ongelmat kohtaavat juuri niitä työttömiä, joilla on vähiten resursseja. Tämä tutkimus ei anna tukea sille ajatukselle, että työttömien lasten päivähoito-oikeus pitäisi poistaa. Aktiivinen työnhaku ja esimerkiksi työhaastattelut edellyttävät, että työnhakijan lasten päivähoito on järjestetty. Lisäksi työvoimapalvelulaki edellyttää, että työnhakijalla on velvollisuus olla työmarkkinoiden käytettävissä ja kokoaikatyön hakijana (HE 178/1997 vp). Työttömien lastenhoidon järjestäminen on siis edellytys sille, että työnhakijan velvollisuudet täyttyvät ja lain henki toteutuu.

Tutkittaviin ryhmiin osallistuneet olivat kotoisin pääosin Jyväskylästä, mutta muutama kurssilainen saapui Jyväskylän lähialueilta, kuten Tikkakoskelta, Vaajakoskelta ja Muuramesta. Työnhakukurssille osallistuneille ei maksettu 30 markan verotonta koulutustukea, kuten pitempiketoiseen työvoimakoulutukseen osallistuvilla maksettiin. Varsinkin kauempaa tulevat peruspäivärahalla olevat kurssilaiset kaipasivat ns. koulutustukea matkakulujen peittämiseen. Osasyynä siihen, että työnhakukoulutuksen alkuvaiheissa sattui paljon peruuntumisia ryhmiin osallistumisissa saattoi johtua juuri koulutustuen puuttumisesta.

(H 15) Et, kyllä se tuki ainakin mun kohdalla olis tarpeellinen, kun laskee, että mulla menee bussimatkoihin monta sataa tän kurssin takia, vaikka eihän se iso raha oo. Mut jos ajattelee, että mäkin saan käteen 1800 markkaa kuussa, niin on se iso raha niistä summista. Mulla ei ainakaan olis varaa lähteä pitemmälle kurssille.

Työnhakukoulutuksen velvoittavuus voidaan nähdä minimitoimeentulon rajoilla kamppaileville työnhakijoille jopa ”pakon” omaisena ilmiönä. Toistuva työnhakukoulutuksesta kieltäytyminen johtaa työttömän kohdalla sanktioon eli työttömyysturvan menettämiseen kahden kuukauden ajalta (Laki työmarkkinatuesta 681/1997). Kurssille on jossain vaiheessa osallistuttava – oli työttömällä siihen taloudellisia resursseja tai ei.

Työministeriön budjettiesityksessä epäkohta pyrittiin korjaamaan (Työministeriön budjettiesitys 1999). Siinä 75 000:lle työnhakuryhmiin osallistuvalla ehdotettiin maksettavan koulutustukea. Työnhakukoulutuksen tausta vaikuttaa hätäisesti suunnitellulta. Siitä kielii esimerkiksi koulutustuen ”unohtuminen” sekä työnhakuryhmiin osallistuneiden työnhakijoiden määrän yliarvioiminen. Työministeriö arvioi työnhakukursseille osallistuvan enemmän työttömiä kuin mitä todellisuudessa tapahtui. Työttömien aktivoimisen kannalta pienetkin kannustimet saattavat olla ratkaisevia houkuttimia kurssille osallistumiseen sekä työttömän aktivoitumiseen työn etsinnässä.

Työnhakukoulutukseen osallistuneet kurssilaiset kokivat työnhakukurssin ja koko palvelu-uudistuksen myönteisenä asiana. Työnhakukurssi nähtiin positiivisena lisänä palveluprosessissa, jota useat kurssilaiset olivat jo aikaisemmin kaivanneet. Lisäksi kaikki kurssilaiset pitivät työnhakukurssia oikeutena ja mahdollisuutena.

(H 16) Esimerkiksi semmonen, kun mää ensimmäistä kertaa tulit niin kun työnhakijaksi, niin mulle ei osattu antaa niin kun mitään, et miten sitte niin kun eteenpäin. Ei mitään niin ku semmosta työnhakukansiota tai opasta työnhakuun. Et kyllä mun mielestä siinä virkailijan olisi pitänyt hoksata, että ahaa tänne tulee ensimmäistä kertaa oleva asiakas, niin ei se voi tietääkkään. Et ei niin kun selvitetty, mitä palveluita työvoimatoimistossa on, että se on itte pitänyt penkoo. Et kyllä tää kurssi on ollu selkeä uudistus. Et on tätä odotettukin.

(H 1) Varsinkin viime aikoina, niin aina vaan positiivisemmaksi on mennyt. Joskus vielä takavuosina ni saatto olla semmonen tunne, että on vaan yks numero muitten joukossa. Mut varsinkin nyt viime aikoina on palvelu kyllä mun mielestä parantunut. Kun on tää uudistuskin täällä talossa, niin ei tarvi niin paljoa palloilla täällä.

Useat pitempään työvoimatoimistossa asiakkaina olleet kokivat työhallinnon palvelu-uudistuksen olleen kokonaisuutena hyvä asia. Asiointi oli työvoimatoimistossa selkiytynyt, vaikka uudistuksesta oli kulunut vain vähän aikaa. Erityisesti uuden palveluprossin odotettiin tuovan lisää paremmin kohdentuvia ja yksilöllisempiä palveluja työvoimatoimiston asiakkaille.

Työvoimavirkailijoista muodostetut käsitykset olivat hyvin ristiriitaisia. Osa työvoimavirkailijoista toimi kurssilaisten mukaan kiitettävästi, osa sai kurssilaisilta välttävän arvosanan. Täysin myönteisiä tai kielteisiä arvioita työvoimavirkailijoista ei juurikaan esiintynyt. Vain muutama kurssilainen kertoi saaneensa riittävää informaatiota työnhakukoulutuksen sisällöstä ennen työnhakukurssin alkua ja työnhakukoulutukseen ohjaamisessa kaivattiin parempaa palvelua. Koulutuksen ohjaamiseen liittyneet ongelmat saattoivat johtua myöskin palveluprosessin uutuudesta.

(H 17) Kokemukset on ollu sellasia, että ne on aika vaihtelevia. Että on semmosia ihmisiä, millä ei tunnu täysin aina olevan aina niin kun se viimisin tieto mukanaan, kun siellä käy usein, niin joskus semmonen tunne, että itte saattaa tietää pikkusen enemmän kuin joku semmonen, ei mitenkään leimaten, mutta joku vanhempi virkailija, joka ei oo niin kun kovin innokkaasti mukana, että on vaan niin kun sen takia, että hänellä on työpaikka siellä. Mut sieltä löytyy kyllä semmosiakin ihmisiä, jotka sitten tosiaan aidosti suhtautuu siihen ongelmaan ja tekee sen eteen jotain.

Joissakin ehdotuksissa on puhuttu työttömien aktivoinnista bonusrahan avulla (ks. Kettunen 1996; Skog & Räisänen 1997). Tällaisia bonusrahoja on ehdotettu

maksettavaksi esimerkiksi pitkään työttömänä olleille henkilöille, kun he työllistyvät⁸. Kansainvälisissä kokeiluissa bonusjärjestelmistä on saatu varsin vaihtelevia kokemuksia (Woodbury & Spielman 1987; vrt. Meyer 1988). Suomessa kannustinrahaa ei ole käytetty työttömien aktivointiin. Tähän tutkimukseen osallistuneista 13 kurssilaista ei kokenut bonusehdotusta työnhaun aktivoinnin kannalta tarpeellisenä. Tätä perusteltiin mm. sillä, että työpaikan saanti sinällään nähtiin riittäväksi ”palkinnoksi” aktiivisesta työnhausta. Lisäksi kannustinraha koettiin moraalisesti ja legitimitietin kannalta arveluttavaksi.

(H 1) No, kyllähän siitä maksetaan, kun saa palkkansa. Se on kuitenkin parempi kuin päiväraha. Että ei se mua ainakaan sen enempää kannustais ja olisiko se sitte oikein? Työttömille maksettais, mutta muille ei.

(H 9) Mä luulen, että kun mä saan ekan palkan, niin siinä on bonusta ihan tarpeeks. Kyllähän sitä maksaa vois, mutta en mä nyt tätä enempää kyllä pysty töitä hakemaan, ku mitä mä tällä hetkellä haen. Et en mä usko, et kyllä se ois enempi rahojen tuhlausta vaan.

Vain viisi kurssilaista piti bonusrahaa myönteisenä seikkana. Osa bonusrahaan myönteisesti suhtautuvista koki sen ”lisänä”, osa taas piti bonusrahan kaltaista järjestelmää hyvänä, mutta olisi sijoittanut rahasumman esimerkiksi tarhamaksujen alentamiseen. Suoranaiseen työnhaun aktivointiin sillä ei juurikaan uskottu olevan vaikutusta. Kurssilaisten taustatekijöitä tarkasteltaessa työn merkitys niin sisällöllisenä tai rahallisena seikkana ei vaikuttanut bonusrahan houkuttelevuuden määrityksissä. Toisaalta myönteisesti bonusrahaan suhtautuvat saivat kaikki ansiosidonnaista päivärahaa.

(H 5) Ehdottomasti. Se ois aivan mahtava juttu. Että tota, että kun on ollut työtön ja jos saat työtä, niin sulla jäis enempi käteen. Tai tultais tarhamaksuissa vastaan sillä tavalla, et niin ku maksettais osa tarhamaksuista. Et, kyl se mun mielestä olis ihan hyvä homma sellanen bonus. Siitä työnteosta olis vähän iloa, kun jäis enempi käteen.

Kettusen ehdotuksen (1996, 87) mukaan bonusten kohdistaminen työllistymiseen aktivoisi työttömiä työllistymään ja alentaisi heidän vaatimustasoaan työpaikan suhteen. Kurssilaiset kertoivat haastatteluissa etsivänsä pääasiallisesti koulutustaan vastaavaa työtä. Selvästi koulutusta alemmpitasoisen työn tekeminen nähtiin nöyryyttäväksi. Lisäksi

⁸ Erilaisista työhön aktivoinnin kannustinmalleista ja bonusvaihtoehdoista lisää (ks. Kettunen 1996).

pätkä- ja osa-aikatoiden tekemiseen koettiin liittyvän ongelma työttömyysturvan ja ansiotulon yhteensovittamisesta. Tavoitetason alentamisen oletettiin liittyvän huonompiin työehtoihin.

(H 10) Joo, kyllä se niin on, että en mä kyllä mihinkään osa-aikasiin siivoushommiin ala, kun on ensin tahkonnu ammattikoulun ja sitte vielä opiston päälle. Kyllä siinä vaiheessa on jotakin mätää, jos pitää jotain hanttihommia kaiken kukkuraksi alkaa painaa. Et on hassua nykyään, kun on semmonen meininki, että töihin vaan hinnalla millä hyvänsä. Jos työn jälkeen pitää mennä fattaan itkeen, että ei oo rahaa, niin kyllä se kertoo mun mielestä tän päivän töistä jotain. Et sitä varten mä ainakin oon kouluja käynyt, että saisin tehdä sitä, mistä mä tykkään ja saisin siitä semmosen kohtuu korvauksen.

Työnhakuaktiivisuuden ja työn tavoitetason välinen ristiriita on ilmeinen erityisesti koulutetuilla työnhakijoilla. Yksinäisellä, ihmisellä, joka arvostaa työtä on tärkeää päästä töihin. Jos omia tehtäviä ei ole tarjolla, tai jos kilpailu niistä on kovaa, on tilanne hankala. Jos tällaisessa tilanteessa haluaa kovasti työhön on parempi laskea tavoitetasoa ja tyytyä heikompaan asemaan, alempaan palkkaan, lyhytaikaisiin pesteihin. Tavoitetason laskeminen on kuitenkin vaikeaa, jos omanarvontunto on voimakkaasti kiinni työssä ja siinä millaista työtä tekee (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 134). Eräänä pakokeinona voi olla tässä kohdin muut elämän kiinnkohdat, kuten harrastukset, perhe tai ystävät. Työn tavoitetason laskuun liittyy mitä ilmeisemmin ambivalenssin tunne ja sillä voi olla työnhakijan itsetuntoa heikentävä, jopa alentava vaikutus. Tutkimuksissa on lisäksi todettu, että uudelleentyöllistyminen vähentää psyykkistä oirehtimista vain niillä työttömillä, jotka työllistyvät heitä itseään tyydyttävään työhön (Leana & Feldman 1995). Psyykkisen oiretason kasvun kaltaiseen vaikutukseen kannustavuusjärjestelmillä tuskin pyritään.

Kurssilaiset kokivat molempien kurssien vetäjien olleen innostavia ja kannustavia. Myönteinen ilmapiiri oli tarttunut myös kurssilaisiin. Tutkittavilla kursseilla kouluttajat eivät maininneet juurikaan omista työttömyyskokemuksistaan. Kouluttajien oman työttömyystaustan kertomisen on todettu vaikuttavan kurssilaisten luottamusta lisäävästi (ks. esim. Curran 1992). Toisaalta auktoriteettiin perustuva koulutusmalli saattaa toimia jopa päinvastoin (Patterson & Forgatch 1985). Auktoriteettiin perustuvaa koulutusmallia ei käytetty kummallakaan työnhakukurssilla.

6.4. Kurssilaisten suunnitelmat työnhakukurssin päättyessä

Tutkittavat kurssit antoivat kurssilaisten mielestä heille uutta intoa ja piristystä työnhakuun. Työnhakukoulutuksen koettiin vaikuttaneen erityisesti psyykkisen olotilan kannalta myönteisesti. Työnhakupystyvyyden kerrottiin kasvaneen ja usko työn saantiin oli korkealla. Suunnitelmat olivat lähinnä työnhakua koskevia, mutta myös koulutuksesta oltiin aiempaa kiinnostuneempia.

- *Nyt mä tiedän, että voin suoraa lähteä hakeen sinne fysioterapeutiks.*
- *Mulla on ainakin semmonen mieli, että jos nyt lähen hakemaan töitä, niin jotain pitäis löytyä näillä tiedoin löytyä.*
- *Ei parane mökkiytyä ja kannattaa lähteä hakemaan töitä ihmisten ilmoille ja sillei.*
- *Ei masennu sillai ja kyllä mä uskon, että pitemmän päälle tää poikii työpaikan sitte.*

Osa kurssilaisista määritteli kurssin aktivoineen heitä miettimään omaa paikkaansa työmarkkinoilla. Samoin pohdittiin omaa suhdetta työnhakijana sekä tulevaisuuden ratkaisuja.

- *Mä tosiaan vakavasti tutkin niin kun tätä mun omaa tilannettani, että pitäiskö mun sitte lisätä koulutusta vai muuttaa suuntaa. Mä olen tavallaan tienhaarassa.*
- *Mä oon pystynyt enemmän näkemään, että mikä on tän päivän tilanne.*

Vain kaksi kurssille osallistunutta kertoi kurssin annin olleen vaatimaton. Kurssi ei merkittävässä määrin antanut heille uutta työnhakuintoa tai pohdittavaa. Myöhemmin esiteltävässä työnhakutypologiassa nämä kurssilaiset sijoittuivat ”turhautujiin”.

- *Mulle tää kurssi ei tuonut sellasta ahaa elämästä, että mitä mä teen, mikä musta tulee isona.*

6.5. Tilanne seuranta haastattelussa

Työnhakukurssilaisten seuranta haastattelu tehtiin syys-lokakuun vaihteessa, kun kurssin päättymisestä oli kulunut noin viisi kuukautta. Seuranta suoritettiin puhelinhaastattelulla (15 kpl) tai postittamalla (3 kpl) heille kysymyslomakkeet. Kartoitus sisälsi muutaman lyhyen kysymyksen kurssilaisen senhetkisestä tilanteesta. Kurssilaiset saivat vastata kysymyksiin haluamallaan tavalla. Seuranta haastattelulla haluttiin selvittää kurssilaisten haastatteluhetken tilannetta, työnhakumenetelmiä ja -aktiivisuutta sekä heidän kokemuksiaan työnhakukoulutuksesta.

Tilannekartoituksen mukaan 17: tä tavoitetusta kurssilaisesta viisi oli päässyt työhön ja kahdella heistä oli tiedossa vakituinen työpaikka. Työvoimakoulutuksessa oli kaksi kurssilaista ja heillä oli hyvät mahdollisuudet päästä työhön kurssin päätyttyä. Kahdeksan työnhakukurssilla olleesta oli edelleen vailla työtä. Kaksi kurssilaista oli aloittanut opiskelut syksyn aikana.

Kurssilaisten työmarkkinatilanne seuranta haastattelussa

KURSSILAISTEN TYÖMARKKINATILANNE	TYÖVOIMATOIMISTON TYÖNHAKURYHMÄ	TSL:N RYHMÄ	YHTEENSÄ
Työssä	2	1	5
Työttömänä	3	5	8
Opiskelee	2	-	2
Työvoimakoulutuksessa	1	3	2
Yhteensä	8	9	17

Työvoimatoimiston työnhakuryhmä

Työvoimatoimiston työnhakuryhmästä tavoitettiin kahdeksan kurssilaista yhdeksästä. Heistä työttömänä oli kolme kurssilaista, kaksi oli päässyt töihin, kaksi kurssilaista oli aloittanut opiskelut ja yksi kurssilainen on työvoimakoulutuksessa. Kurssista oli päällimmäisenä jäänyt mieleen työnhakutaidot, kuten ansioluetteloiden tekeminen ja päivittäminen sekä työhaastattelumenetelmät. Osa kurssilaisista koki kurssin lisänsen oman minän tuntemusta. Kaksi kurssilaisista piti kurssia kokonaisuudessaan myön-

teisenä ja hyödyllisenä, viisi kurssilaista oli sitä mieltä, että siitä ei ollut merkittävää vaikutusta heidän työnhakuunsa.

Taloudellinen tilanne oli kohentunut niiden kurssilaisten kohdalla, jotka olivat työllistyneet. Opiskelijoiden kohdalla talous oli heikentynyt ja työttömänä olleiden taloudessa ei ollut tapahtunut suuria muutoksia. Perhetilanteessa ei ollut tapahtunut kenenkään kohdalla merkittäviä muutoksia. Haastatteluhetkellä työttömien työnhakuaktiivisuus oli alhainen, sillä yhdellä oli terveydellisiä ongelmia ja kahden kohdalla työnhakuaktiivisuus oli ajan mittaan laskenut. Muut kurssilaiset olivat joko työssä, opiskelemassa tai työvoimakoulutuksessa, eivätkä he hakeneet päätoimisesti työtä. Työttömänä olevat selittivät työnhakuaktiivisuuden vähäisyyttä heikolla työtilanteella. Työnhakupystyvyyden kerrottiin laskeneen muutaman viikon jälkeen kurssista. Samalla työnhakuaktiivisuus oli heikentynyt.

Kuusi kurssilaista oli kokenut työnhakuaktiivisuuden nousseen kurssin jälkeen. Viisi kuitenkin koki työnhakuaktiivisuuden laskeneen muutaman viikon kuluttua kurssista. Kaksi vanhempaa kurssilaista koki työnhakuaktiivisuuden olleen tasaisen korkealla, eikä työnhakuaktiivisuudessa koettu tapahtuneen muutoksia, sillä se koettiin jo ennen kurssia korkeaksi.

TSL:n työnhakuryhmä

TSL:n työnhakuryhmän kaikki kurssilaiset tavoitettiin seuranta-haastattelua varten. Viisi heistä oli työttömänä, kolme työvoimakoulutuksessa ja yksi oli työssä. Kahdella työvoimakoulutuksessa olevalla oli hyvät mahdollisuudet sijoittua työhön koulutuksensa päätyttyä.

Kysyttäessä työnhakukurssin merkitystä ja sitä, mitä työnhakukurssista oli jäänyt mieleen, kolme kurssilaisista ei kokenut kurssin vaikuttaneen heihin mitenkään. Kolme muuta kurssilaista näki kurssin vaikuttaneen heidän työnhakutaitoihinsa positiivisesti. Ansioluetteloiden tekeminen, työhakemusten teko ja työhaastatteluissa menestyminen oli heidän mielestään parantunut. Kolmelle kurssilaiselle työnhakukoulutus oli tuonut lisää rohkeutta työnhakuun ja se oli piristänyt heitä psyykkisesti. Rohkeus oli tuonut lisää

uskoa omiin kykyihinsä työnhakuprosessissa. Taloudellisen tilanteen ja perhetilanteen suhteen trendi oli ryhmässä samanlainen kuin ensimmäisessäkin ryhmässä.

Kolme kurssilaisista ei hakenut työtä aktiivisesti. Taustalla oli masentuneisuutta ja yleistä passivoitumista. Kaksi kurssilaisista haki edelleen aktiivisesti työtä ja suunnitelmissa oli mahdollisesti siirtyä tulevaisuudessa koulutukseen. Muut olivat joko työssä tai koulutuksessa, eivätkä tästä syystä nähneet työnhakua ensisijaisena päämääränä haastatteluhetkellä.

Välittömänä vaikutuksena kurssin jälkeen kaksi kurssilaista koki sen vaikuttaneen positiivisesti omaan työnhakuunsa. Loput seitsemän kurssilaista eivät kokeneet kurssin vaikuttaneen työnhakuaktiivisuuteensa. Kolme perusteli aktiivisuutensa jo ennen kurssia olleen korkea, yksi ei osannut arvioida kurssin vaikuttavuutta työvoimakoulutukseen pääsyn johdosta ja kolme kurssilaista ei kokenut kurssin vaikuttaneen ainakaan positiivisesti työnhakuaktiivisuuteen.

Seurantahaastattelun aikaan kahdeksasta työttömästä neljä haki aktiivisesti työtä. Passiivisista työnhakijoista kaksi kertoi olevansa masentuneita ja kaksi muuta oli muuten turhautuneita työnhakuun. Passiivisuuden syynä pidettiin huonoa oman alan työllisyystilannetta tai työttömyysturva toimi muuten vain perusturvana sen hetkisessä tilanteessa. Muut kurssilaiset olivat siirtyneet joko työhön, työvoimakoulutukseen tai opiskelemaan päätoimisesti ja he eivät hakeneet työtä päätoimisesti seuranta-aikaan. Huomattavaa on se, että yksikään kurssilainen ei kokenut työnhakuaktiivisuutensa kohonneen pysyvästi kurssin jälkeen. Osa koki työnhakuaktiivisuuden olleen jo ennen kurssia korkealla tasolla, eikä kurssilla ollut siihen enää lisäävää vaikutusta. Seitsemän kurssilaista oli kokenut aktiivisuuden nousseen välittömästi kurssin jälkeen, mutta kurssilta saatu into oli laantunut kesän aikana.

Pitkäaikaistyöttömät

Seuranta-aikaan kahdeksan kurssin läpikäynyttä oli työttömänä. Heistä kuusi oli ollut seuranta-aikaan yli vuoden työttömänä. Kolme yli vuoden työttömänä olleista koki kurssin antaneen heille rohkeutta työnhakuun, piristystä

tilanteeseensa sekä uusia ideoita ajateltavaksi. Loput pitempään työttömänä olleista eivät kokeneet kurssin vaikuttaneen mitenkään. Nämä kolme henkeä suhtautui selvästi apaattisemmin tulevaisuuteen kuin muut kurssin läpikäyneet. Haastatteluhetkellä yli vuoden työttömänä olleista kurssin läpikäyneistä kaksi haki töitä oman arvionsa mukaan aktiivisesti. Neljälle työttömyysturva toimi lähinnä perustoimeentulon turvaajana. Tulevaisuuden suunnitelmissa aktiivinen työnhaku kuului kahden yli vuoden työttömänä olleen kurssilaisen suunnitelmiin.

Nuoret

Nuorten (alle 25 -vuotiaiden) kohdalla tilanne näytti muuta ryhmää hieman keskimääräistä paremmalta. Yksi heistä oli saanut vakituisen työpaikan ja kaksi muuta oli työvoimakoulutuksessa. Yhdellä nuorella työttömyyskorvaus toimi lähinnä toimeentulon turvaajana. Lisäksi yksi nuorista kurssilaisista oli aloittanut opiskelut. Vehviläisen (1998) mukaan vuoden 1996 ja 1997 alussa tehdyt lakimuutokset työmarkkinatukeen aktivoivat nuoria erityisesti ammatilliseen koulutukseen. Tämä saattaa olla osasyynä nuorten aktivoitumiseen opiskeluun. Työmarkkinatuki edellyttää nuorten hakeutuvan työhallinnon toimenpiteisiin tuen vastikkeeksi. Toisaalta työnhakukurssi ei toiminut nuorten mukaan merkittävänä aktivoijana, vaan pikemminkin sitä pidettiin psyykkisenä piristäjänä. Neljä nuorista oli kokenut kurssin kohottaneen heidän työnhakuaktiivisuuttaan hetkellisesti muutaman viikon ajan kurssin päättymisestä. Aktiivisuus kuitenkin laski vähitellen kesän myötä. Nuoret eivät kokeneet työnhakukurssin ensisijaisesti lisänneen heidän työnhakutaitojaan, vaan se toimi lähinnä heidän teknisten ominaisuuksien, kuten ansioluetteloidensa päivittäjänä. Työnhakutaidot olivat nuorten kohdalla olleet hyvällä mallilla jo kurssille tullessa, eikä varsinaista työnhakutietojen karttumista koettu. Sen sijaan työnhakukurssi toimi muutaman nuoren kohdalla selvästikin vedenjakana suhteessa heidän aiempiin päämääriinsä. He saivat uutta tietoa koulutuspaikoista ja -mahdollisuuksista. Nämä nuoret kokivatkin kurssin antaneen pikemminkin ohjaavaa tietoa uusiin koulutusmahdollisuuksiin kuin lisänneen heidän varsinaista työnhakuaktiivisuuttaan.

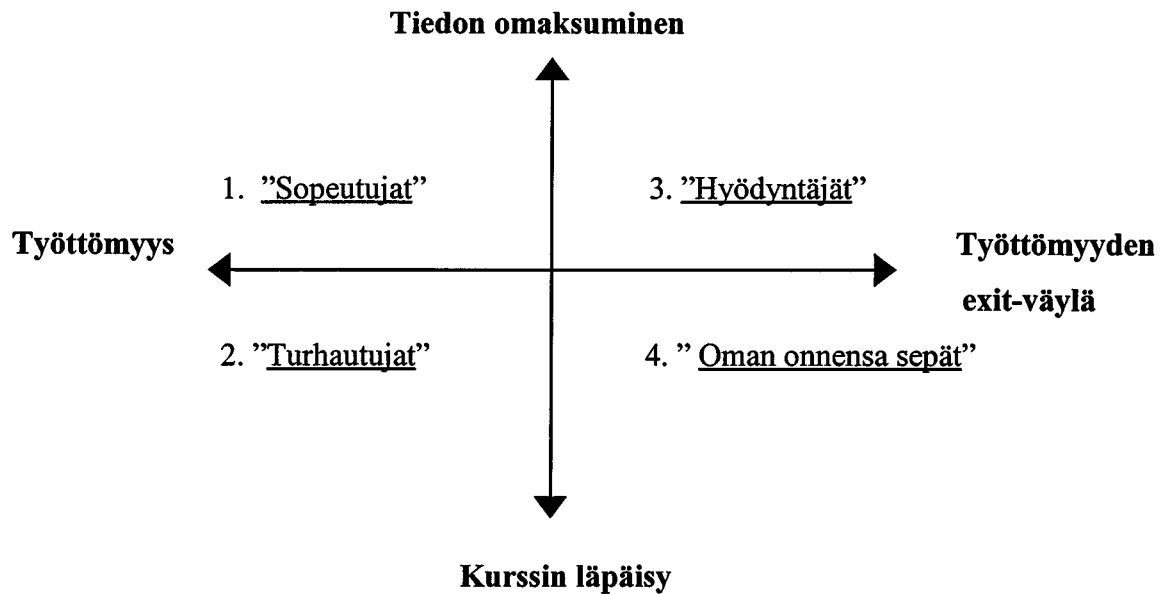
Tulevaisuuden odotuksissa nuorten odotukset erosivat muusta joukosta. Opiskelu oli heidän odotuksissaan mukana todellisen optiona, eikä sitä pidetty epärealistisena tai liian

paljon resursseja vaativana. Nuorten kohdalla tulevaisuuden odotukset kohdistuivat työvoimakoulutuksen sijaan pitempiaikaiseen opiskeluun. Pidempiaikainen opiskelu saattoi merkitä joko nykyisen ammattitaidon lisäämistä tai korkeamman koulutuksen hankkimista omalta tai kokonaan uudelta alalta. Jos työn hakeminen ei näyttänyt tuovan tulosta, nähtiin opiskelun olevan realistinen vaihtoehto työttömyydelle. Nuorten valintaa työnhaun ja opiskelun välillä näytti helpottavan heidän perhetilanteensa. Nuoret eivät olleet vielä siinä elämäntilanteessa, jossa perhe olisi vaatinut sitoutumista taloudellisesti.

6.6. Kurssilaisten työnhakutypologia

Tutkimuksen työnhakutypologian muodostin yhdistämällä kahden edellä esitetyn kurssin osanottajat. Yhtä kurssin läpikäynyttä kurssilaista en tavoittanut, joten tutkittavaksi otosryhmäksi muodostui näin 17 kurssilaista. Muodostin syksyllä tekemäni seuranta-haastattelun sekä aikaisemmin kurssilaisista tehdyn haastattelun perusteella työnhakutypologian. Suoritin seuranta-haastattelun viisi kuukautta työnhakukoulutuksen päättymisestä. Viiden kuukauden seuranta-eriodia voidaan pitää riittävänä, jotta kurssin vaikutusta kurssilaisiin pystytään arvioimaan. Työnhakutyypien määrittämiseen vaikuttivat myös kurssilaisten aikaisempi työhistoria, elämäntilanne ja työnhakijan päivittäinen toiminnallisuus työnhaussa. Seuranta-haastattelussa pyysin kertomaan seuranta-hetken työnhakuaktiivisuudesta ja -menetelmistä. Lisäksi olin hankkinut kurssilaisista taustatietoja aikaisemmin kurssien kuluessa tehdyissä haastatteluissa. Typologiaa muodostaessani pyrin yhdistämään kurssilaisten taustatiedot seuranta-haastattelussa hankkimiini tietoihin.

Työnhakukoulutukseen osallistuneiden kurssilaisten työnhakutypologia

Nimesin typologian tyypit "sopeutujiksi", "hyödyntäjiksi", "turhautujiksi" ja "oman onnensa sepiksi". "Hyödyntäjät" kertoivat kurssin vaikuttaneen myönteisesti heidän työnhakuunsa. Uudet työnhakutaidot ja roolimuuutos onnistuttiin soveltamaan työnhakuun melko hyvin. "Sopeutujat" ja "oman onnensa sepät" kokivat työnhakukoulutuksen vaikutuksen melko neutraaliksi. "Turhautujat" puolestaan kertoivat kurssin vaikuttaneen melko kielteisesti heidän roolimuuтокseen ja tietyllä tapaa kurssi saattoi jopa heikentää heidän roolikäsitystään ja työnhakupystyvyyttään.

Tiedon omaksuminen - kurssin läpäisy -ulottuvuudella pyritään tarkemmin kiinnittämään huomiota siihen, miten kurssilla hankittavien tietojen hankkiminen vaikuttaa työnhakijan aktiivisen tai passiivisen roolin muodostumiseen työmarkkinoilla vai tapahtuuko roolimuuтокsta lainkaan. Tiedon omaksuminen viittaa hyvin omaksuttujen työnhakutietojen ja -taitojen hallintaan työnhakijan roolissa. Kurssin läpäisy viittaa työnhaku-

tietojen merkityksen vähäisyyteen työnhaussa. Lämpäiseminen nimensä mukaisesti kertoo kurssin merkityksen vähäisyydestä suhteessa kurssilaisen rooliin työnhakijana tai muuhun työmarkkina-asemaan hakeutujana.

Työttömyys - työttömyyden exit-väylä -ulottuvuus edustaa roolimutosta suhteessa työnhakijan työmarkkina-asemaan. Työttömyys -ulottuvuus kertoo työttömyyden jatkumisesta tai jopa sen syventymisestä kurssilaisen roolimutoksessa. Työttömyyden exit-väylä puolestaan kuvastaa kurssilaisen roolimutosta ulos työttömyydestä. Exit-ulottuvuus ottaa huomioon myös sen, että työttömyydestä ei uuden roolimutoksen omaksumisen johdosta siirrytä ainoastaan työhön, vaan työttömyyden pysyessä pitkään korkeana pyritään työmarkkinoilla myös muunlaisiin työmarkkina-asemiin. Erityisesti Keski-Suomen kaltaisella keskimääräistä korkeamman työttömyyden alueella opiskelun tai työvoiman ulkopuolella olevat työmarkkina-asetat ovat varsin relevantteja sijoittumispaikkoja aktivoitumisen tapahduttuakin. Työttömyyden exit- väylä- ja tiedon omaksumisen ulottuvuus kuvaavat työnhakijan aktiivista roolimutoksen omaksumista, kun taas työttömyys -ulottuvuuden ja kurssin läpäisy -ulottuvuuden taakse kätkeytyy passiivisuuden jatkumista tai jopa syvenemistä työnhakijan roolin muodostuksessa.

Sijoitin kurssilaiset typologiamallin eri tyyppeihin sen mukaan, miten he käyttivät kurssilla hankkimiaan tietojaan omaan toimintaansa työnhakijana. Kurssilaisten taustamuuttajat vaikuttivat jonkun verran työnhakutypologian eri tyyppeihin sijoittumiseen, mutta tulkintaa ei voida pitää yksioikoisena. Esimerkiksi ne kurssilaiset, jotka olivat kurssin aikana olleet yli vuoden työttömänä sijoittuivat varsin tasaisesti eri tyyppeihin. ”Hyödyntäjiin” ja ”oman onnensa seppiin” sijoittuneet kurssilaiset olivat keskimäärin aktiivisempia ja eri elämänalueilla paremmin pärjääviä kuin ”sopeutajat” ja ”turhautajat”, mutta tyyppeihin sijoittuminen ei selity pelkästään taustamuuttajia tarkastelemalla. Työnhakutypologia ei siis määrittele kurssilaisia heikkoihin tai vahvoihin työnhakijoihin heidän taustamuuttajien mukaan, vaan työnhakukurssilla omaksutut tiedot ja myöhempi työnhakukäyttäytyminen selittää kurssilaisten sijoittumista eri tyyppeihin.

Edellä kuvattu malli esittää kurssille osallistuneiden työttömien suhtautumista kurssiin ja kurssin vaikutusta suhteessa työttömien toimintaan työnhakijana. Oleellisessa asemassa työnhakutypologiassa ovat kurssilaisten kokema rooli työnhakijana ja tämän roolin

muutokset sekä mahdollinen roolimutoksen omaksuminen suhteessa kurssilaisen aiempaan työnhakurooliin. Silvonen & Vuori (1998, 27) puhuvat työnhakijan roolin muutoksesta passiivisesta aktiiviseen, johon heidän johtamissa Työhön-työnhakuryhmissä pyrittiin. Työhön-ryhmien päätavoitteena oli lisätä työttömien aktiivisuutta ja edistää heidän työllistymistään. Työhön-ryhmien roolimutoksen vaikutusta seurattiin työllistymisen kannalta.

Työnhakijan typologiamallin taustaoletuksena on, että työnhakukurssi vaikuta ainoastaan työnhakijan työllistymiseen, vaan työnhakija saattaa siirtyä työttömyydestä esimerkiksi työvoimakoulutuksen tai opiskelun kaltaisiin työmarkkina-asemiin. Typologiamalli ei myöskään oleta, että työnhakijan roolimutokset olisi kokonaan riippuvainen kurssin vaikutuksesta, vaan että kurssilla on oma merkittävä osansa mahdollisen roolimutoksen aikaansaamisessa. Työnhakijan roolimutokseen saattavat vaikuttaa myös monet muut asiat, kuten kurssilaisen taloudellinen, yleinen elämäntilanne sekä työnhakijan saama sosiaalinen tuki ympäristöltään. Typologiamalli pyrkii tarkastelemaan työnhakukurssin funktiota työnhakijan roolimutoksessa ja roolimutokseen liittyviä taustatekijöitä.

6.6.1. Sopeutujat

Sijoitin sopeutujien ryhmään kaksi kurssilaista. Näille kurssilaisille oli tyypillistä kurssilla hankittujen tietojen omaksuminen, mutta uusia tietoja ja taitoja ei todellisuudessa käytetty aktiiviseen työnhakuun. Sopeutujat olivat pitkäaikaistyöttömiä ja heidän työttömyys oli jatkunut todellisuudessa ”virallista” työttömyyttä pitempään. Tähän ryhmään sijoittuvat kurssilaiset olivat iältään 40- 50 vuotiaita ja he asuivat yksin. Aikaisempi työura oli sopeutujilla ollut melko epävakaa ja työsuhteiden väliin oli ennen lamakautta liittynyt työttömyysjaksoja. Lyhyemmätkin työsuhteet olivat tyssänneet lamakauteen ja työttömyyden piteneminen kuvasi viime vuosien työmarkkinapolkua. Sopeutujien ammattikuva ei ollut kovin selkeä ja heidän työnkuvansa olivat olleet aiemmin sekalaisia. Molemmilla tähän ryhmään kuuluvista oli kuitenkin suoritettuna ylioppilastutkinto.

Sopeutujat kuvasivat omaa päivärytmiänsä arkirutiinien kautta. Harrastusten merkitys oli varsin vähäinen ja ystäviä heillä oli vähän. Aamulla nukuttiin varsin pitkään ja television

katseleminen täytti heidän aikansa illalla. Sopeutujat eivät sisällyttäneet päivänsä askareisiin työnhakuun liittyviä asioita. Yleiskuvauksena sopeutujien päivät olivat sisällöllisesti varsin köyhiä.

(H6) No, se nyt on.... No, sanotaan nyt, että se on aika tavalla tollasta ykstoikkosta. Yleensä aina, kun työttömänä on, niin nukkuu mahdollisimman pitkään, että sitte ei aktivoidu mitään tekemään. Kotona sitte vaan jotain paikkojen järjestelyä ja ruokaa... Televisio-ohjelmia tulee seurattua tiiviisti. Kyä siihenkin aika nopeesti oppii siihen rutiiniin, että tuntee, että on vähän niin kun eläkeläinen., että ei välttämättä tarviikkaan tehdä mitään.

(H2) No, mä oon yrittänyt järjestää... mä oon yrittänyt järjestää jotain pientä, jotain semmosta tekemistä. Ja välillä tuntuu kyllä, että on aivan pohja pois ja itsetunto on laskenut alle nollatason. Siltä ainakin tuntuu. On täytynyt kerätä itsensä ihan uudelleen.

Sopeutujien arkirutiineissa oli samanlaisia piirteitä kuin jo 1930-luvun Marienthal-tutkimuksessa havaittiin. Ajan merkitys hämärtyi, päivärytmi köyhtyi ja nukkuminen lisääntyi (Jahoda 1933/1971, 66-78). Sopeutujat olivat tarkasteltavista ryhmistä eniten passivoituneita. Heillä passivoituminen oli yleistynyt koko elämää koskevaksi piirteeksi. Passiivisuus ilmeni työnhaussa, mutta myös muilla elämänalueilla.

Sopeutujat kertoivat käyttävänsä työnhakumenetelmään yleensä työvoimatoimiston palveluita. Työnhakuaktiivisuutta kuvattiin passiiviseksi ja sopeutujat kertoivat käyttävänsä silloinkin lähinnä passiiviseksi määriteltäviä työnhakumenetelmiä, kuten lehti-ilmoituksia ja työvoimatoimiston palvelupäätteitä. Suoria yhteydenottoja työnantajiin ei ennen kurssia tai sen jälkeen oltu uskallettu käyttää.

Tukitoimenpiteet olivat kohdistuneet työttömyyden aikana lähinnä koulutukseen. Lyhyet kurssitukset eivät olleet vaikuttaneet työn saantiin, vaan ne olivat toimineet lähinnä yleissivistävänä koulutuksena ja katkaisseet työttömyyden väliaikaisesti. Tämän ryhmän kurssilaisia ei oltu työllistetty. Työvoimatoimiston palvelut olivat melko vähän koskettaneet sopeutujia. Vähätalon (1998) mukaan yksilöasiakkuuteen perustuvissa palvelujärjestelmissä ilmenee aina ”kerman kuorintaa”. Tukityöllistymiseen valikoituu asiakkaita, joiden ”ennuste” on varsin hyvä. Sitä vastoin ”toivottomiksi” leimatuilla asiakkailta on usein vaikeuksia saada palveluita. Ilmiö on tuttu myös sosiaalihuollon puolella (ks. Lehto 1991).

Sopeutujat olivat tulleet kurssille lähinnä mielenkiinnosta. Työnhakukurssi koettiin mielenkiintoisena vaihteluna työttömän arjessa ja psyykkisesti kurssi koettiin piristävänä. Toisaalta joihinkin kurssilla esiintulleisiin työelämän vaatimuksiin suhtauduttiin jopa pelon sekaisin tuntein.

(H6) Sinänsä ihan mielenkiintoinen kokemus. Että, kun mä niin kun omasta mielestäni mä lähdin kokeileen, katteleen, että minkälainen ryhmä tää on. Että se oli semmonen vaikutin alussa, että lähdin katteleen, että minkälaisia ihmisiä tulee ja minkälainen se prosessi on ja miten tämmöstä asiaa voi niin ku opettaa ja mitä ne ihmiset niin kun... ehkä mä tulin niitten ryhmäläisten takia, että minkälaisessa tilanteessa ihmiset on menossa.

(H6) Tää on ehkä vähän tehny semmosen paniikkireaktion, että nyt äkkiä pitää jotain keksiä. Että, kun tuntuu, että vaan syrjäytyy ja syrjäytyy työelämästä. Ja kun kuulee ne kaikki nuo vaatimukset, mitä on työelämässä... esimerkiksi tää työpaikkahaastattelu, että se on mennyt niin taiteen lajiksi, että kohta se on kuin Amerikassa, että tulee semmonen paniikkireaktio, että pitäis alkaa käydä kursseja sitä varten, että pystyy haastatteluun menemään.

Sopeutujat määrittivät työn merkityksen sisällön kannalta. Työtä ei haluttu rahan vuoksi, vaan työ nähtiin sisällöllisesti merkitykselliseksi. Osa-aikatyö nähtiin pikemminkin ihanteellisena ratkaisuna nykyiseen tilanteeseen. Yleisestikin ottaen peruspäivärahalla selviydyttiin ja niukallakin budjetilla tultiin toimeen. Tähän ryhmään kuuluvat saivat peruspäivärahaa. Työttömyys määriteltiin melko luonnolliseksi olotilaksi, eikä sitä koettu nöyryyttävänä ilmiönä. Sopeutujien kohdalla vaikuttaa siltä, että työttömyyteen on jo sopeuduttu elämäntilanteena ja työstä syrjäytyminen on vahvasti meneillään tai jo tapahtunut.

6.6.2. Turhautujat

Tähän ryhmään kuului viisi kurssilaista. Turhautujat suhtautuivat melko skeptisesti työnhakukoulutukseen ja sen ei uskottu vaikuttavan merkittävästi työnsaantiin. Kurssin merkitystä roolimutokseen ei koettu pysyväksi. Pahimmillaan kurssilla koettiin olevan jopa kielteinen vaikutus työnhaun kannalta. Turhautujat odottivat kurssilta selvästi eniten kuin muut kurssilaiset, joten negatiivinen kokemus saattoi johtua myös liian korkeista odotuksista. Työttömyyden kestot olivat ryhmäläisillä melko lyhyitä. Kahdella tähän ryhmään kuuluvista oli kuitenkin pitempään jatkunut työttömyys.

Turhautajat eivät käyttäneet työnhaussa suoria yhteydenottoja työnantajiin, vaan työvoimatoimistolla oli merkittävä rooli työnsaannin järjestämisessä. Turhautajat eivät ilmoittaneet käyttävänsä työnhakumenetelmissään suoria yhteydenottoja työnantajiin, vaan lehti-ilmoitukset, työvoimatoimiston itsepalvelupäätteet ja internet toimivat tämän ryhmän pääasiallisina työnhakuväylinä. Työnhakumenetelmissä ei ollut tapahtunut suurempaa muutosta seurantahaastatteluun mennessä, vaan samoja menetelmiä käytettiin edelleen huolimatta epäonnistuneesta työnhausta. Turhautajat kokivat työn merkityksen sekä sisällöllisenä seikkana että rahan ansaitsemisen kautta tärkeäksi.

(H11) Työ merkitsee mulle erittäin paljon. Siis, mä koen, että se työ, mitä mä haluaisin tehdä, niin se on niin mielekästä, että mä en koe sitä edes työksi sillä tavalla. Se ois nimenomaa liki mun harrastuksia, että mun ois aika vaikea vetää rajaa siihen sillä tavalla. Muuta kun, että tää on nyt sitä harrastusta, mistä mää saan rahaa. Et sen takia mun on helppo olla kiinnostunut työpaikasta, kun mä haen sitä.

Kolme tähän ryhmään kuuluvista kurssilaisista oli alle 30 -vuotiasta ja kaksi noin 40 -vuotiasta. Turhautajat olivat kaikki naisia. Nuorimmat olivat valmistuneet suoraan työttömiksi. Vanhemmat olivat ammatinvaihtajia ja heitä oli työllistetty pariin otteeseen ammatin hankinnan jälkeen. Ammatinvaihtajat olivat valmistuneet uuteen ammattiinsa laman pahimpaan saumaan. Turhautujilla oli myöskin runsaasti kokemusta työvoimakoulutuksesta. Yleisesti ottaen työn saannissa odotettiin paljon työvoimahallinnolta. Työvoimahallinnon tukitoimenpiteillä oli suuri merkitys työttömyyden katkaisijana. Koska tämä väylä ei avannut kovinkaan paljon mahdollisuuksia, ei nopeaan työnsaantiin uskottu. Ansiosidonnaista työttömyysturvaa saaneet kurssilaiset olivat hankkineet työttömyysturvansa työllistämistöiden avulla. Turhautajat kokivat työttömyyden usein nöyryyttävänä ja alentavana kokemuksena. Avointen työpaikkojen puute ja työn jatkuva hakeminen koettiin myöskin stressaavaksi ja toisaalta masentavaksi.

(H15) Et, mä oon kyllä aina yrittänyt aktiivisesti touhuta ja touhuta ja hommata töitä ja lähettää papereita. Mut just se, että vaikka kuinka yrittää, niin ei. Ei oo töitä. Että joskus tosiaan turhauttaa ja sitä stressaantuu. Että, vaikka kuinka paljon lähettää hakemuksia joka paikkaan, niin ei oteta.

Pitkittyvän tuloksettoman työnhaun on todettu monissa tapauksissa johtavan työnhaun lopettamiseen (Amundson & Borgen 1987). Tilanne on erityisen hankala niillä aloilla,

jossa työhönrekrytointia on viime vuosina vähennetty sekä aloilla jossa työnhakijoita on runsaasti.

(H7) Tässä on innostus vähän laantunut, mutta kyllä nyt viikottain oon jonkinlaista yhteyttä aina johonkin päin. Välillä tulee sellasia masennuskausia, talvella varsinkin tulee masennuskausi tai lainausmerkeissä masennuskausi, niin pikkusen tulee semmonen olo, että ei viitti edes yrittää mitään. Sit taas menee vähän aikaa, niin sit taas saa uutta intoa.

(H11) Kyl se työttömyys on todella masentava tunne ja sen takia mä oon lähtenyt tähän, että nyt se työpaikka periaatteessa pitää löytyä. Et mä en lähe enää siitä, että jäisin odottelemaan jotain tulevaa, mitä ei koskaan tuu. Et on se masentavaa, että kokee, että ei oo riittävä työelämälle. Jotenkin tulee semmonen nöyryyttävä olo varsinkin suhteessa ystäviin ja sukulaisiin, niin siinä se nöyryytys korostuu vielä enemmän, jotka on töissä.

Jos työllistyminen ei aktiivisen työnhaun jälkeenkään tuota tulosta, seuraa pikkuhiljaa passivoituminen sekä stressi- ja oiretason voimakas kohoaminen, mihin liittyy kokemus pitkäaikaistyöttömyyden uhasta (Silvonen & Vuori 1998, 15-16). Jatkuva työnhaussa epäonnistuminen murentaa yksilön itsetuntoa ja heikentää tätä kautta myös aktiivisen työnhaun jatkumista.

Myöhemmässä seuranta-haastattelussa työnhakukurssin todettiin nostaneen turhautujien työnhakuintoa vain muutaman viikon ajan, jonka jälkeen työnhakuaktiivisuus laski jälleen. Kurssi koettiin etupäässä ansioluetteloiden ja työhakemuksien päivittäjäksi. Osa turhautujista oli kokenut väliaikaista piristymistä kurssin päätyttyä psyykkisessä olotilassaan, mutta kurssin vaikutukseen koettiin heikkenevän melko nopeasti. Osasy turhautujien kielteiseen määritykseen kurssista saattoi johtua heidän työttömyytensä jatkumisesta. Mikkonen (1997) tarkasteli työvoimakoulutuksen vaikuttavuutta ja päätyi tulkinnoissaan samaan johtopäätökseen. Jos työvoimakoulutuksella ei koettu olleen mitään vaikutusta omalla kohdalla, vähenee koulutuksen arvostus entisestään. Erityisesti tämä koski lyhyemmän, ohjaavan koulutuksen läpikäyneitä henkilöitä (emt. 109). Neljän turhautujan kohdalla työttömyys oli jatkunut keväästä. Vain yksi tämän kentän kurssilaisista oli siirtynyt koulutukseen, eikä nähnyt työnhakukoulutuksella olleen mitään merkitystä työnhakuaktiivisuuteensa. Turhautajat määrittivät tarvitsevansa yksilöllisempää ja jatkuvampaa ohjausta työnsaannissa.

Sopeutajat ja turhautajat erottuivat toisistaan erityisesti työnhakuaktiivisuudessa. Sopeutajat omaksuivat kurssin aikana uutta tietoa työnhausta ja työnhakumenetelmistä. Työnhakukaavakkeita ja ansioluetteloita osattiin laatia ja vaihtoehtoisista työnhankintamenetelmistä tiedettiin. Seurantahaastattelussa ilmeni, että sopeutajat eivät kuitenkaan käyttäneet kurssilla hankkimiaan uusia tietoja ja menetelmiä työnhaussa, vaan työnhaku oli edelleen passiivista. Turhautajat puolestaan käyttivät pääasiallisesti samoja työnhakumenetelmiä kuin ennen kurssia oli totuttu käyttämään. Turhautajat aktivoituivat kurssin jälkeen väliaikaisesti, silti työnhaku ei tuottanut tulosta. Työnhakukurssi koettiin varsin kielteisesti. Turhautujien kielteiseen määritykseen saattoi vaikuttaa myöskin epäonnistunut työnhaku.

6.6.3. Hyödyntäjät

Hyödyntäjien ryhmään kuului viisi kurssilaista. Tähän ryhmään sijoittamani kurssilaiset kuvasivat hyötyneensä eniten työnhakukoulutuksesta verrattuna muihin kurssilaisiin. Roolimäärityksissä hyödyntäjät kokivat aktivoituneensa pysyvämmiin, eikä aktivoitumisessa koettu samanlaista laskua kuin turhautuneiden ryhmässä. Psykkinen masentuneisuus oli vähentynyt selvästi eniten tässä ryhmässä ja hyödyntäjät kokivat saaneensa uutta rohkeutta työnhakuun. Kurssin merkitys hyödyntäjien roolimuuoksessa, psykkinen olotilan nousussa, uusien työnhakumenetelmien käytössä sekä aktiivisuuden kasvattajana työnhaussa koettiin merkittävänä. Psykkinen olotilan nousu määriteltiin aktiivisen työnhaun innovoijaksi. Oma rooli työnhakijana koettiin kurssin jälkeen pysyvämmiin vahvemmaksi.

(H14) Joo, kyllä mä oon saanut ihan uutta intoo. Mä oon lähtenyt liikkeelle uudella asenteella. Et, vaikka vielä ei oookkaan paikkaa löytynyt, niin kyllä mä uskon, että sitä työtä löytyy. Mulla on myös muita suunnitelmia. Voi olla, että mä alan yrittäjäksi tai meen lisäkouluttaan itteeni.

(H16) No, positiivisesti, että nyt on jotenkin saanut potkua takapuoleen, ei muuta kun reippaasti vaan jalkautumaan ja marssimaan tonne, et tavallaan oon niin kun saanut semmosta itsevarmuuttakin itselleen, et kun toinen sanoo, et kyllä se positiivisesti vaikuttaa.

Jälkimmäisessä tapauksessa kouluttajan tuki lisäsi koulutettavan itsevarmuutta työnhakijana. Tutkimukset ovat osoittaneet, että sosiaalinen tuki vähentää olennaisesti työttömyyden kielteisiä vaikutuksia mielenterveyteen ja auttaa työtöntä säilyttämään aktiivisen suhteen työnhakuun (ks. esim. Vinokur 1987). Myös ohjaajan antaman sosiaalinen tuen on todettu vaikuttavaa positiivisesti työnhakuun (Silvonen & Vuori 1998, 60). Itsetunnon vahvistumisella on myös merkittävä tehtävä työnhaun aktivoitumisessa.

Hyödyntäjistä yksi oli työllistynyt seurantahaastatteluun mennessä. Kaksi oli edelleen työttömänä, mutta he kokivat työnhakuaktiivisuuden kasvaneen merkittävästi työnhakukurssin jälkeen. Työttömänä olevat uskoivat työnhaun tuottavan tulosta lähitulevaisuudessa. Toisaalta työttömänä olevilla oli tavoitteena mm. siirtyä yrittäjäksi tai lähteä uudelleen kouluttautumaan. Kaksi kurssilaista oli siirtynyt koulutukseen. Toinen opiskelemaan ja toinen työvoimakoulutukseen. He määrittelivät työnhakukoulutuksen antaneen kimmokkeen heille opiskeluun. Nämä kurssilaiset olivat hyödyntäjistä nuorimpia, joten myös sillä saattaa olla merkitystä opiskeluun hakeutumisessa (ks. Vehviläinen 1998). Hyödyntäjät määrittelivät työnhakukoulutuksen aktivoivan heitä työhön, työvoimakoulutukseen tai opiskelemaan.

Hyödyntäjien työhistoria oli melko vaihteleva. Kolmella oli takanaan pitkä työura, joka oli päättynyt laman seurauksena työttömyyteen. Hyödyntäjistä yksi nuori oli valmistunut suoraan työttömäksi ja yksi oli siirtynyt lastenhoidon jälkeen työttömäksi. Hyödyntäjistä neljä oli työnhakukurssin aikaan ollut pitkäaikaistyöttömänä. Heistä kolmen työttömyys oli katkennut seurantahaastatteluun mennessä joko työn saantiin tai koulutukseen. Yleisesti ottaen hyödyntäjien työttömyydet olivat ennen kurssin alkua kestoiltaan sopeutujien luokkaa. Kaikki hyödyntäjät olivat hankkineet ammattikoulutuksen ja osalla heistä oli kokemusta työvoimakoulutuksesta. Hyödyntäjistä osa oli ollut mukana työllistämistoimenpiteissä.

Hyödyntäjät olivat sosiaalisesti varsin aktiivisia ja heillä oli vähintään kohtuullisesti harrastuksia. Työttömyys oli antanut heille mahdollisuuden ja aikaa käyttää enemmän aikaa ystäville ja harrastuksille. Hyödyntäjien päivä rakentui varsin monille asioille. Harrastusten, perheen ja ystävien merkitys korostui heidän kertomuksissaan. Työnhaussa hyödyntäjät kertoivat käyttävänsä monenlaisia menetelmiä. Pääosin ne koostuivat

työvoimatoimiston avoimien työpaikkojen seuraamisesta, internetissä olevien työpaikkojen etsimisestä ja lehti-ilmoitusten seuraamisesta. Työnhakumenetelmät olivat monipuolisemmat kuin sopeutujilla ja turhautujilla. Työnhaussa oli rohkaistuttu enenevässä määrin kokeilemaan myös suoria yhteydenottoja työnantajiin kurssituksen johdosta. Oleellisinta hyödyntäjien toiminnassa oli kuitenkin työnhakupystyvyyden vahvistuminen ja säilyminen selvästi pitempään kuin muissa ryhmissä. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu työnhakupystyvyyden vaikuttavan myönteisesti työllistymiseen (ks. esim. Vinokur & Schul 1995). Samoin lisääntyvät suunnitelmat vastoinkäymisten varalle lisäävät työllistymisen todennäköisyyttä (ks. Vesalainen & Vuori 1998, 49). Juuri tässä kohden hyödyntäjät erottuivat muista ryhmistä. Hyödyntäjillä oli useita suunnitelmia tulevaisuuden suhteen ja he uskoivat onnistuvansa työnhaussa. Kurssin merkitys korostui uuden työnhakuaktiivisuuden kasvattajana ja kurssilaiset kertoivat kurssin olleen myönteinen käänne heidän työnhaku-urallaan.

Hyödyntäjät erottuivat myöskin käsityksissään kurssista. He olivat tulleet kurssille avoimin mielin eikä kurssiin suhtauduttu kielteisellä asenteella. Koulutuksen aikana myönteinen käsitys omista työnhakuominaisuuksista sai vahvistusta ja työnhakua lähdettiin toteuttamaan aktiivisesti kurssin jälkeen. Hyödyntäjät omaksuivat siis jo kurssin aikana myönteisen asenteen omaan työnhakutilanteeseensa ja se saattoi osaltaan auttaa heidän työnhakupystyvyyttään.

6.6.4. Oman onnensa sepät

Sijoitin oman onnensa sepät-ryhmään viisi kurssilaista. Oman onnensa sepät -ryhmä kuvastaa työnhakuroolin olevan vahvasti sidonnainen työnhakijan omaan aktiivisuuteen ja oma-aloitteisuuteen. Tähän ryhmään kuuluvat kertoivat kurssin aktivoineen heitä työnhaussa vain vähäisessä määrin. Työnhakukurssin vähäiseen merkitykseen saattoi vaikuttaa osaltaan se, että ennen kurssia suoritettu työnhaku tuotti tulosta melko pian työnhakukurssin jälkeen. Oman onnensa sepät määrittävät työnhaun tuloksellisuuden olevan vahvasti kiinni itsestä, eikä työnhakukurssin merkitystä korostettu työ- tai opiskelupaikan saannissa. Oman onnensa sepät määrittelevät selvästi muita ryhmiä määrätietoisemmin itsensä aktiiviseksi työnhakijaksi. Heillä työnhakuaktiivisuus oli korkealla tasolla jo ennen työnhakukurssille saapumista. Kukaan tämän oman onnensa

sepistä ei pitänyt työttömyyttä nöyryyttävänä asiana, vaan työttömyys nähtiin luonnollisena osana nykypäivän työmarkkinoita. Oman onnensa sepät kokivat työttömyyden varsin väliaikaisena työmarkkina-asemana.

(H8) En mä tiedä aktivoiko se mua. Mä oon kyllä hakenut töitä muutenkin aktiivisesti. Et, ehkä se toimi niin ku ansioluettelon päivittäjänä meikäläisen kohalla. Mut, en mä nyt sanoisi, että se olis mun työpaikan saantiin vaikuttanut, että kyllä tän nykyisen työpaikan saantiin vaikutti se, että mä itte hommasin sen, eikä siihen kyllä sillä kurssilla ollu merkitystä. Et ei se kurssi ois ehtinyt siihen edes vaikuttaa.

Oman onnensa seppien keskimääräiset työttömyysajat olivat suhteellisen lyhyitä. Kaksi ryhmään kuuluvaa oli ollut pitkäaikaistyöttömänä kurssille tullessaan, mutta heidän työttömyytensä katkesi pian kurssin jälkeen joko työpaikan saantiin tai opiskeluun. Muut oman onnensa ryhmään kuuluvat olivat ennen työnhakukurssille tuloaan olleet työttömänä alle kolme kuukautta ja saivat töitä melko nopeasti kurssin jälkeen. Työnsaantiin ei työnhakukurssilla koettu olevan merkitystä, vaan se toimi lähinnä ansioluetteloiden ja työhakemusten päivittäjänä.

Oman onnensa sepät käyttivät selvästi eniten työnhaussa suoria yhteydenottoja työnantajiin ja suhdekontakteja mahdollisiin työpaikkoihin. Tämä näytti myös tuottavan tulosta työnsaannissa. Työvoimatoimiston roolia työpaikan hankkimisessa väheksyttiin. Sen ei nähty tukevan tuloksekasta työnhakua. Lehti-ilmoituksia, internettiä ja avoimia työpaikkoja työvoimatoimistossa kylläkin seurattiin, mutta tuloksekkaimmaksi väyläksi työnsaannissa koettiin ns. aktiiviset työnhakumenetelmät, kuten suorat yhteydet työnantajiin ja omat suhdeverkostot.

(H10) Mä oon menny työpaikkoihin ja kysynyt töitä tai sitte oon soitellu tai sitte oon menny kirjastoon ja kattellu näkykö (lehdissä) siellä työpaikkoja. Mä kirjotan hakemuksia, jos siellä näkyy. Lähettelen sitte niitä. Kyllä mä oon tosi aktiivinen, että soittelen ja käyn ite pääasiassa. Joskus käyn työkkärissä kattomassa, että löytyyks sieltä mitään.

Koulutuksen suhteen oman onnensa sepät olivat muuta ryhmää hieman koulutetumpia. Kahdella oli opistoasteen koulutus ja muilla ammatillinen koulutus. Työvoimakoulutuksesta tai tukityöllistämisestä ei ryhmällä ollut juurikaan kokemusta. Iän suhteen ryhmä erosi muista ryhmistä nuoruutensa suhteen. Neljä oman onnensa seppää oli alle 30 -vuotiasta. Oman onnensa sepät olivat työurallaan olleet aiemminkin

työttömänä, mutta työttömyyden kestot olivat olleet varsin lyhyitä. Nuoret olivat valmistumisen jälkeen olleet osa-aika- tai pätkätöissä.

Työn merkityksessä korostui selvimmin rahan ja toimeentulon tapaiset asiat. Työttömyyden kaltaiseen työmarkkina-asemaan ei koettu olevan ”varaa”, vaan työ koettiin tärkeäksi.

(H1) No, pääasiassa se merkitsee toimeentuloa. Eli, että saa rahaa. Se on ehdottomasti tärkein. Mut onhan se sitäkin, että pysyy vireänä. Mun kohdalla se raha on kuitenkin se pääasia, kun on toi velkavankeus asunnosta, et sen takia on vähän niin ku pakko saada töitä.

Taloudellisten ongelmien on todettu olevan yhteydessä työnhaun aktiivisuuteen pohjoisamerikkalaisilla työttömillä. Heikko taloudellinen tilanne aktivoi työtöntä työnhakuun (Vinokur & Caplan 1987). Suomessa työterveyslaitoksen tekemissä tutkimuksissa ei työttömien heikko tai hyvä taloudellinen tilanne ei ollut yhteydessä työnhakuaktiivisuuteen, mutta taloudellisen tilanteen heikkenemisen todettiin selittävän erittäin merkitsevästi työnhakuaktiivisuuden lisääntymistä työttömillä (Vesalainen & Vuori 1996). Oman onnensa sepillä ei taloudellisessa tilanteessa tapahtunut merkittäviä muutoksia, vaan työnhakuaktiivisuus oli korkealla koko tutkimuksen seuranta-ajan.

Oman onnensa sepät määrittivät ystävöverkostonsa varsin laajaksi. Samoin harrastuksia oli paljon. Oman onnensa sepät kertoivat päivänsä rakentuvan monesta palasesta. Työnhaku korostui monien kertomuksissa. Muihin ryhmiin verrattuna oman onnensa sepät toimivat aktiivisesti myös monilla muilla elämänalueilla, eivätkä ainoastaan työnhaun alueella.

7. YLTÄÄKÖ AKTIVOIVA TYÖVOIMAPOLITIikka TAVOITTEISIINSA?

Suomalaisen työvoimapolitiikan velvoittavuus on kasvanut 90-luvulla. Tämä ei ole poikkeuksellista politiikkaa, vaan samanlaisia suuntauksia on ollut havaittavissa muissakin maissa. Kannustimilla ja työvelvoitteilla (workfare⁹) tarkoitetaan eri maissa hieman eri ratkaisuja, joskin pakon ja työhön velvoittamisen elementti tuntuu olevan yleisesti voimistumassa (Kosonen 1998, 50-51).

Työvoimapolitiikan linjamuutokseen on syynä aiemman keinovalikoiman epäonnistuminen. Työttömyys on edelleen korkealla tasolla. Yksilöillä ongelmat kasaantuvat erityisesti pitkäaikaistyöttömillä. Vaikka työllisyys paranee vähitellen talouden myönteisen kehityksen seurauksena, ei työpaikkoja ole tarjolla entiseen malliin. Pehkosen mukaan työmarkkinatilanteen vaikutus työllistymistodennäköisyyteen näyttää heikkenevän työttömyyden keston pidentyessä eli työmarkkinatilanteen elpyessä pitkään työttömänä olleet eivät työllisty juurikaan paremmin sen paremmin kuin synkimpinä aikoina (Pehkonen 1998, 236). Korkea työttömyys vaikeuttaa aiempaa enemmän pitkäaikaistyöttömien kiinnittymistä työelämään. Seuraavassa erään pitempään työttömänä olleen kurssilaisen kommentti tutkittavalta työnhakukurssilta:

(H13) Et, miten mä käännän tän työttömyyden positiiviseksi seikaks tässä mun anomuksessa? Laitanko mä tähän, että mä oon ollu sapattivapaalla pari vuotta vai pitäiskö mun sittenkin keksiä jotain muuta?

Pitenevän työttömyyden seuraukset voivat tulevaisuudessa olla vielä vakavampia. Työttömyys ei ole ainoastaan yksilön ongelma, vaan se saattaa haitata koko yhteiskunnan talouden kasvua. Laajemmin tarkasteltuna kyse on myös hyvinvointivaltion rakenteiden ylläpidosta. Jos työvoimapula yllättää demografisten muutosten seurauksena 2000 –luvun alkupuoliskolla, kuten joissakin arvioissa on päätelty, ei työstä syrjäytynyttä väestönosaa kyetä välttämättä integroimaan työmarkkinoille. Samalla työhönosallistumisasteen ylläpitäminen tai sen kasvattaminen voi olla hankalaa (ks. esim. Rantanen 1997, 85-132). Työn etsinnän ja yhteensovittamisen teoriassa (theory of search and matching) oletetaan,

⁹ Kosonen tarkoittaa Workfare state –käsitteellä työhön aktivoivaa kannustin tai velvoitevaltiota

että työnhakijat eivät tiedä riittävästi työtilaisuuksista tai palveluehdoista ja vastaavasti työnantajilla ei ole tarpeeksi tietoa tarjolla olevista työntekijöistä. Toisena lähtökohtana on huoli työttömien työnhakijoiden työnhakuaktiivisuuden vähentymisestä työttömyyden pidentyessä, ja tähän pyritään vaikuttamaan työnhakua aktivoivin toimin (Snower 1997, 27-31). Lisäksi tiedetään, että työpaikan löytäminen edellyttää usein sosiaalisia suhteita ja yhteyksiä työmarkkinoihin, jotka esimerkiksi pitkään työttömänä olleilla eivät pääse kehittymään (ks. esim. Gallie & Vogler 1994).

Suomalaisessa kannustinideologiassa on löydettävissä mielenkiintoisia piirteitä. Vielä 1980 -luvulla puhuttiin ”työhullusta” kansasta pohjolan perukoilla. 1990 -luvulla keskustelun suunta on muuttunut massatyöttömyyden myötä. Nyt puhutaan työttömien aktivoinnista ja liian korkeasta sosiaaliturvan tasosta, joka luo kannustinloukkuja (Kosonen 1998, 352). Työyllykkeet eivät sinällään ole uusi asia – vielä 1950-1960 –luvulla työttömyysturva oli varsin heikko ja kannustimet vahvoja – mutta nyt keskustelua käydään massiivisen joukkotyöttömyyden tilanteessa. Linja velvoitteisiin on sama koko Pohjoismaissa (emt., 356). Onko asia todella näin? Olemmeko laiskistuneet (tai osa meistä) vai onko kyse jostakin syvemmästä? Suomen bruttokansantuote on huomattavasti korkeampi kuin 80 -luvun lopulla, mutta nyt korkeampi kansantuote saavutetaan tehokkaammin ja vähemmällä työväellä. 90 -luvun loppupuolen ongelma onkin muodostunut työmarkkinoiden polarisaatio, pitkäaikaistyöttömyys ja alueellinen murros (Böckerman 1998).

Muuttoliike on kiihtynyt 90 -luvulla ja työpaikat syntyvät edelleen pääosin Etelä-Suomeen. Samoin ikäsyrrjintä on muodostunut todelliseksi ongelmaksi työmarkkinoilla (Rajavaara 1998). Toisaalta ikääntyneitä työttömiä kannustetaan työmarkkinoille esimerkiksi työllisyysasteen ylläpitämiseksi ja tulevien eläkekustannusten alentamiseksi, mutta toisaalta hyväksytään tämän hetken työmarkkinoiden realiteetit ja se, että kaikille ei näytä löytyvän työtä. Työnhakukoulutuksen kaltaiset toimet näyttävät olevan vaatimattomia toimia ikäihmisten työmarkkinoille kiinnittämiseen. Tässä tutkimuksessa ikäihmisiä ei ollut lainkaan mukana. Yli 50 -vuotiaita ei välttämättä ensikädessä ohjata työnhakukurssille, vaan heihin kohdistetaan muita työvoimapolitiittisia toimia, kuten esim. kuntoutusta (ks. Peltoniemi ym. 1998, 191). Ikääntyneiden halua osallistua

työnhakukurssille saattaa vähentää myös se, että monilla heistä on mahdollisuus päästä ns. eläkeputkeen (ks. esim. Viitanen 1998, 249-250). Tämä saattaa olla yksi syy myös sille, miksi tutkittaville työnhakukursseille ei hakeutunut ikääntyneitä työnhakijoita (ks. liite 3; vrt. Vesalainen & Vuori 1998, 25).

Tämän tutkimuksen tulokset eivät niinkään anna tukea työnhakukoulutuksen suoraan työhön aktivoivalle linjalle, vaan pikemminkin koulutus näyttäisi aktivoivan työttömiä pois työttömyydestä, mutta ei kaikissa tapauksissa kohti työelämää. Osittain syy tähän voi löytyä myöskin Jyväskylän ja koko Keski-Suomen työvoimapiirin suhteellisen hankalasta työttömyystilanteesta, vaikka taloudellinen kasvu on ollutkin suotuisaa. Mihin aktivoiva, työhön kannustava linja ohjaa ihmisiä? Alle 20 -vuotiaita työmarkkinatuen saajia koskeneessa tutkimuksessa todettiin aktiivisen työvoimapolitiikan aktivoivan nuoria, mutta ei merkittävästi työelämään, vaan lähinnä koulutukseen ja opiskeluun (Aho & Vehviläinen 1997). Työllisyyden parantamiseksi tehdyt lukuisat toimenpiteet eivät ole olennaisesti lisänneet työpaikkoja. Paikoin ne ovat jopa kääntyneet itseään vastaan ja johtaneet työvoimalla spekulointiin (Rantanen 1997, 111). Kun työllisyyspolitiikassa etusijalle on nostettu aktivointi eli kannustin- ja velvoitelinja (workfare), niin etenkin nuorten työttömien edellytetään hakeutuvan koulutukseen ja töihin passiivisen tuen vastaanottamisen sijasta; yleiseen työllisyystilanteeseen tällä on vähän vaikutusta (Kosonen 1998, 387). Työnhakukoulutus on jatkoa työvoimapolitiikan kannustin- ja velvoitelinjalle. Se laajentaa velvoitepolitiikkaa koskemaan koko työttömien työnhakijoiden joukkoa. Vastuun siirto yksilöille ja oma-aloitteisuus ovat työnhakukoulutuksen ydinajatuksia. Ne, jotka omaksuvat yksilöllisen vastuunsa työnhaussa, saavat eniten mahdollisuuksia työmarkkinoilla. Kososen (1998) mukaan normatiiviselta kannalta linjanveto sen sijaan merkitsee siirtymää (paluuta) työttömyysongelmien yksilöllistymiseen niiden yhteiskunnallisen luonteen sijaan (emt., 387).

Kannustin- ja velvoitelinjaa perustellaan työnteon ja työllisyyden lisäämisellä. Erityisesti huomiota on saanut Tanskan uusi, vuodesta 1994 toteutettu työmarkkinapolitiikka (ks. tarkemmin Skog & Räisänen 1997). Tämä ei välttämättä ole velvoittavan työvoimapolitiikan ainoa peruste. Kun esimerkiksi vaaditaan korvaustason tai kattavuuden laajentamista tai supistamista, niin ”todellinen” tavoite ei aina suinkaan ole

sosiaali- tai työvoimapolitiittinen. Taustalta saattavat löytyä aluepoliittiset tai työmarkkinajärjestöjen valtasuhteisiin liittyvät pyrkimykset (Vähätalo 1998, 74). ”Oikeista työttömistä”, ”sosiaaliturvan väärinkäyttäjistä” –keskustelu perustuu usein asenteisiin, ei tutkimuksiin. Keskustelu ei sinällään ole uutta, vaan toistaa itseään vuosikymmenien jopa vuosisatojen takaa (Nygård 1998).

Velvoittavaa työvoimapolitiikkaa perustellaan moraalilla. Pienellä palkalla tehtyä työtä arvostetaan enemmän kuin sosiaaliturvan varassa elämistä. Julkisuudessa suhtaudutaan mahdollisiin sosiaaliturvan väärinkäyttöksiin ankaralla kädellä. Moraalipoliittisella keskustelulla on ollut omat vaikutuksensa 90-luvulla tehtyihin sosiaaliturvan leikkauksiin. Sosiaaliturvan varassa elämistä ja etuuksien väärinkäyttämistä on käytetty oikeutuksena 90-luvulla tehdyissä sosiaaliturvan leikkauksissa (Kortteinen & Tuomikoski 1998; Vähätalo 1998). Toisaalta sosiaaliturvan tasoa väitetään korkeaksi ja sen oletetaan aiheuttavan kannustinongelmia työttömien hakeutuessa työhön.

Oman onnensa sepät ovat tämän tutkimuksen työnhakutypologian se ryhmä, jolla on suurimmat mahdollisuudet selviytyä työmarkkinoilla. Oma-aloitteiset, vastuun työnhaussa itselleen kasaavat työnhakijat menestyvät työnhaussa. Yhteiskunnan tuen merkitystä työnhaussa väheksytään ja oman pärjäämisen mentaliteetti on voimakas. Velvoittavan työvoimapolitiikan menestyjät ovat vahvoja työnhakijoita, joilla on usein myös taustatekijät kunnossa. Yksilön vastuun omaksumislinja tiivistyy hyvin yleisönosastokirjoitukseen:

”Onko hiljaisena tavoitteena luoda Amerikan mallin mukainen halpa työntekijöiden joukko, joka ei voi palkallaan elää ihmisarvoista elämää? Jos mies haluaa perustaa ja hankkia lapsia, hän tarvitsee kumppanin. Ellei naisenpuolia kerta kaikkiaan ole, niin eivät siinä kosintasuunnitelmat, tilannekatsaukset enempää kuin kurssitkaan auta. Mahdollisista irtonumeroista ei myöskään ratkaisuja löydy. Sama asia on työnhaussa. Olen ollut neljäkymmentä vuotta työelämässä. Kohdalle on sattunut useita työpaikan konkurseja. Monta työpaikkaa on kuihtunut pois tai joutunut kaupanteon kohteeksi. Ainoatakaan työpaikkaa en ole työvoiman kautta saanut. Itse ne on haettava. Ei ole työnhakukurseja käydä. Kyllä ne on hölynpölyä ja silkkaa verorahojen polttamista.” Nimimerkki SS (AL 17. 10. 1998)

Työvoimatoimiston johtaja vastaa kirjoittajan syytöksiin:

”Jos nimimerkin ei ole tarvinnut työnhakukursseja käydä ja työpaikat ovat aina löydetty, niin onneksi olkoon! Kaikki eivät pysty näin toimimaan ja kaikilla aloilla näin hyvää tilannetta ei ole. Työmarkkinat ovat osaamisvaatimuksiltaan muuttuneet ja moni kaipaa opastusta työnhakunsa alkutaipaleille, varsinkin jos siitä on kulunut jo aikaa. Tänä vuonna pidetyistä työnhakukursseista olemme asiakkailta saaneet erinomaiset palautteet, joten suorittaneiden mielestä kyse ei ole ollut suinkaan turhista kursseista.” (AL 23.10 1998).

Työn etsinnän ja yhteensovittamisen teoriassa (theory of search and matching) oletetaan, että työnhakijat eivät tiedä riittävästi työtilaisuuksista tai palveluvaihtoehtoista ja vastaavasti työnantajilla ei ole tarpeeksi tietoa tarjolla olevista työntekijöistä. Toisena lähtökohtana on huoli työttömien työnhakijoiden työnhakuaktiivisuuden vähentymisestä työttömyyden pitkittyessä ja tähän pyritään vaikuttamaan työnhakua aktivoivin toimin (Snower 1997, 27-31). Työnhakukurssin merkitys vaihtelee työnhakijoiden mielessä paljolti aiemman työvoimatoimistossa saadun palvelun mukaan. Työhallinto pyrkii uudella palveluprosessilla aktivoimaan työttömiä monin tavoin. Yksi esimerkki aktivointilinjauksesta ovat työhallinnossa muutettavat nimikkeet; aikaisemmin työhallinnon eräs palvelunumero oli ”työttömän linja”. Uudistuksen myötä nimike vaihtui ”työnhakijan linjaksi”. Työhallinto pyrkii tietoisesti uudistumaan ja samalla aktivoimaan asiakkaitaan. Ydinajatuksena on pyrkimys saada asiakkaat omaksumaan uusi, aktiivisempi ja omatoimisempi toimintalinja.

Työttömyyden tilastollisessa määrittelyssä esiintyy vaihtelua työttömän aktiivisuuden mukaan. Tilastokeskus perustaa nykyisen arvionsa työttömyydestä Euroopan Unionin käytäntöön, jossa työttömäksi luokitellaan henkilö, joka on hakenut tai jolle on tarjottu työtä viimeksi kuluneen kuukauden aikana. Työministeriö puolestaan luokittelee työttömäksi työnhakijaksi henkilön, joka täyttää työttömyysturvan saamiselle asetetut ehdot (Työvoima 2017; Vähätalo 1998). Työttömyyden määrittelyn monimutkaistuminen vaikeuttaa selkeiden tulkintojen esittämistä.

Työmarkkinoiden polarisoituminen ilmenee myöskin työttömien työnhaussa. Uusista työhallinnon palvelumuodoista, kuten työnhakukurssista näyttää olevan olevan hyötyä juuri niille työnhakijoille, jotka jo aiemmin ovat olleet keskimääräistä vahvemmillä työmarkkinoilla. Esimerkiksi työhön-ryhmiä tarkastelleessa tutkimuksessa todettiin, että

mitä kauemmin työttömyys oli kestänyt, sitä epätodennäköisemmin kurssille osallistunut henkilö oli työssä puolen vuoden seurantakartoitukseen mennessä (Vesalainen & Vuori 1998, 44-45). Työelämästä syrjäytyneille (tai todellisessa syrjäytymisvaarassa oleville) työnhakukoulutus ei tämän tutkimuksen mukaan näytä tukevan työhön aktivoitumista. Tulos ei sinällään ole yllätys ja työnhakukoulutuksen pääasialliseksi kohderyhmäksi valittiin jo alunperin lyhyen aikaa työttömänä olleet työnhakijat (ks. esim. HE 178/1997 vp). Jyväskylässä ja monilla muilla paikkakunnilla työnhakukoulutusta on kuitenkin pyritty tarjoamaan kaikille halukkaille. Heikoimmassa asemassa oleville työnhakijoille kaivattaisiin laajempia ja samalla intensiivisempiä tukitoimia. Koulutukseen ohjaamisessa, riittävän toimeentulon takaamisessa ja syrjäytymiskierteen ehkäisemisessä kaivattaisiin lisäresursseja.

Työministeriön uudistusprosessin viimeisimmässä ehdotuksessa tavoitteena on lisätä työttömien määräaikaishaastatteluja (TM:n budjettiesitys 1999). Kysymys kuuluukin; ovatko nämä toimet riittäviä pahimmassa syrjäytymisvaarassa oleville työttömille? Työhallinnon kentältä on kulunut kommentteja siitä, että nykyiset työvoimahallinnon henkilöstöresurssit ovat riittämättömiä uuden tiheimmän määräaikaishaastatteluprosessin läpiviemiseen. Erityisesti ongelmat kasautuvat suurten keskusten työvoimatoimistoihin, jossa asiakasmäärät ovat henkilöstöresursseihin nähden suhteutettuna korkeita. Köyhän miehen työvoimapolitiikka on kuitenkin hankalaa tilanteessa, jossa työttömille tarjottavien palveluiden ja aktivoimien tarve on suuri, mutta resursseja on jaossa niukalti.

Työnhakukoulutuksen merkitystä arvioitaessa ei ole syytä tehdä yksioikoisia tulkintoja. Silvosen & Vuoren (1998) tekemässä tutkimuksessa todettiin todettiin työnhakuryhmissä mukana olleiden psyykkisten oireiden lieventyneen. Erityisesti työnhakuryhmiin osallistuneista hyötyivät ne, jotka eivät olleet työllistyneet puolivuotis seurantaan mennessä (emt., 59). Myöskin tässä tutkimuksessa useimmat kurssilaiset ilmoittivat työnhakuaktiivisuudessa ja työnhakupystyvyytensä kasvun ohella myöskin psyykkisen olotilansa piristymistä, jolla on oma myönteinen vaikutuksensa työnhakuun. Tosin aktivoituminen ja psyykkinen piristymisen oli useimmilla kurssilaisilla väliaikainen ilmiö. Kurssin jälkeen useimmat lähtivät innokkaina etsimään työtä, mutta muutaman viikon kuluttua kurssista kurssilaiset kertoivat työnhakuaktiivisuutensa laskeneen (vrt. Silvonen & Vuori 1998). Useat kurssilaiset kokivatkin seuranta haastattelussa

intensiivisemmän ja jatkuvan työhön aktivoinnin tarpeelliseksi. Työnhakukoulutuksen aktivoiva vaikutus jäi varsin lyhytaikaiseksi useimmilla kurssilaisilla. Tämä antaakin aiheen kysyä sitä, onko työnhakukoulutuksen funktio pinnallinen ja jos näin on, niin miten sen vaikuttavuutta voitaisiin lisätä. Sinällään psyykinen piristyminen ja työnhakupystyvyyden väliaikainen nousu on työttömän kannalta myönteinen seikka ja se saattaa edesauttaa työn etsintää. Toisaalta, jos kurssin anniksi kurssilaisen kannalta jää vain väliaikainen aktivoituminen, ei työnhakukurssin funktiota voida pitää kovin merkittävänä. Mikkosen (1997) mukaan työvoimakoulutuksen ja erityisesti ohjaavan koulutuksen vaikutuksia itsetuntoon voidaan myös vähätellä tai pitää toisarvoisena ja ns. terapeuttisena vaikutuksena. Niiden merkitys välillisesti työmarkkina-asemaan vaikuttavina tekijöinä voi olla arvaamattoman suuri, joskin melko mahdoton määrällisesti mitata tai ilmaista (emt., 32).

Jatkuvan työnhakuaktiivisuuden ylläpitäminen on erityisen tärkeää Keski-Suomen kaltaisilla työnhakualueilla, jossa avoimia työpaikkoja on vähemmän ja jossa työttömyysaste on keskimääräistä korkeampi. Työnhakukoulutuksen haasteeksi nouseekin sen funktio tilanteessa, jossa työnsaanti on keskimääräistä vaikeampaa ja jossa työttömän riski ajautua pitkäaikaistyöttömäksi on keskimääräistä suurempi. Tämä tutkimus eroaa aikaisemmista työnhakukoulutusta tarkastelleista tutkimuksista siinä, että tutkimukseen osallistuneet kurssilaiset etsivät työtä alueelta, jossa työttömyysaste on ollut keskimääräistä korkeampi koko 90-luvun ja jossa työmarkkinoiden dynamiikka on ollut keskimääräistä vähäisempää (ks. Böckerman 1998). Jatkotutkimusten kannalta kiintoisaa olisikin selvittää sitä, miten työnhakukurssitus vaikuttaa työnhakijan työnhakupystyvyyden ylläpitoon eri alueilla sekä mikä merkitys avoimien työpaikkojen määrällä ja työttömyysasteella on työnhakijoiden työnhakukurssin kokemiseen. Ikääntyneitä työnhakijoita tutkittaessa havaittiin alueen työttömyysasteella olevan tilastollisesti merkitsevä vaikutus työttömän työnhakijan työnhakuaktiivisuuteen (Viitanen 1998, 256).

Ulrich Beckin (1992) mukaan fyysisten ja psyykkisten terveysten riskien privatisaatio siirtyy yksittäisten työntekijöiden kannettavaksi riskiyhteiskunnassa. Samalla joustavan pluralisoituneen alityöllisyyden muodot lisääntyvät (emt., 142). Työn ja työllisyyden välisen rajan tullessa joustavaksi alityöllisyyden muodot kasvavat. Tämä ei voi olla

vaikuttamatta myöskin työttömien asemaan. Kun työvoimalta edellytetään joustavuutta, menestyvät työmarkkinoilla parhaiten ne, joiden kompetenssi on riittävä ja jotka kykenevät vastaamaan työn puutteesta johtuvien riskien seuraukset itse. Suikkasen (1998) mukaan palkkatyön osittaisuus koskee 1/3 työssäkäyvästä väestöstä. Kahden kolmasosayhteiskunnan ulkopuolella elää n. 600 000 – 700 000 ihmistä, joiden elämässä työttömyys on toistuva, usein melko pysyvä tila. Lisäksi työmarkkinoilla on niitä, joilla on heikon koulutuksen vuoksi huono kilpailukyky (emt., 28). Työnhakukoulutuksen kaltaisella velvoittavan työvoimapolitiikan muodolla on mahdollista aktivoida erityisesti sellaisia työnhakijoita, joiden työttömyys ei ole kestänyt pitkään ja joiden työelämää koskivat kvalifikaatiot ovat kunnossa. Tämä edellyttää myöskin avointen työpaikkojen olemassaoloa. Nousukauteen sijoittuvalla aktivoinnilla on mahdollista lisätä työmarkkinoiden dynamiikkaa. Velvoittava työvoimapolitiikka ei näytä helpottavan merkittävästi heikommassa asemassa olevien työttömien asemaa. Työttömyydestä aiheutuvat riskit siirtyvät yhä useammin yksilön vastuulle. Heikoimmassa asemassa olevat, usein työttömyyttä kohtaavat ihmiset tarvitsevat uudenlaisia tukitoimenpiteitä.

Työnhakukoulutuksen suhteen oleelliseksi seikaksi nouseekin työnhakijan työnhakuaktiivisuuden jatkuva ylläpitäminen. Erityisesti tämä koskee niitä työnhakijoita, joiden kohdalla pitkään jatkunut aktiivinenkaan työhaku ei tuota tulosta. Yhden tai kahden viikon mittaiselta kurssilta ei kuitenkaan tule odottaa liikoja. Työnhakukoulutus saattaa työnhakijoiden kohdalla toimia korkeamman työttömyyden alueilla työttömyyden tienjakajana tai käännekohtana työttömän työmarkkinapolulla. Avomien työpaikkojen vähäisyyden takia osa työnhakijoista saattaa aktivoitua opiskelun tai työvoimakoulutuksen kaltaisiin työmarkkina-asemiin, kuten tässä tutkimuksessa kävi ilmi. Työnhakukoulutuksella saattaakin olla työmarkkinoiden dynamiikkaa välillisesti kiihdyttävä tehtävä sen välittömien vaikutusten lisäksi.

Työnhakukoulutus on yksi työvoimapolitiikan työhön kannustavan linjan muodoista. Pohdittaessa työttömyyden syitä ja seurauksia sekä työttömien aktiiviseen työn etsintään kannustavia keinoja ei ole syytä unohtaa koko työvoimapolitiikan kokonaisuutta ja sen tehtävää. Viitasen (1998) mukaan kannustavuusvaikutusten rinnalla tulisi kokonaisvaltaisessa tarkastelussa ja uusia toimintamalleja suunniteltaessa kiinnittää huomiota työvoiman kysynnän suuruuteen, joustavuuteen ja kohdentumiseen. Samoin pitäisi kiinnittää huomiota sekä työttömyyskorvauksen tehtävään palkkatuloja

kompensoivana etuutena työttömäksi joutumisen jälkeisessä tilanteessa että työttömyysturvan ja muun sosiaaliturvan vaikutukseen ja yhteensovittamiseen. Lisäksi laajemmin katsottuna olisi syytä pohtia myös sitä, mitkä aktiivisuuden muodot ovat yhteiskunnan näkökulmasta katsottuna hyödyllisiä ja hyväksyttäviä (emt., 242).

LÄHTEET:

- Aalto, T. (1996): Epävakaiden työmarkkina-asemien kasaantuminen samaan parisuhteeseen. Teoksessa Olli Kangas & Veli-Matti Ritakallio (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990- luvun puolivälin Suomessa. Stakes, Tutkimuksia 65: 1996. Helsinki.
- Aho, S., Nätti, J., Suikkanen, A. (1996): Työvoimakoulutuksen ja tukityöllistämisen vaikuttavuus 1988-1992. Työpoliittinen tutkimus nro. 144. Työministeriö, Helsinki.
- Aho, S., Vehviläinen, J. (1998): Keppi ja Porkkana. Tutkimus alle 20-vuotiaita aktivoivan työvoimapolitiittisen uudistuksen vaikutuksista ja koulutuksen ulkopuolelle jäävistä nuorista. ESR-julkaisut 3/1997, Työministeriö. Helsinki.
- Antonovski, A. (1979): Health, stress and coping. Jossey-Bass, San Francisco.
- Arajärvi, P. (1998): Toimeentulo ja perustulo. Talous ja yhteiskunta 1/1998, vol 26., 65-76. Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Azrin N. & Besalel V. (1980): Job club counselor's manual. A behavioral approach to vocational counseling. U.S.A
- Axelsson, R. (1992): Arbetsmarknadsutbildningens privat- och samhällsekonomiska effekter. Institutionen för nationalekonomi Umeå universitet. Arbetsmarknadsdepartementet, Stocholm.
- Beck, U. (1992): Risk society. Towards a New Modernity. Sage publications.
- Bolles R. (1982): What Color is Your Paraschute? A Practical Manual for Job-Hunters & Career- Changers. Revised and Enlarged 1982 Edition. Ten Speed Press
- Budd, A. & P. Levine & P. Smith (1987): Long-term unemployment and the shifting U-V curve. A multi-country study. European Economic Review, 31, 296-305.
- Böckerman, P. (1998): Alueet työttömyyden kurimuksessa. Kunnallisan kehittämissäätö. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 1998.
- Calmfors, L. (1995): What can we expect from active labour market policy? Reprint series No. 546, Institute for International Economic Studies, Stocholm University.
- Curran J. & al (1992): JOBS: A Manual for Teaching People Successful Job Search Strategies. Michigan Prevent Center. Univercity of Michigan
- Gallie, D., Marsh, C. & Vogler, C. (toim.) (1994): Social change and the experience of unemployment. Oxford University Press, New York.

- Gorz A. (1980): Eläköön työttömyys! Helsinki. Painokas OY.
- Gronow J. (1982): Työn vapauttaminen vai työstä vapautuminen? - Andre Gorzin Jäähyväiset Proletariaatille. Kirjassa eläköön työttömyys; liitteet.
- Grönfors M. (1982): Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Juva: WSOY.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle työvoimapolitiittisen järjestelmän uudistamiseen liittyväksi lainsäädännöksi. HE 178/1997 vp
- Heikkilä M. (1992): Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990. Helsinki.
- Heikkilä, M. (1995): Sosiaalisten ongelmien ja taloudellisten muutosten välisestä yhteydestä. Talous ja yhteiskunta 3/1995, 3-13.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H: (1982): Teemahaastattelu. Gaudeamus. Kyrrii OY. Helsinki.
- Holstein J. & Gubrium J. (1995): The Active Interview. Qualitative Research Methods Series 37. A Sage University Paper.
- Jahoda, M., Lazerfeld, P. F., Zeisel, H. (1933/1971): Marienthal: The sosiography of an unemployed community. Aldine. Atherton. Chicago, New York.
- Julkunen R. (1997): Työyhteiskunnan tulevaisuus - Tosiasiat, projektiot ja optiot. Teoksessa Kuusi esseetä työn ja työyhteiskunnan tulevaisuudesta. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1997/5.
- Julkunen, R. & Nätti, J. (1995): Muuttuvat työajat ja työsuhteet. Työministeriön työaikamuotojen tutkimus- ja kehittämissuunnitelman 1. vaihe. Työministeriö, työpoliittinen tutkimus nro. 104. Helsinki.
- Julkunen, R. & Nätti, J. (1998): Työn jakaminen – kuolleena syntynyt ajatus. Talous ja yhteiskunta 1/1998, vol 26., 9-20. Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Kahri T., Kytönen J., Rautonen J., Vainio S. (1994): Töitä on! Työhaun ja urasuunnittelun opas. Tammi. Helsinki
- Kalela, J. (1989): Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Valtion painatuskeskus. Työvoimaministeriö, Helsinki.
- Kalimo, R. & Vuori, J. (1992): Työttömyys ja terveys. Tutkimuskatsaus. Helsinki, Työterveyslaitos, katsauksia 123.
- Karisto, A, Haapola, I & Takala, P.(1988): Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka. Suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. Juva 1988.

- Kasvio, A. (1994): Uusi työn yhteiskunta. Gaudeamus, Helsinki.
- Kiander J. (1998a): Työvoiman kysyntä ja yritysten hinnanasetanta. Kirjassa Suomalainen työttömyys (toim.) Pohjola M.
- Kiander J. (1998b): Kirjassa Takaisin täystyöllisyyteen. TSL ry; Painohäme OY
- Koistinen, P. (1993): Lama ja työvoimapolitiikan linjavalinnat Suomessa. Työelämän tutkimuskeskus. Työraportteja 43/1993. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos.
- Koistinen, P. (1994): Kilpailevia ratkaisuja työllisyyteen. Suomen ja Ruotsin työmarkkinoiden ja työvoimapolitiikan vertailuja lamavuosina 1990-1994. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia. Sarja B nro. 17.
- Kokko, K. (1996): Työttömyys ja psyykinen hyvinvointi. Kirjassa Lapsesta aikuiseksi. Atena kustannus OY. Jyväskylä.
- Kontula, O. & Koskela, K. (1994): Ketkä Suomessa kokevat nälkää ja mistä syystä? Teoksessa Heikkilä Matti, Hänninen Sakari, Karjalainen Jouko, Kontula Osmo & Koskela Kaj (toim.): Nälkä. Stakes ja STM. Raportteja 153. Helsinki
- Kortteinen, M. & Tuomikoski H. (1998a): Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Tammi. Hanki ja jää sarja. Helsinki.
- Kortteinen M. & Tuomikoski H. (1998b): Miten työttömät selviytyvät? Yhteiskuntapolitiikka, 63 (1), 5-13
- Kosonen P. (1998) Pohjoismaiset mallit murroksessa. Vastapaino 1998.
- Kusenius L. (1996): Työnhaku. Kirja, jonka avulla opit hakemaan työtä tehokkaasti. Pagina. Helsinki.
- Kuusi P. (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo 1961.
- Kyntäjä, T. (1993): Tulopolitiikka Suomessa - Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Gaudeamus, Helsinki.
- Lahelma, E. (1989): Työttömien työkyky ja työmarkkina-aseman muutos. Hki. Kuntoutussäätiö.
- Layard, R. & S. Nickell & R. Jackman (1994): Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market. Oxford University Press.
- Leana, C. & Feldman, D. (1995): Finding New JOBS after a Plant Closing: Antecedents and Outcomes of the Occurance and Quality of Reemployment. Human Relations, 48, 1381-1401.

- Lehto, J. (1991): Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja terveyshallitus, Tutkimuksia 1/1991. Helsinki.
- Löydä paikkasi. (1996): Aktiivisen työnhakijan opas. Helsingin Sanomat. Helsinki.
- L1005/93 Laki työvoimapalvelusta
- L681/1997 Laki työmarkkinatuesta
- Manninen, J. (1993): Akateemiset työttömät työnhakijat. Elämäntilanne ja työvoimakoulutus. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 137. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Helsinki.
- Mikkonen, I. (1997): Työvoimakoulutus osana työmarkkinapolkua. Koulutuksen vaikuttavuus yksilötasolla. Työpoliittinen tutkimus nro. 174. Työministeriö, Helsinki.
- Mayhew H. (1861-1862): London labour and London poor. London: Griffin, Bohn and Company.
- Naumanen P. & Silvennoinen H. (1996): Löytyykö työtä? Työelämän koulutustarpeet osa 2. Työpoliittinen tutkimus. Työministeriö. Helsinki.
- Nickell S. (1998): Kirjassa Suomalainen työttömyys (toim.) Pohjola M.
- Nygård, T. (1998): Eriäinen historia. Atena kustannus. Jyväskylä.
- OECD (1990): Labour Market Policies for the 1990's. Paris.
- Opetusministeriö 1993: 16. Koulutuksella 2000-luvulle. Koulutussuunnittelua neuvottelukunnan selvitys. Työryhmämuistioita 16.
- Pasanen T. (toim.) (1994): Työnhaun abc-kirja. Työväen sivistysliitto. Helsinki.
- Patterson, G. & Forgatch, M. (1985): Therapist Behaviour as Determinant for Client Noncompliance: A Paradox for the Behaviour Modifier. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53 (6), 846-851
- Pehkonen, J. (1998): Pitkäaikaistyöttömyys. Teoksessa Pohjola M. (toim.) Suomalainen työttömyys. Taloustieto Oy, Helsinki 1998: 220-244.
- Pekkarinen, J. & Vartiainen, J. (1993): Suomen talouspolitiikan pitkä linja. WSOY. Helsinki.
- Peltoniemi, J., Puumalainen, J., Järvikoski, A. (1998): Hoito ja kuntoutus asiakkaan orientaationa ja työvoimaneuvojan jatkosuosituksena. Kirjassa Työtä, eläkettä vai työttömyyttä?. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 37. Kansaneläkelaitos. Helsinki.
- Pohjola M. (toim.) (1998): Suomalainen työttömyys. Taloustieto OY.
- Pulkkinen, L. (toim.): (1996): Lapsesta aikuiseksi. Atena kustannus OY, Jyväskylä.

- Puoskari, P. (1992): Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Tutkimuksia 8. Helsinki.
- Rantanen, J. (1997): Visio työelämän kehityksestä tulevina vuosikymmeninä. Teoksessa Kuusi esseetä työn ja yhteiskunnan tulevaisuudesta: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1997/5. Helsinki.
- Rajavaara, M. (1998): Halu, tarve, ja palvelutarve – lähtökohtia palvelutarpeiden arviointiin. Teoksessa Työtä, eläkettä vai työttömyyttä? Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvityksen seurantatutkimuksen osaraportti 4. Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 37. Helsinki 1998
- Rifkin J. (1995): The End of Work. The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post Market Era. Putnam Book, New York 1995.
- Räisänen, H. (1993): Työmarkkinakoulutus OECD- maiden työvoimapolitiikassa. Tutkimusraportti työmarkkinakoulutuksen tavoitteista, voimavarojen käytöstä ja tuloksista OECD- maiden työvoimapolitiikassa. Työvoimapoliittinen tutkimus nro. 62. Työministeriö, Helsinki.
- Räisänen, H. (1995): Työvoimakoulutuksen tuloksellisuus. Työllisyys, ammatillisuus ja kohdentuminen. Työvoimapoliittinen tutkimus nro. 94. Työministeriö, Helsinki.
- Räisänen, H. (1996): Työvoimakoulutuksen talous ja vaikuttavuus. Työvoimakoulutuksen makrotasoisien vaikuttavuustutkimuksen loppuraportti. Työpoliittinen tutkimus nro. 135. Työministeriö, Helsinki.
- Santamäki-Vuori, T. (1996): Pitkäaikaistyöttömien työmarkkinakokemukset lamavuosina 1993-94. Työpoliittinen tutkimus nro. 131. Työministeriö, Helsinki.
- Santamäki-Vuori T. (1998): Kirjassa Takaisin täystyöllisyyteen. TSL ry; Painohäme OY 1998
- Selltitz, C., Jahoda, M., Deutsch, M. & Cook, S. W. (1962): Research methods in social relations. N. Y. : Holt, Rinehart & Winston.
- Siegert R. J., Chung R., & Taylor A. J.: Unemployment, Stress, and Social Support. Community Mental Health in New Zealand 5 (1990): 1, 49-59.
- Siltala, J. (1994): Miehen kunnia: Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Helsinki. Otava.
- Sihto, M. (1994): Aktiivinen työvoimapolitiikka. Kehitys Rehnin- Meidnerin mallista OECD:n strategiaksi. University Press. Tampere.

- Silvonon J. & Vuori J. (1998): Työhön ryhmien vaikutus työttömien masennusoireisiin. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia nro. 34. Helsinki
- Skog H. & Räisänen H. (1997) Toimivampiin työmarkkinoihin. Selvitysmiesten raportti työvoimapolitiittisen järjestelmän uudistamiseksi. Työministeriö. Helsinki.
- Somervuori, E. (1996): Aktiivinen työvoimapolitiikka ja työttömyys OECD-maissa. VATT- tutkimuksia 34. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Snower, DJ. Evaluating unemployment policies: what do the underlying theories tell us? Julkaisussa: Snower DJ, de la Dehesa G, toim. Unemployment policy. Government options for the labour market. Cambridge: Cambridge University Press, 1997: 15-53.
- Suikkanen A., Linnakangas R., Kallinen S., Karjalainen A. (1998): Palkkatyömarkkinat; Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1998: 9
- Tervahartiala, T. & Vuori, J. (1995): Työttömien työnhakuaktiivisuus ja koettu terveys. Työpoliittinen tutkimus. Työministeriö. Helsinki.
- Tervahartilala, T., Vesalainen, J., Vuori, J. (1996): työttömien toimenpideohjelmien vaikutukset. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Helsinki. Työnhakija-asiakkaan palveluprosessin uudistaminen (1997) Työhallinnon julkaisu nro. 190. Työministeriö. Hakapaino OY. Helsinki
- Tervo, H. (1997): Long-distance migration and labour market adjustment: Empirical evidence from Finland. 1970-90- Jyväskylän yliopisto, Taloustieteen laitos, Working Paper, 168.
- Toivanen, M. (1998): Työllistymisen esteet työttömän näkökulmasta. Työllistymisasiain neuvottelukunta 1998. Helsinki.
- Työttömän tarina (1993) Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Työministeriö (1996): Työministeriön hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 1997-2000. Työhallinnon julkaisu nro. 142.
- Työministeriö (1997): Työpoliittinen aikakauskirja, 1-2/1997.
- Työministeriön budjettiesitys vuodelle 1999; Työvoiman liikkuvuutta tehostetaan ja työnhakua aktivoidaan. <http://www.mol.fi/Tiedotus>
- Työvoima 2017 – loppuraportti (1999). Työministeriö. Helsinki.

- Ullah, P. (1988): Unemployment and psychological well-being. Kirjassa *Modern perspectives in psychosocial pathology*. (toim.) Howells, J. G. Brunner & Mazel, New York 1988 (247-267)
- Vartiainen, J. (1996): *Kansantalous – Valtiota vai kansalaisia varten?* Helsingin Sanomat, kuukausiliite, huhtikuu 1996.
- Vartiainen J. (1998): Kirjassa *Takaisin täystyöllisyyteen* TSL ry; Painohäme OY
- Vehviläinen, J. (1998). Vailla ammatillista koulutusta olevat nuoret työvoima- ja koulutuspolitiikan alueella. *Työpoliittinen aikakauskirja* 3/1998, 23-28.
- Vesalainen, J. & Vuori J. (1996): *Työttömänä koettu toimintakyky ja itsetunto*. Työ ja ihminen. Tutkimusraportti 9. Työterveyslaitos, Helsinki.
- Viinamäki, L. (1993): *Vielä vanhakin voi opiskella*. Tutkimus työvoimapolitiittisen intervention mahdollisuuksista. *Työpoliittinen tutkimus* 61. Työministeriö, Helsinki.
- Viitanen, M. (1998): *Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien työnhakuaktiivisuus ja työttömyysturva*. Kirjassa *Työtä, eläkettä vai työttömyyttä? Ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarveselvityksen osaraportti* 4. Kansaneläkelaitos. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 37. Helsinki.
- Vinokur, A. & Caplan, R. D.: *Attitudes and Social Support: Determinants of job-seeking behaviour and well-being among the unemployed*. *Journal of Applied Social Psychology* 17 (1987): 12, 1007-1024.
- Vinokur, A. & Price, R. & Schul, Y. (1995): *Impact of the JOBS intervention on unemployed workers varying in risk for depression*. *American Journal of Community Psychology*, 23, 39-74
- Vuori J., Vesalainen J. (1996): *Työvoimakoulutuksen ja tukityön vaikutukset työnhakuaktiivisuuteen, uudelleentyöllistymiseen ja koettuun terveyteen*. Työ ja ihminen 10; 163-167.
- Vähätalo, K. (1996): *Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen*. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosien 1993- 94. Työministeriö. *Työvoimapolitiittisia tutkimuksia* 132. Helsinki.
- Vähätalo, K. (1998): *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus. Tammer-Paino, Tampere.
- Warr, P. (1987): *Work, Unemployment and Mental Health*. Oxford, Clarendon Press

- Westwood M. J., Amundson N. E., Borgen W. A. (1994): Starting points: Finding your route to employment. Human Resources Development Canada, Ottawa.
- Ylöstalo, P. (1986): Työn arvostuksen muuttuminen ja palkkatyöhön sitoutuminen. Sosiologia, 23, 99- 105.

Lehtiartikkelit ja julkaisut:

- Aamulehti 17.10; yleisönosasto ” Suomen malli ei ole ratkaisu”
- Aamulehti 23.10 ; yleisönosasto ”Työnhakukursseista on saatu hyvä palaute”
- Helsingin Sanomat 14.1 ”Ranskan vasemmistokin epäilee 35-tuntista viikkoa”
- Kattelus Kaija (1999) Pitkäaikaistyöttömyys syvenee. Kvartti 1/1999. Helsingin kaupungin tietokeskuksen neljännesvuosikatsaus.

Liite 1

JYVÄSKYLÄN TYÖVOIMATOIMISTO JÄRJESTÄÄ KOULUTUSTA TYÖNHAUN TIEDOT JA TAIDOT

Kohderyhmä

- Jyväskylän työvoimatoimiston asiakkaat, jotka haluavat parantaa työnhakutaitojaan ja kartoittaa osaamistaan.

Aikataulu

- Työnhakuryhmä kestää viisi päivää
- Kurssuja alkaa maanantaisin ja keskiviikkoisin Jyväskylän työvoimatoimistossa
- Kurssiin sisältyy lounastauko, jolloin voi maksusta ruokailla työvoimatalossa. Aamukahvi on ilmainen.

Ohjeellinen sisältö

Ensimmäinen päivä 9-15

- Työhaun ABC
- Kuinka pysyt mukana työmarkkinoiden muutoksissa
- Kuinka löydän tietoa avoimista työpaikoista

Toinen päivä 9-15

- Mitä työnantaja odottaa työnhakijalta
- Kuinka tunnistan oman osaamiseni ja otan sen voimavarakseni
- Kuinka lisään koulutuksella ammattitaitoani

Kolmas päivä 8-15

- Kuinka markkinoin itseäni ja esittelen taitoni työnantajalle
- Mitä hakemus tai markkinointikirje kertoo minusta

- Kuinka valmistaudun työpaikkahaastatteluun ja, vastaan kysymyksiin ja vaikutan itse haastattelun kulkuun

Neljäs päivä

- Etätöskentelyä kotona tai työvoimatoimiston tiloissa: työpaikkahakemuksen, ansioluettelon ja markkinointikirjeen kirjoittaminen
- Työnhakusuunnitelman ja henkilökohtaisen omakuvauksen tekeminen

Viides päivä 9-15

- Jyväskylän työvoimatoimiston palvelut
- Työnhakusuunnitelman ja omakuvauksen viimeistely
- Palaute työpaikkahakemuksesta ja markkinointikirjeestä
- Palautekeskustelu kurssista
- Todistusten jako

Liite 2

Työnhakuryhmä
Työväen sivistysliitto TSL ry
Rantakievari, Jyväskylä

OHJELMA

Maanantai

- 9-10 Kurssin avaus
- tutustuminen, tavoitteet, työskentelytavat
- 10-11.30 Muutokset työelämässä
Tulevaisuuden osaaja
Oma-aloitteinen työnhaku: verkostot
Omien tavoitteiden pohdintaa
- 11.30-12 Lounas
- 12-14 Oman alueen työllisyystilanne ja elinkeinorakenne
- Vierailijaluento
- 14.15-16 Mistä tietoa työpaikoista?

Tiistai

- 9-11.30 Kirjallisen hakemuksen laatiminen
- 11.30-12 Lounas

12-15 Työhistoria ja ansioluettelon laatiminen

Keskiviikko

9-11.30 Kirjallisen hakemuksen laatiminen jatkuu

11.30-12 Lounas

12-14 Työpaikkahaastattelu vuorovaikutustilanteena

14-16 Työnhakutilanne pöydän toiselta puolelta katsottuna
- Vierailijaluento

Torstai

9-16 Työpaikkahaastattelu/ Ryhmä 1
- videointi ja arviointi

Perjantai

9-14 Työpaikkahaastattelu/ Ryhmä 2
- videointi ja arviointi

14-15 Tehtävän purku
- molemmat ryhmät

15-16 Kurssin arviointi ja päättäminen

Liite 3

Tutkimuksessa mukana olleiden kurssien ikäjakaumat

	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Yhteensä
15-19 -vuotiaat	1	-	1
20-24 -vuotiaat	2	2	4 (1)
25-29 -vuotiaat	-	2	2
30-34 -vuotiaat	2	-	2
35-39 -vuotiaat	1	1	2 (1)
40-44 -vuotiaat	1	3	4 (1)
45-49 -vuotiaat	2	1	3 (1)
50-54 -vuotiaat	-	-	-
55-59 -vuotiaat	-	-	-
Yli 59 -vuotiaat	-	-	-
Yhteensä	9	9	18

Ryhmä 1 = Työvoimatoimiston työnhakukurssi

Ryhmä 2 = TSL: n työnhakukurssi

Suluissa () miehet

Työnhakuryhmät ammattiryhmittäin

	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Yhteensä
Hallinto- ja toimistotyö	3	3	6
Kaupallinen työ	1	2	3
Rakennus- ja louhintatyö	1	1	2
Teollinen työ	1	2	3
Palvelutyö	3	1	4
Yhteensä	9	9	18